

ชกชฌมายเขต,
รัชกาลที่ ๖

เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศมลายู

พ.ศ. ๒๔๖๗

จดหมายเหตุ

รัชกาลที่ ๖

เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศมลายู

พ.ศ. ๒๔๖๗

พระยาสมปทวิธาน (เสด็จ สุภามิตร)

เรียบเรียง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์โดยกองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา
๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๘

พระรูปสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ จากวังรื่นฤดี

คำปรารภ

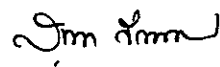
ในโอกาสที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงเจริญพระชนมายุ ๘๐ พรรษา ณ วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๘ นับเป็นมงคลกาลที่ชาวจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต่างรู้สึกโสมนัสยินดีเป็นอย่างยิ่ง ด้วยสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ พระองค์นั้น เป็นพระราชกุมารีพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัย และแม่ในส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ก็ได้ทรงพระเมตตาอุปการะกิจการของมหาวิทยาลัยไว้นานัปการ สืบสนองพระบรมราโชบายในสมเด็จพระบรมชนกนาถอยู่เนื่องนิตย์ ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยจึงมุ่งมั่นแสดงกตเวทิตาธรรมบูชาพระเดชพระคุณ โดยทุกวิถีทาง ดังตัวอย่างเช่นการจัดพิมพ์หนังสืออันเกี่ยวเนื่องในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายแด่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เนื่องในวาระคล้ายวันประสูติดังที่ปฏิบัติสืบเนื่องเป็นประจำทุกปีมา

ในงานฉลองพระชนมายุปีนี้ มหาวิทยาลัยได้เลือกพิมพ์หนังสือเรื่อง “จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๖ เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศมะลายู พ.ศ. ๒๔๖๗” เรียบเรียงโดย พระยาสมบัติบริหาร (เอื้อ ศุภมิตร) ขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ด้วยปรารภเหตุประจวบเหมาะที่ในพุทธศักราช ๒๕๔๘ เป็นวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี วันประสูติของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ ผู้เป็นพระชนนีในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหพันธรัฐมะลายูในครั้งนั้น พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เมื่อครั้งทรงดำรงอิสริยยศเป็น เจ้าจอมสุวัทนา ได้ตามเสด็จด้วย

หนังสือนี้เป็นที่นิยมกันว่าเรียบเรียงได้ดี ในสมัยหนึ่งกระทรวง
ศึกษาธิการได้บรรจุไว้เป็นแบบเรียนภาษาไทยและได้มีการพิมพ์ต่อมา
อีกหลายครั้งแต่ก็มีได้เป็นที่แพร่หลายนัก ทำให้มีผู้รู้จักและเคยได้อ่านอยู่
ไม่มาก นับเป็นหนังสือหายากยิ่งในปัจจุบัน ดังนั้นการจัดพิมพ์ในครั้งนี้จึง
นับเป็นการสืบอายุหนังสือหายากอีกประการหนึ่ง

อนึ่ง ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ใช้วิธีถ่ายภาพสำเนาจากฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖
ซึ่งเป็นฉบับที่ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ ฯ และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี
ในรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดให้พิมพ์พระราชทานในงานถวายผ้าพระกฐิน
ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน และผ้าพระกฐินส่วนพระองค์
ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดปัตตานี จังหวัดนราธิวาส และจังหวัด
ยะลา เมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑

ขอพระกุศลจริยาทั้งปวงที่ทรงบำเพ็ญไว้ดีแล้ว กับทั้งพยานภาพแห่ง
คุณพระศรีรัตนตรัย โปรดอภิบาล สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เจ้าฟ้า
เพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ให้ทรงพระเกษมสำราญทุกทิวาราตรี
สถิตเป็นมิ่งขวัญของชาวจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยชั่วนิรันดร์

(ศาสตราจารย์ คุณหญิงสุชาดา กีระนันทน์)
อธิการบดี

จดหมายเหตุ
รัชกาลที่ ๖

เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศมลายู

พ.ศ. ๒๔๖๓

พระยาสมบัติบริหาร (เชื้อ ศุภมิตร)

เรียบเรียง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
พระนามเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

โปรดให้พิมพ์ในมณฑลพายัพ พระภักดี
ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
ณ วัดสุวรรณดาราราม พระอารามหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วัดตายเป็นมิตร พระอารามหลวง จังหวัดปัตตานี

และ

วัดชลเฉลิมเขต สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย พระภักดีส่วนพระองค์
วัดพุทธภูมิ จังหวัดยะลา พระภักดีส่วนพระองค์
เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๑

แถลงเหตุ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี จะทรงเชิญผ้าพระกฐินซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานไปทอดถวายยังที่ชุมนุมสงฆ์ ณ วัดสุวรรณคदारาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๑ และวัดตานีสันติมอญ จังหวัดปัตตานี ในวันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๑๑ กับถวายผ้าพระกฐินส่วนพระองค์ ณ วัดชลเฉลิมเขต จังหวัดนครราชสีมา ในวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๑๑ และวัดพุทธภูมิ จังหวัดยะลา ในวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๑๑

นายเสวต ธนประดิษฐ์ ได้เชิญกระแสรับสั่งพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีมาแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า ในการถวายผ้าพระกฐินของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ ตามที่กล่าวในวรรคก่อนนั้น มีพระประสงค์ให้ข้าพเจ้าจัดการพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๖ เสด็จพระราชดำเนินประเทศมะลายู พ.ศ. ๒๔๖๗ ซึ่งพระยาสมมติบริหาร (เอื้อ ศุภมิตร) เรียบเรียง เพื่อประทานแก่ผู้ไปถวายอนุโมทนาในพระกุศลเหล่านี้ และนายเสวต ธนประดิษฐ์ ได้นำแบบเรียนภาษาไทย เรื่องจดหมายเหตุที่กล่าวนี้กองวิชาการกระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์เป็นแบบเรียน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ มาให้เป็นหลักเรื่องพิมพ์ ข้าพเจ้าได้พยายามหาต้นฉบับซึ่งพระยาสมมติบริหารเรียบเรียงเพื่อสอบทาน แต่ก็ไม่ได้ จึงยืมจดหมายเหตุนี้มาจากหอสมุดแห่งชาติซึ่งพิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพหม่อม

ชั้น ประวิตร ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ ซึ่งเป็นฉบับเก่าที่สุดที่หอสมุดแห่งชาติ
มีอยู่เพื่อมาสอบทาน กับใช้หนังสือฉบับที่พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพท้าวอินสุริยา (เชื้อ พึ่งบุญ) ซึ่งพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ มา
ประกอบการสอบทานด้วย ในการสอบทานนี้ได้แก้ไขถ้อยคำซึ่งผิดกัน
ในหนังสือสามฉบับนี้ แล้วจึงมาพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ตามที่ข้าพเจ้าคิดว่า
เป็นการถูกต้อง แต่มิได้เพิ่มเติมหรือแก้ไขโดยใช้ถ้อยคำของข้าพเจ้าเอง

จดหมายเหตุกรมวิชาการชี้แจงว่าเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๓ และ
ต่อจากนั้นได้มีการพิมพ์ในงานศพท้าวอินสุริยาอีกครั้งหนึ่ง ตามหลักฐาน
ที่พบนี้ การพิมพ์ครั้งนี้จึงเป็นครั้งที่ ๖ แต่จะพิมพ์อีกหรือไม่ยังหา
หลักฐานไม่พบ

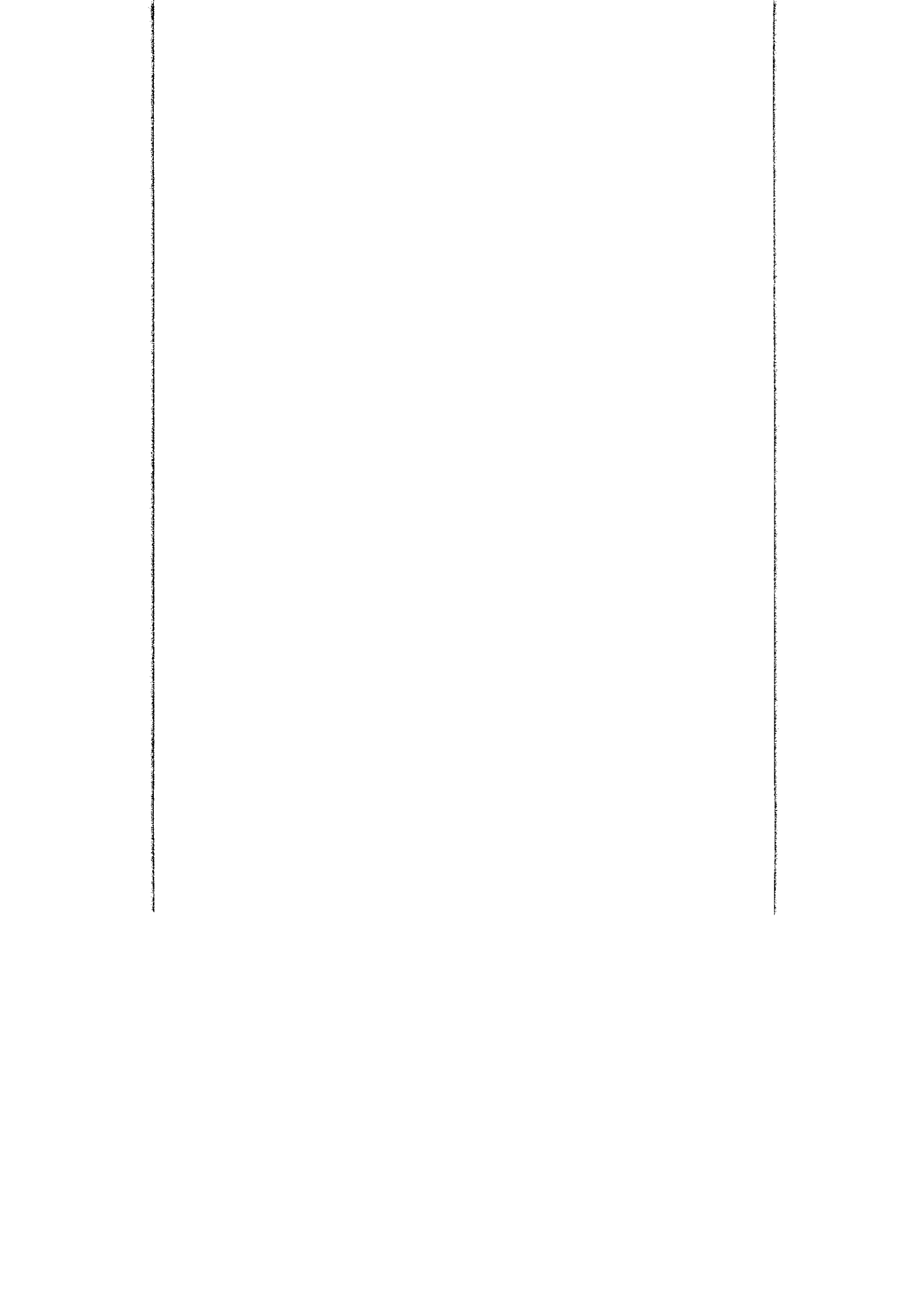
คุณสมบัติของหนังสือนี้ กรมวิชาการกล่าวไว้กระชับรัดกุม
ก็มากกล่าวถึงนี้ จดหมายเหตุนี้ “เป็นเรื่องประกอบด้วยราชประ-
เพณีพร้อมด้วยคุณภาพ ส่วนใหญ่คือภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์
รัฐศาสตร์ เป็นอาทิ แสดงขนบธรรมเนียมอันเป็นไปในสมัย
นั้น สรรวบรวมคือได้ชั้นพระบรมมณฑลภูษานิกนิหาร พระราช
เกียรติยศแห่งพระมหากษัตริย์ของชาวเราในคำต่างแดน”

ในการที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และ
พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เสด็จเยี่ยมจังหวัดภาคใต้และทรงนำ
ผ้าพระกฐินถวายวัดต่าง ๆ นั้น ขออำนาจานุภาพพระรัตนตรัยและ
บุญกุศลที่ทั้งสองพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญในครั้งนี้ และที่ได้ทรงบำเพ็ญ

ก

มาแล้วในอดีตกาล จงบันดาลให้ทั้งสองพระองค์ทรงพระเกษมสำราญ
ปราศจากสิ่งขัดข้องหมองพระเหตุภัย ทรงแคล้วคลาดจากอุปสรรคและ
อันตรายตลอดกาล เทอญ.

หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์
วันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๑

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

และ

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี
เสด็จไปถวายผ้าพระกฐินที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานทอดถวาย ณ วัดตานีสีโมสร จังหวัดปัตตานี และ
เสด็จเยี่ยมจังหวัดภาคใต้

พ.ศ. ๒๕๑๑

วันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๑

- เวลา ๑๕.๔๕ น. - เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งออกจากวัง
วินด์ติ ไปสถานีรถไฟสามเสน
เวลา ๑๖.๒๕ น. - เสด็จโดยรถไฟออกจากสถานีรถไฟ
สามเสน

วันเสาร์ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๑๑

- เวลา ๑๕.๔๕ น. - รถไฟถึงสถานีสุโขทัย เสด็จโดย
รถยนต์ออกจากสถานีสุโขทัย ไป
นิคมสร้างตนเองพัฒนาอำเภอแฉ่ง
ประทับแรมที่นิคม

- เวลา ๑๙.๓๐ น. – เสวยพระกระยาหารค่ำที่ประทับ
- วันอาทิตย์ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๑๑**
- เวลา ๐๙.๓๐ น. – เสด็จโดยรถยนต์ออกจากนิคมสร้าง
ตนเองพัฒนาอำเภอเวียงไปอำเภอ
สุโขทัย
- เวลา ๑๐.๓๐ น. – ถวายกรฐิน ณ วัดชลเฉลิมเขตอำเภอ
สุโขทัย จังหวัดนราธิวาส
- เวลา ๑๑.๓๐ น. – เสด็จเยี่ยมโรงพยาบาลสุโขทัย
- เวลา ๑๒.๓๐ น. – เสวยพระกระยาหารกลางวัน
ที่สมาคมจีน ฯ
- เวลา ๑๕.๓๐ น. – เสด็จกลับนิคมสร้างตนเองพัฒนา
อำเภอเวียง ประทับแรมที่นิคม
- เวลา ๑๙.๓๐ น. – เสวยพระกระยาหารค่ำที่ประทับ

วันจันทร์ที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๑๑

- เวลา ๐๙.๐๐ น. – เสด็จเยี่ยมนิคมสร้างตนเอง
- เวลา ๑๐.๐๐ น. – เสด็จโดยรถยนต์ออกจากนิคมสร้าง
ตนเองพัฒนาอำเภอเวียงไปประทับ
พักที่สมาคมจีน ฯ อำเภอสุโขทัย
สุโขทัย และเสวยพระกระยาหาร
กลางวัน

เวลา ๑๒.๕๐ น. – รถไฟออกจากสถานีสุโขทัย ไป
จังหวัดยะลา

เวลา ๑๕. ๒๐ น. – รถไฟถึงสถานีจังหวัดยะลา เสด็จโดย
รถยนต์ไปสักการะหลักเมือง เสด็จ
พระสุธารสที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัด

เวลา ๑๖.๓๐ น. – เสด็จเยี่ยมและทรงประทานของแก่คน
ชรา ณ สถานสงเคราะห์คนชรา จังหวัด
ยะลา

เวลา ๑๗.๐๐ น. – เสด็จโดยรถยนต์ออกจากสถานสง-
เคราะห์คนชรา จังหวัดยะลา ไปนิคม
สร้างตนเองพัฒนาภาคใต้ จังหวัดยะลา
ประทับแรมที่นิคม

เวลา ๑๙.๓๐ น. – เสด็จพระกระยาหารค่ำ ณ ที่ประทับ

วันอังคารที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๑๑

เวลา ๐๙.๓๐ น. – เสด็จ โดย รถยนต์ ออกจาก นิคม สร้าง
ตนเองพัฒนาภาคใต้ จังหวัดยะลา ไป
จังหวัดปัตตานี

เวลา ๑๐.๓๐ น. – ถวายพระกรูณหลวง ณ วัดตานีสันติ
อัมภอเมือง จังหวัดปัตตานี

เวลา ๑๑.๓๐ น. – เสด็จเยี่ยมวัดนภางศาราม อัมภอเมือง
จังหวัดปัตตานี

เวลา ๑๒.๐๐ น. – เสด็จถวายสักการะหลักเมืองแล้วเยี่ยมชม ศาลากลางจังหวัดบัตตานี และเสวย พระกระยาหารกลางวัน

เวลา ๑๔.๐๐ น. – เสด็จออกจากจังหวัดบัตตานี กลับนิคม สร้างตนเองพัฒนาภาคใต้ จังหวัดยะลา

เวลา ๑๕.๓๐ น. – เสวยพระกระยาหารค่ำ ณ ที่ประทับ

วันพุธที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๑๑

เวลา ๐๕.๐๐ น. – เสด็จเยี่ยมนิคมสร้างตนเองพัฒนาภาคใต้ จังหวัดยะลา

เวลา ๐๕.๓๐ น. – เสด็จโดยรถยนต์ออกจากนิคมสร้างตนเอง ไปวัดพุทธภูมิ จังหวัดยะลา

เวลา ๑๐.๓๐ น. – ถวายกุสิน ณ วัดพุทธภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

เวลา ๑๑.๓๐ น. – เสด็จออกจากจังหวัดยะลา กลับนิคมสร้างตนเอง

เวลา ๑๒.๓๐ น. – เสวยพระกระยาหารกลางวันที่นิคมสร้างตนเองและพักผ่อนพระอิริยา บถตาม พระอัยยาศัย ประทับแรมที่นิคม

เวลา ๑๕.๓๐ น. – เสวยพระกระยาหารค่ำ ณ ที่ประทับ

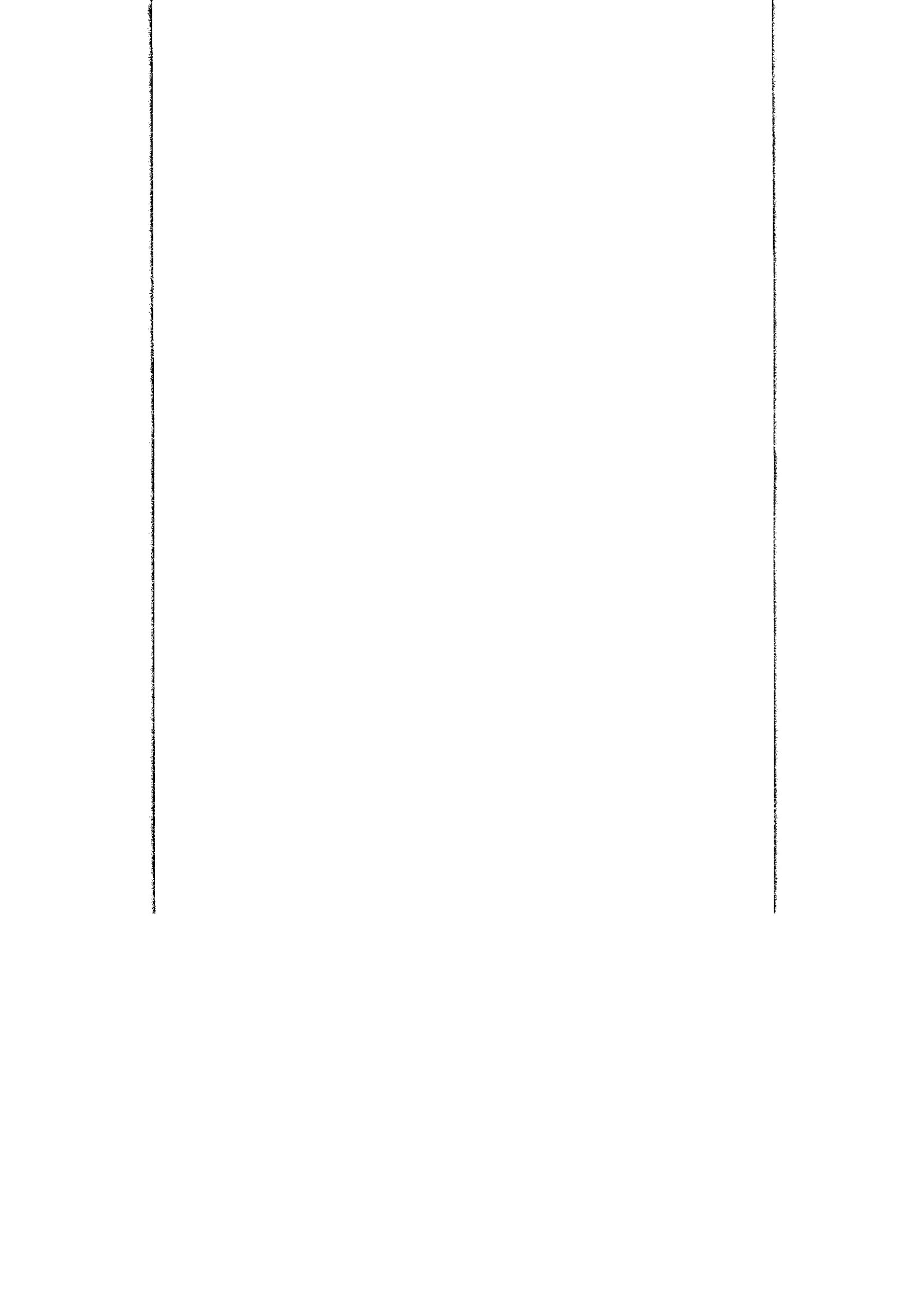
วันพฤหัสบดีที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๑

เวลา ๐๘.๔๕ น. - เสด็จโดยรถยนต์ออกจากนิคมสร้างตนเองพัฒนาภาคใต้ จังหวัดยะลา ไปประทับรถไฟที่สถานีจังหวัดยะลา

เวลา ๐๘.๕๗ น. - รถไฟออกจากสถานีจังหวัดยะลาเสด็จกลับจังหวัดพระนคร

วันศุกร์ที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

เวลา ๑๖.๕๐ น. - รถไฟถึงสถานีสามเสน เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งกลับวังรื่นฤดี.

คำนำ

ปัจจุบันเป็นมูลเรื่องที่ข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือขึ้น ก็เนื่องมาแต่
ขณะที่งานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ได้ดำริจะจัดมีกันเมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๘ ข้าพเจ้า
ได้ถูกชวนให้คิดหาของควรรสกันอย่างเพื่อนำแสดงออกจำหน่ายในงานเป็น
การเฉลิมพระเกียรติในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
ได้มีผู้ชักชวนให้ทำสิ่งที่ตรงกับความจำนองอันมีอยู่แล้ว ทั้งมาระลึกขึ้นได้
ว่าเมื่อคราวได้รับพระมหากรุณาตามเสด็จพระราชดำเนินประเทศมะลายู
ที่แล้วมา ได้จัดหมายเหตุการณ์ใด ๆ ที่ได้ไปเห็น ๆ ไว้ยู่บ้าง ถ้าจะ
เอาเรื่องราวเหล่านั้นมารวบรวมร้อยกรองทำขึ้นเป็นทำนองจดหมายเหตุ
การเสด็จประพาสแล้วคงเหมาะ จึงได้ลองคิดจัดปรุงทำเป็นรูปตั้งว่าขึ้น
และขอความอนุเคราะห์เจ้าพระยารามราฆพ ซึ่งในเวลานั้นดำรงตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็กให้ช่วยนำความจำนองขึ้นกราบบังคมทูลและนำ
ต้นร่างหนังสือขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายทรงตรวจ ก็ได้รับความช่วยเหลือ
และได้รับพระราชทานกระแสพระราชดำริเห็นชอบ ทั้งสำเนาจดหมาย
ของเจ้าพระยารามราฆพส่วนหนึ่ง ซึ่งดำเนินความมาดั่งว่า :-

“ทำเกษม

วันที่ ๒๑ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

หนังสือของเจ้าคุณลงวันที่ ๓ เดือนนี้ พร้อมกับจดหมายเหตุ
ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสแหลมมะลายูตามที่เจ้าคุณส่งไป

ให้นำ^๕ขนทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงตรวจ^๕กัน

ให้นำ^๕ขนทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว ทรงตรวจ^๕ดูเห็นชอบด้วย
ทุกประการ..... กระจ^๕นี้

การที่หนังสือ^๕นี้ได้พิมพ์ขึ้นต้องล่าช้ามาจนบัดนี้ เนื่องแต่เหตุที่
ประจวบสิ้นรัชกาลลงและงานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ต้องระงับไปเป็นมุล
หึ่งประกอบด้วยขาดอุปกรณ์ก็ส่วนหนึ่ง ถึงกระนั้นก็ได้พยายามจะให้
ผลลุล่วงไปเสีย เพราะจะละเลยไว้ก็เสียตาย จึงได้จัดการต่อมา และ
ก็มีผู้รับไปจัดพิมพ์ขึ้นในโอกาสหนึ่ง เผอิญไปมีอุปสรรคเสียอีก ทั้งก็
พิมพ์ไม่แล้วเสร็จทันกำหนด กว่าจะพิมพ์กันแล้วก็พ้นกาลอันพึงต้องการ
เรื่องเลยยุติไปเป็นคำรบสอง การเป็นกระ^๕นี้ต่อมาเห็นว่าหนังสือ^๕
ก็ได้พิมพ์กันขึ้นแล้ว ผู้พิมพ์เพียงเก็บไว้เฉย ๆ ก็เมื่อปรารถนาจะให้
ความคิดในการนำออกจำหน่ายเป็นผลสำเร็จเสียได้ จึงไปขอมาตรวจซ้ำ
เลยเห็นข้อบกพร่องมีอยู่หลายอย่าง ที่สุดจนการพิมพ์ก็ไม่เรียบร้อยนัก
เนื่องด้วยขณะนั้นทำกันอย่างรีบเร่งไม่มีโอกาสตรวจร่างพิมพ์ให้ดีได้
นับว่าไม่น่าดู จึงได้เผลอแก้ไขและจัดพิมพ์ขึ้นใหม่พอให้ลุล่วงไปได้ตั้ง

หนึ่ง ยศบรรดาศักดิ์และตำแหน่งบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับหนังสือ^๕
ตลอดจนนามสถานที่และภาษาด้อยคำ ได้อนุโลมใช้ตามที่เป็นอยู่ใน
เวลานั้น ๆ เพื่อจะได้พ้องกับยุคสมัย ซึ่งหวังว่าท่านผู้อ่านจะเข้าใจดี
แล้ว หากจะยังมีบกพร่องอยู่อีกประการใด คงได้รับกรุณาอภัย

สมบัติบริหาร

มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

สารบาพ

ตอนหนึ่ง

	หน้า
พระราชพิธีสมรธาภิเษก	๒
การเสด็จพระราชดำเนิน	๓
มิสเตอร์ ยอห์นซ์ อุปทูตอังกฤษเฝ้าส่งเสด็จ	๓
เสด็จถึงนครปฐม	๓
เสด็จถึงชุมพร	๔
ผู้ตามเสด็จพระราชดำเนิน	๕
เสด็จถึงหาดใหญ่	๑๐
ว่าด้วยหาดใหญ่	๑๑
เสด็จถึงปางตังเบซาร์—พระยาวิชิตสงครามรามวิจิตร ราชยา ผู้ครอง เมืองปาลิสกับข้าราชการอังกฤษมาเฝ้ารับเสด็จ	๑๒
เสด็จถึงเมืองอาลอร์สตาร์—เจ้าพระยาฤทธิสงครามฯ สุลต่าน ผู้ครองนครเคตะห์และกรมการกับที่ปรึกษาราชการมาเฝ้า	๑๔
เจ้าพระยาไทรบุรี	๑๕
เสด็จถึงสถานีไต้เฟ็งและราษฎรมาชมพระบารมี	๑๕
เสด็จถึงเมืองอีโปห์—ฮิสไฮเนสส์ ปะดุกะ ศรี สุลต่าน อีสกันคาร์ซาท์ และนายพันโท พาร์ร์ กับเจ้านายเมืองเประมารับเสด็จ	๑๖

	หน้า
ว่าด้วยการแต่งกายตามเทศเมืองของชาวมะลายู	๑๙
คฤหบดีเงินเมืองอีโปห์เผ่าทุลละของรฐีพระบาท	๑๙
ว่าด้วยเขตต์เมืองมะลายูและการปกครอง	๒๐
ว่าด้วยการปกครองและการศาล สเตรทส์เซตตลเมนทส์	๒๑
ว่าด้วยสหรัฐมะลายูและการปกครองกับการศาล	๒๑
ตำนานเมืองมะลายู	๓๐
โฮเทลสถานีเมืองอีโปห์	๔๒
เสด็จเยี่ยมสุลต่านอิสคานการ์	๔๒
เสด็จบ้านนายยูทองแสงในงาน ที่ปาร์ตี ซึ่งคณะพ่อค้าจีนในนครเประ	
จัดถวาย	๔๓
คำถวายพระพรชัยของพ่อค้าคฤหบดีเงิน	๔๔
พระราชดำรัสตอบ	๔๖
เสด็จจากเมืองอีโปห์	๔๗
ว่าด้วยเมืองอีโปห์	๔๙
ว่าด้วยอนุสาวรีย์ของมิสเตอร์เบิร์ช	๔๙
ว่าด้วยระเบียบการขออนุญาตทำเหมืองแร่	๕๑
เสด็จถึงสถานีนิวตัน (เมืองสิงคโปร์) ทหารปืนใหญ่ยิงสลุต	
ถวายคำนับ	๕๑

	หน้า
ยิวเอเชลเลนส์ยี่ เสอร์ ลอเรนซ์ นันซ์ คิลมาร์ค ผู้สำเร็จราชการ	
สเตรตส์เซตคัลเมนต์ และบรรดาข้าราชการมาเฝ้ารับเสด็จ	๕๒
การเฝ้าของข้าราชการอังกฤษที่สถานีนิวตัน --- --- ---	๕๓
ปรินซ์อิสไมล์รัชทายาทเมืองยะโฮร์มาเฝ้า --- --- ---	๕๕
เสด็จเยี่ยมผู้สำเร็จราชการ --- --- --- --- ---	๕๖
ผู้สำเร็จราชการเลี้ยงพระกระยาหารถวาย --- --- ---	๕๖
คำถวายพระพรชัยของผู้สำเร็จราชการ --- --- ---	๕๘
กระแสดพระราชดำรัส --- --- --- --- ---	๕๙
พระราชโอรสเลขทรงมีไปถวายสมเด็จพระเจ้ายอร์ช --- ---	๖๐
เสอร์ ลอเรนซ์ นันซ์ คิลมาร์ค --- --- --- ---	๖๑
การรับเสด็จที่เมืองสิงคโปร์ --- --- --- --- ---	๖๒
พระราชโอรสเลขตอบจากพระเจ้ากรุงอังกฤษ --- --- ---	๖๔
เสด็จประพาสถนนคันทันตะวันออกในเมืองสิงคโปร์และเสวยน้ำชา	
ที่ซีวีวโฮเทล --- --- --- --- --- ---	๖๔
ทอดพระเนตรที่ซึ่งนำการประปา --- --- --- ---	๖๕
เสด็จเสวยพระกระยาหารเงินที่สวนสโมสรจีนและประพาสเขยปีเวลลี	๖๕
ว่าด้วยรองเงง --- --- --- --- --- ---	๖๕
เสด็จทอดพระเนตรการเต้นรำในการบำรุงโรงพยาบาลเสนต์คันทัน	๖๗

พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์แก่ข้าราชการอังกฤษและรอง	
กงสุลสยาม	๖๗
เสด็จประพาสร้านเคอซิลวา นาย ยู เอส เคอซิลวา ถวายต้นบัวเงิน	
และประพาสห้างยอห์นลิตเติล	๖๘
สุลต่านเจ้าเมืองยะโฮร์มาเฝ้า	๖๘
เสด็จเสวยที่แรพพลซ์โฮเทล	๖๙
เสด็จทอดพระเนตรละครซึ่งคณะสมาคมละครสมัครแห่งสิงคโปร์	
แสดงถวาย	๖๙
เสด็จเมืองยะโฮร์บ่าห์รู	๗๑
สุลต่านเจ้าเมืองจัดการรับเสด็จ	๗๑
การจัดท้องพระโรงรับเสด็จ	๗๖
การเสด็จขึ้นฉันทักุมอิสตานาเบฮาร์	๗๗
การแต่งกายรับเสด็จของเจ้านายและข้าราชการเมืองยะโฮร์	๗๘
สุลต่าน อิบราฮิม เจ้าเมืองยะโฮร์	๘๐
ว่าด้วยตักกุมอิสตานาเบฮาร์	๘๐
ว่าด้วยเมืองยะโฮร์บ่าห์รู	๘๑
เรื่องเมืองยะโฮร์	๘๒
เสด็จทอดพระเนตรเรือเปกาสต์ และเครื่องบินทะเลในเรือนี้	๘๗

	หน้า
เรือยอร์คซีเบลและธงชาติสหรัฐมลายู	๙๘
ว่าด้วยถนนแต่เมืองสิงคโปร์ไปเมืองยะโฮร์	๙๙
เสด็จเสวยพระกระยาหารและทอดพระเนตรละครโอเปรามะลายู กับภาพยนตร์ที่สถานกุกวูดฮอลล์	๙๙
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไป พระราชทานแก่สุลต่านเมืองยะโฮร์	๙๐

ตอนสอง

เสด็จจากเกาะสิงคโปร์	๙๑
เจ้านายและข้าราชการเมืองยะโฮร์เฝ้าส่งเสด็จ ณ สถานียะโฮร์บาห์รู ว่าด้วยเมืองสิงคโปร์	๙๒
ถนน (ยะโฮร์) คอสเวย์	๙๔
เสด็จถึงกัวลาลำเปอร์	๙๖
การรับเสด็จที่สถานี	๙๖
นาย บี เอช เชนตรีย์ ถวายงานข้างลังกา	๙๙
เสด็จประพาสเมืองกัวลาลำเปอร์และงานแอกโฮมที่สถานการค้าโคซา	๙๙
เซอร์ ยอร์ช แมกซ์เวล	๑๐๑
เสด็จจากเมืองกัวลาลำเปอร์ไปเกาะหมาก	๑๐๒
การรับเสด็จที่กัวลาลำเปอร์	๑๐๒

ว่าด้วยเมืองกัวลาลัมเปอร์	---	---	---	---	---	107
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปพระราชทานแก่เจ้านายและ ข้าราชการเมืองยะโฮร์	---	---	---	---	---	110
ตอนสาม						
เสด็จถึงตำบลไปร	---	---	---	---	---	112
สมุหเทศาภิบาลและข้าราชการมณฑลภูเก็ตมาเฝ้ารับเสด็จ	---	---	---	---	---	113
เสด็จถึงเกาะหมากและรับเสด็จ	---	---	---	---	---	115
ฝนตกใหญ่ในเกาะหมาก	---	---	---	---	---	116
งานอุทยานสโมล์ (คาร์เคนปาร์ตี) ที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัด ว่าด้วยรถราง (รถไฟ) เขาปีนัง และเขาปีนัง	---	---	---	---	---	116
เสด็จเข้าประทับในเมือง	---	---	---	---	---	119
ประพาสที่ซังน้ำและสวนน้ำตก	---	---	---	---	---	119
เสด็จจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัดเลี้ยงน้ำชา ถวาย	---	---	---	---	---	119
พวกสกุล ณ ระนองเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท	---	---	---	---	---	120
บ้านอัมฆางค์	---	---	---	---	---	120
สวนน้ำตก	---	---	---	---	---	121
จวนผู้ว่าราชการจังหวัด (เรซีเดนซี)	---	---	---	---	---	122

	หน้า
มิสเตอร์ คอติริงกัน	๑๒๓
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เสด็จมาเฝ้า	๑๒๓
เสด็จทอดพระเนตรการแข่งม้า	๑๒๓
เสด็จเสวยที่ อี แอน โอ โฮเทล	๑๒๔
โปรดเกล้าฯ ให้ช่างถ่ายรูปลายพระบรมรูป	๑๒๔
เสด็จประพาสวัดทุ่ง	๑๒๕
ว่าด้วยทางไปวัด วัดและงูในวันนั้น	๑๒๕
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และสัญญาบัตรเลื่อน บรรดาศักดิ์	๑๒๖
เสวยอาหารจีนที่บ้านอัมฎงก์	๑๒๗
เสด็จประพาสถนนรอบเกาะและสโมสรว่ายน้ำ	๑๒๗
เสด็จประพาสวัดเก๊กกลสี	๑๒๘
คำถวายพระพรชัยของเจ้าอธิการวัด	๑๒๙
ว่าด้วยวัดเก๊กกลสี	๑๓๓
ว่าด้วยการเที่ยวถนนรอบเกาะ	๑๓๕
เสด็จเสวยที่บ้านพระยาภูมินาถภักดิ์	๑๓๗
เสด็จประพาสโรงร้านในเมืองยอร์ชทาวน์	๑๓๗
นาย ยู เอส เคอซิลวา ถวายพระพรชัย	๑๓๘

	หน้า
ว่าด้วยเมืองยอร์ชทาวน์	๑๔๐
ว่าด้วยจังหวัดเกาะหมาก	๑๔๑
ตำนานเกาะหมาก	๑๔๒
เสด็จจากเกาะหมาก	๑๔๗
เสด็จถึงกัวลาแกังสารและการรับเสด็จที่สถานีกัวลาแกังสาร	๑๕๕
นายพันโท พาวรี	๑๕๐
เสด็จทอศพระเนตรการแข่งขันคลี	๑๕๐
เสด็จประพาสเมืองกัวลาแกังสาร	๑๕๐
สุลต่านเลี้ยงพระกระยาหารถวาย	๑๕๐
คำถวายพระพรชัยของสุลต่านและกระแสนพระราชาดำรัส	๑๕๑
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่สุลต่าน	๑๕๓
ว่าด้วยเมืองกัวลาแกังสาร	๑๕๓
เสด็จจากเมืองกัวลาแกังสาร	๑๕๕
โรงเรียนมาเลย์คอลเลจ	๑๕๕
เสด็จประพาสเมืองไต้เผ็งและว่าด้วยเมืองไต้เผ็ง	๑๕๖
เสด็จถึงปาริตมุนตาร์และต่อไปบูกิตมะตายาม	๑๕๘
ว่าด้วยถนนจากกัวลาแกังสารไปบูกิตมะตายาม	๑๕๘
สุลต่าน เสอร์ อีสคานดาร์	๑๖๐
ว่าด้วยการใช้ร่วมเป็นเกียรติยศ	๑๖๐

คอบสี

เสด็จจากสถานีอานะบุทิตและประพาสเมืองอาลอร์สตาร์	๑๖๓
เสด็จถึงอำเภอสะเตกา สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรี		
รามศวรรค์มาเฝ้ารับเสด็จ	๑๖๓
เสด็จถึงสงขลา	๑๖๓
เสด็จประพาสท้องที่ในเมืองสงขลา	๑๖๔
ทอดพระเนตรโนราที่เสือบ้าและลูกเสื่อแสดงถวาย	๑๖๔
พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้		
ส่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปพระราชทานแก่เจ้านายและข้าราชการ		
เมืองเประ	๑๖๔
เสด็จสู่พระมหานคร	๑๖๕
พระราชทานสัญญาบัตรแก่ข้าราชการกรมรถไฟ	๑๖๖
เสด็จจากชุมพร	๑๖๖
รวมเวลาเสด็จพระราชดำเนินและระยะทางรถไฟเสด็จ	๑๖๘
โทรเลขปราศรัยระหว่างหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรกับผู้สำเร็จราชการ		
สิงคโปร์	๑๖๘

2024年12月31日

2024年12月31日

จดหมายเหตุ

เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศมะลายู พ.ศ. ๒๔๖๑

ตอนหนึ่ง

พระนคร – นครเประ – เกาะสิงคโปร์ – ยะโฮร์

พระราชพิธีสมโภชมณฑลภิเษก – การเสด็จ ฯ – มิสเตอร์ ยอห์นซ์ อุกุ-
ทูตอังกฤษ – ป่าคังเบซาร์ – เจ้าผู้ครองเมืองบลิค และข้าราชการอังกฤษ
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท – เมืองอาลอร์สตาร์ – เจ้าพระยาฤทธิสงครามฯ
พร้อมด้วยที่ปรึกษาและข้าราชการเมืองไทรบุรีเข้าเฝ้า ฯ – ราษฎรมาชม
พระบารมีที่สถานีไท่เผิง – ถึงเมืองอีโปห์ – เจ้าผู้ครองนครเประและท้าว
พระยารมการกับข้าหลวงอังกฤษคอยเฝ้ารับเสด็จ – การแต่งกายตามเทศ
เมือง – คฤหบดีจีน – โฮเทลสถานี – เสด็จเยี่ยมสุลต่านอิสกันดาร์ –
คฤหบดีจีนถวายพระพรชัย – พระราชดำรัส – เมืองอีโปห์ – หอนาฬิกา
อนุสาวรีย์ของมิสเตอร์เบิร์ช – ถึงเกาะสิงคโปร์ – ทหารปืนใหญ่ยิงสลุต
ถวาย – ผู้สำเร็จราชการและข้าราชการอังกฤษเฝ้ารับเสด็จ – ปรีนซ์อิส-
ไมล์ รัชชทายาทยะโฮร์เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท – เสด็จ ฯ ทรงเยี่ยมผู้
สำเร็จราชการ – ผู้สำเร็จราชการเลี้ยงพระกระยาหารถวาย – คำถวายพระ

พรและกระแสน้ำพระราชดำรัส – พระราชโอรส – เสอร์ ลอเรนซ์ นันซ์
 คิลมาร์ค – เสด็จประพาสถนน – เสด็จเสวยพระกระยาหารจีนที่สวนสมเฒ่า
 - ร่องแอง – การเก็บน้ำบำรุงโรงพยาบาลเสนต์คันทัน – ประพาสร้าน
 เคอ ซิลวา – สุลต่านยะโฮร์เจ้าทูลละของธลีพระบาท – ทอดพระเนตร
 ละครคณะสมาคมละครสมัคร – สุลต่านยะโฮร์รับเสด็จ – สุลต่านอับราฮิม
 - อีสตานาเบซาร์ – เมืองยะโฮร์บาห์รู – เรือยอร์คซีเบล – ธงชาติสหรัฐ
 มะลายู – พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่สุลต่านยะโฮร์

พระราชพิธีสร้างมูรธาภิเษก

ในการเสด็จพระราชดำเนิน ประพาสประเทศมะลายูของอังกฤษ
 พุทธศักราช ๒๔๖๗ นี้ วันที่ ๒๐ กันยายน ได้เริ่มมีการพระราชพิธี
 สำหรับเสด็จทางไกล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำแต่เพียงสังเขป
 เป็นพระราชพิธีน้อย พอเป็นพระราชประเพณี เวลา ๕ นาฬิกาหลัง
 เที่ยง เสด็จพระราชดำเนินจากพระราชวังคัสติงโฮพระธาตุมนเทียร
 ทรงนมัสการพระบรมอัฐิแล้วเสด็จออกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรง
 นมัสการพระพุทธรูปมหาธรรมิกราชปฏิมากร พระสงฆ์ ๕ รูปสวดเสกน้ำพระ
 มูรธาภิเษกเสร็จแล้ว เสด็จกลับ

วันที่ ๒๑ เวลาเช้าได้พระฤกษ์แล้ว สร้างมูรธาภิเษกในพระที่นั่ง
 ว่าเป็นการเสร็จพระราชพิธี

การเสด็จพระราชดำเนิน

การเสด็จพระราชดำเนินคราวนี้ใช้รถไฟสายใต้ เป็นหน้าที่กรมรถไฟแผ่นดิน^๑ จัดเป็นกระบวนรถพิเศษ ในกระบวนรถมี คัน ๑-๒ รถจักรสำหรับลาก ๓ รถสัมภาระ ๔ รถห้องพระโรง ๕ รถโบกี้นอน ชั้นที่ ๑ สำหรับข้าราชการฝ่ายใน ๖ รถพระที่นั่ง ๗ รถโบกี้นอน ชั้น ๒ เป็นรถข้าราชการในกรมมหาดเล็ก ๘ รถโบกี้ชั้น ๑ และ ๓ ๙ รถโบกี้ชั้น ๑ และ ๒ ๑๐ รถโบกี้ชั้น ๑ และ ๓ ๑๑ รถเสบียง ๑๒ รถสัมภาระ และ ๑๓ รถโบกี้ชั้น ๑ และ ๓ (บ.จ.พ.) และคันที่ ๓ กับ ๑๒ ได้จัดให้มีโทรทัศน์ติดต่อกันและว่าเป็นครั้งแรกที่จัดขึ้นเป็นกระบวนยาวถึงเพียงนั้น

เวลา ๙ นาฬิกาเศษก่อนเที่ยง เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งสู่ท่าวาสุกรี ประทับรถยนต์พระที่นั่งไปยังสถานีรถไฟบางกอกน้อย ประทับชานชาลาสถานี มหาอำมาตย์โท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ นำมิสเตอร์ยอห์น^๒ อุปทูตอังกฤษเฝ้าส่งเสด็จ มีพระราชดำรัสด้วยตามสมควรแล้ว มีพระราชปฏิสันถารกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบางพระองค์บางท่านที่มาเฝ้าส่งเสด็จอยู่พร้อมกัน พอได้เวลาเสด็จขึ้นประทับรถไฟพระที่นั่ง รถพระที่นั่งเคลื่อนกระบวนออกจากสถานีบางกอกน้อย เวลา ๙.๔๕ ก.ท. ถึงนครปฐมประมาณ ๑๑.๐๐ ก.ท. หยุด ณ สถานี มี

๑ คือ กรมรถไฟหลวงเดิมนั้น ซึ่งแกมนับเปลี่ยนเรียกเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๖๗

๒ J. F. Johns ตำแหน่งประจำขณะนี้เป็นกงสุลเยนเนอราลประจำกรุงเทพฯ

จางวางตรี พระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม^๑ สมุหเทศาภิบาลสำเร็จ
ราชการมณฑลนครชัยศรีพร้อมด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด กรมการ และ
ข้าราชการประจำมณฑลและเมือง กับเสื่อบ่าลูกเสือเข้าแถวเป็นกอง
เกียรติยศมากอยเฝ้ารับเสด็จอยู่^๒ ทงมีพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถาอีกด้วย
รถพระที่นั่งหยุดราว ๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูป
เทียนพระราชทานไปเป็นเครื่องสักการองค์พระปฐมเจดีย์ตามพระราช
ประเพณีแล้วก็ออกเดินต่อไป

แต่นครปฐมไปรถพระที่นั่งหยุดตามสถานีน้อยใหญ่ก็แต่ที่กำหนด
ไว้เพื่อเติมน้ำและบรรทุกพืนสำหรับใส่ไฟรดจักร มีที่ราชบุรี เพ็ชรบุรี
วังภังง ขึ้นกระโต และบางตะพานใหญ่เหล่านี้ ถึงบางสนทอ้งที่ใน
มณฑลปักษ์ไต้ราว ๘.๐๐ ล.ท. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน
ลพบุรีราเมศวร์ อุปราชปักษ์ไต้^๒ ไต้เสด็จขึ้นมากอยเฝ้ารับเสด็จ
พระราชดำเนินเชิญเสด็จเข้าเขตมณฑลอยู่ ณ ที่นั้น รถพระที่นั่งหยุด
ประมาณ ๑๐ นาทีก็ใช้จักรต่อไป ถึงชุมพร ๙.๐๐ ล.ท. ประทับแรม
ณ ชุมพรราตรีหนึ่ง

ที่สถานีชุมพร มหาเสวกโท พระยากองคาราธิบตี^๓ สมุหเทศา-
ภิบาลสำเร็จราชการมณฑลสุราษฎร์^๔ กับข้าราชการในกองมณฑล

^๑ อี กรรณสูตร

^๒ ทรงเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ.
๒๔๖๘ และเลื่อนกรมขึ้นเป็นกรมหลวงวันที่ ๑๕ เดือนนั้น ภายหลังประชวรกราบ
ถวายบังคมลาออกเสด็จจากตำแหน่งเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

^๓ พลอย ณ นคร

^๔ ยบลงแล้วแบ่งเป็นจังหวัดไปขึ้นในมณฑลนครศรีธรรมราช ตามประกาศวันที่ ๓๑
มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

สุราษฎร์ฯ และจังหวัดชุมพรบางนาย พร้อมด้วยทหารรักษาวังฯ ใน
กองพันที่ ๓^๑ ถามได้ความว่า ๓ หมวก เสื้อผ้าลูกเสือมีธงประจำกอง
พร้อม มาถึงกองเข้าแถวเป็นกองเกียรติยศคอยเฝ้ารับเสด็จ

เมื่อรถพระที่นั่งเทียบศาลาสถานีได้เรียบร้อยแล้ว เสด็จทอด
พระเนตรไฮดรอลไฟฟ้าซึ่งกรมรถไฟจัดไว้เป็นที่ประทับ หาได้ทรง
ประทับไม่ ทอดพระเนตรตลอดแล้วเสด็จกลับยังรถพระที่นั่ง เสด็จใน
รถสะเปียงและประทับแรมในรถพระที่นั่งนั่นเอง

ผู้ที่ตามเสด็จพระราชดำเนินคราวนี้

ภายใน

มี ๑ เจ้าจอมสุวัฒนา^๒ ๒ คุณหญิงวามวาม^๓ ๓ คุณหญิงอุทุม
ราชภักดี^๔ ๔ หม่อมคลัง เกษมสันต์ ณ อยุธยา^๕ ๕ ท้าวอินทรสุริยา^๖
๖ ท้าวศรีสุนทรนาฏ^๗ ๗ คุณเมณี โชติกเสถียร^๘ และ ๘ นางสาว
เปล่งศรี อัครรักษ์

๑ ยบเสียบแต่ปลายรัชกาลที่ ๖ แล้ว

๒ คือ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

๓ คุณประจวบ สุขุม ธิดาเจ้าพระยาอมราชฯ (บั้น สุขุม)

๔ เชิด ไกรฤกษ์ บุตรีพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์)

๕ ในหม่อมเจ้าชัชวลิต บุตรีพระยาประติพัทธภูบาล (คอ อยู่ถน พระนาง)

๖ นางสาวเชื้อ พึ่งบุญ

๗ แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา

๘ คุณหญิง นิพิธภักษ์เจ้าจารัล ธิดาเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค)

ท้ายหน้า

ในกรมมหาดเล็กมี ๑ นายพลเอกและจางวางเอก เจ้าพระยาราม
 ราชพิ ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็กและสมุหราชองครักษ์ ๒ จางวางเอก
 พระยาอนิรุทธเทวา^๒ อธิบดีกรมมหาดเล็ก ๓ จางวางเอก พระยาอัครม
 ราชภักดี^๓ อธิบดีกรมชาวที่ ๔ จางวางโท หม่อมเจ้าชัชวลิต^๔ เลขา
 ธิการกรมบัญชาการกลางมหาดเล็ก ๕ จางวางตรี พระยานรรัตนราช
 มานิต^๕ เจ้ากรมห้องพระบรรทม ๖ จางวางตรี พระยาราชอักษร^๖ ผู้
 ช่วยอธิบดีกรมมหาดเล็ก ๗ จางวางตรี พระยาแพทย์พงศาวีสุทธาธิบดี^๗
 แพทย์กรมมหาดเล็ก ๘ หัวหมื่น พระยาอิศราธิราชเสวี^๘ เจ้ากรมกอง
 ทิ้งเครื่อง ๙ หัวหมื่น พระยาสุเทพภักดี^๙ พนักงานพระเครื่องต้น
 ๑๐ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์^{๑๐} ๑๑ เจ้าหมื่นเสมอใจราช^{๑๑} ๑๒ หลวงศักดิ์

๑ หม่อมหลวงเพ็ญ พงษ์บุญ ณ อยุธยา บุตรพระยาประสิทธิ์ศุภการ (ม.ร.ล.มะชัย)

๒ หม่อมหลวงพิน พงษ์บุญ ณ อยุธยา น้องร่วมบิดามารดาเดียวกับเจ้าพระยารามราชพิ

๓ โถ สุจริตกุล บุตรเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล)

๔ ในกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์

๕ ตรีภ จินตนาเนน

๖ ไข อัครภักย์

๗ สุน สุนทรเวช

๘ เลื่อน บุนนาค บุตรเจ้าพระยาพิชัยญาติ (ต้น บุนนาค)

๙ ตี สุเดชะ

๑๐ เถา วัลยะเสวี ต่อมาเป็นพระยาสุรินทรเสวี

๑๑ นารถ บุญยเกียรติ แล้วเป็นพระอมรฤดี

นายเวร^๑ ๑๓ รองหัวหน้า พระตรุณรักษา^๒ ๑๔ รองหัวหน้า จมื่นรักษา
 สรุปลักษณ์^๓ ๑๕ จำ พระวิเศษพจนกรณ^๔ ๑๖ จำ พระชลาลัยวิจิตร^๕
 ๑๗ นายจำเรศ^๖ ๑๘ นายจำเนตรี^๗ ๑๙ นายกวคหุ่มแพร์ ๒๐ นาย
 พันยราชกิจ^๘ ๒๑ นายพิจิตรสรรพการ^๙ ๒๒ นายบำรุงราชบทมาลัย^{๑๐}
 ๒๓ นายขันหุ่มแพร์^{๑๑} ๒๔ นายเสนองานประพาษา^{๑๒} ๒๕ นายพลพาท^{๑๓}
 ๒๖ นายจำลองราชสาส์น^{๑๔} ๒๗ นายประจิตรอักษรณ^{๑๕} ๒๘ หุ่มแพร์

-
- ๑ สรร สันติเสวี แล้วเป็นพระอดิศักย์สวามิภักดิ์
 - ๒ เพิ่ม เมษปราชสาท
 - ๓ โชติ อุดหะกะ
 - ๔ ประชิต สถาปิตานนท์
 - ๕ หล่อ จุลกะ
 - ๖ อ้น บุนนาค
 - ๗ ชม วงกาญจน
 - ๘ ไต สุจิตกุล เป็นบุตรเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี
 - ๙ แด ศิวะเสน
 - ๑๐ เออน สถาปิตานนท์ แล้วเลื่อนเป็นหลวงชาญภูเบศร์
 - ๑๑ สืบ คังคะรัตน์ ต่อมาเลื่อนเป็นนายจำช่วยตรีชชกาลปัจจุบันนี้ (รัชกาลที่ ๗) เป็นหลวงภูมินารถสนธิ์
 - ๑๒ ม. ร. ว. มานพ เกษมสันต์ ณ อยุธยา
 - ๑๓ เนือง สาคกริก แล้วเป็นหลวงศักดิ์นายเวร (ปัจจุบันเป็นพระมหาเทพกษัตริ์สมุห)
 - ๑๔ เวียง สุนทรวายุ
 - ๑๕ ม. ถ. สำนันต์ อิศรเสนา ณ อยุธยา ต่อมาเป็นพระสมรรคราชกิจ
 - ๑๖ ถม กระจ่างเสน

พระพิบูลย์พิริยภาพ^๑ ๒๙ นายทรงใจรักษ์^๒ ๓๐ นายรองพิจารณา
 สรรพกิจ^๓ ๓๑ รองหุ้มแพร ขุนวรเดชพิศาล^๔ และ ๓๒ มหาตเล็กสำรอง
 นายเคลิ้ม บุญยรัตพันธุ์^๕

ในกระทรวงวังมี ๑ มหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี^๖
 เสนาบดีกระทรวงวัง ๒ พระตำรวจโท พระยานุชิตชาญชัย^๗ ๓ มหา
 เสวกตรี พระยาเวียงในนฤบาลี^๘ และ ๔ มหาเสวกตรี พระยาสมบัติ
 บริหาร^๙ ข้าราชการในกรมพระคลังข้างที่

กับในกรมราชองครักษ์ มี ๑ นายพลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์^{๑๐}
 ผู้ช่วยสมุหราชองครักษ์ ๒ นายพันตรี หลวงอาจหาญณรงค์^{๑๑} และ ๓
 นายร้อยเอก นายศัลย์กำธร^{๑๒}

๑ กรม ประถมภักดี

๒ พุน ศรนิยม

๓ เลื่อง จุลกะ

๔ มา กาญจนมุสิก ต่อมาเลื่อนเป็นหลวงปราโมทย์กระษานุกิจ

๕ ต่อมาเป็นรองนายกวัด แล้วเป็นนายสนิทหุ้มแพร รัชกาลนี้ (รัชกาลที่ ๘) เป็น
 หลวงบทมาลย์บุรีรักษ์

๖ หม่อมราชวงศ์บุ๋ม มาลากุล ณ อยุธยา โอรสพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรบักษ์

๗ พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต

๘ ชูบ ไสสถานนท์

๙ เอื้อ ศุภมิตร บุตรเจ้าพระยาราชศุภมิตร (อืด ศุภมิตร)

๑๐ เตยม บุณนาค บุตรเจ้าพระยาสุรวงษ์วิวัฒน์ศักดิ์ (โต บุณนาค)

๑๑ หงิน สุกนธวัช

๑๒ กอ ชูไคย ณ ระนอง

นอกจากจำนวนที่กล่าวนี้ ยังมี ๑ มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยา
 ยมราช^๑ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ๒ มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้า
 ฉลาชลบเลอสรวิ^๒ รองผู้บัญชาการกรมรถไฟแผ่นดิน ๓ มหาอำมาตย์ตรี
 หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร^๓ ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ๔ จาง
 วางโท พระยาทหารบดีสี่หราชอาณาจักร สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการ
 มณฑลราชบุรี ๕ มิสเตอร์ไว้อยอนสมิ^๔ พนักงานในกรมรถไฟแผ่นดิน
 ๖ นายพันตรี พระวิสตารตุลยรัถกิจ^๕ ผู้ช่วยผู้อำนวยการเดินรถ กรม
 รถไฟแผ่นดิน ก็ยังมีข้าราชการในกรมรถไฟแผ่นดินที่ได้จัดให้มาทำการ
 ช่วยเหลืออีก ๔ นาย คือ ๑ รองอำมาตย์เอก ขุนวรพากย์พจนวิ^๖ ๒ รอง
 อำมาตย์เอก ถวิล คุปตารักษ์^๗ ๓ รองอำมาตย์โท ขุนธรรวิธการพิ^๘

๑ บิน สุขุม, เป็ญญู เจ้าพระยาสุพรรณบุณย์และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 นพรัตน์ราชวราภรณ์

๒ ในกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร

๓ ในกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ต่อมาเป็นอัครราชทูตประจำประเทศอังกฤษ

๔ เทียบ อัสวรัถษ์

๕ E Wyon-Smith ชาวอังกฤษ

๖ เชน พันธุ์เจริญ

๗ เจียง ยศทัตต์

๘ แล้วเป็นหลวงถวิลเศรษฐพานิชการ

๙ สุขุมธ ตัถ์เสุทศัน

และ ๔ รองอำมาตย์โท กิมหลี่ ฮุนตระกูล^๑ รวมด้วยกันทั้งสิ้นเป็น ๕๐ คน ส่วนหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร หม่อมเจ้าชวัลลภ และ นายคล้าย กำนธ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปจัดการรับเสด็จอยู่ ณ เมืองสิงคโปร์ก่อนแล้ว

ในจำนวนข้าราชการที่กล่าวนี้ได้จัดเป็น ๒ พวกคือในชุดและนอกชุด จำพวกในชุด มี มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยาอมราช ๑ มหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมธาดาธิบดี ๑ นายพลเอก และ จางวางเอก เจ้าพระยารามราฆพ ๑ จางวางเอก พระยาอนิรุทธเทวา ๑ จางวางเอก พระยาอุดมราชภักดี ๑ มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าฉัตรลดาตลบเลอสร ๑ มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ๑ และ นายพลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์อีก ๑ รวม ๘

วันจันทร์ วันที่ ๒๒ กันยายน

เดินทางแต่ชุมพรไปหาดใหญ่

รถพระที่นั่งเคลื่อนกระบวนจากสถานีชุมพร ๙.๐๐ ก.ท. ในเมื่อเวลาบ่ายบรรทมอยู่ หยุดตามสถานีรายทางที่จัดไว้เป็นที่เดิมน้ำและบรรทุกพื้นใส่ไฟรถจักรดังเช่นเมื่อวาน มีหลังสวน นนงหวาย สุราษฎร์ธานี บ้านช่อง ทุ่งสง เขาชุมทอง และพัทลุง เป็นต้น และบรรคาศถานีน้อยใหญ่ที่รถพระที่นั่งผ่านไปวันนี้ ที่ใดใกล้ที่ว่าการมณฑลหรือ

๑ แล้วเป็นหลวงรักษาระพิทักษ์

จังหวัด หรืออำเภอ แม้ตำบลก็ดี มีเจ้าหน้าที่ตั้งแต่ชั้นผู้ใหญ่ในท้องที่ ทั้งเสื่อ ป่า ลุง เสื่อ และนักเรียน ชายหญิง ตลอดจนทวยราษฎร์ ได้มาคอยเฝ้า ทูลละอองธุลีพระบาทและชมพระบารมีอยู่เป็นอันมาก ทั้งมีพระสงฆ์มา สวดชัยมงคลคาถา และนอกจากที่กล่าวนี้ยังมีการมหรสพพื้นเมืองเช่น โนรา หนังตะลุง และ มายง มาเล่นเป็นการสมโภชถวายอีกด้วย ถึง หาดใหญ่เวลา ๕.๓๖ ล. ก. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสำราญ พระราชหฤทัยตลอดเวลา เสวยพระกระยาหารเย็นในรถสะเปียงและ ประทับแรมในรถพระที่นั่งตั้งแต่วันวาน

อนึ่งบ่ายวันนั้น อำมาตย์เอก พระยาประติพัทธภูบาลี กงสุลเยเนอ ราลสยามประจำประเทศมะลายู ได้ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและรับ เสด็จอยู่ณทุ่งสง แล้วเลยสมทบเข้ากระบวนโดยเสด็จพระราชดำเนินด้วย

หาดใหญ่ เป็นสถานีชุมทาง ทางรถไฟสายแยกขึ้นไปทุ่งสงสายหนึ่ง เข้าไปสงขลาสายหนึ่ง ตรงลงไปป่าดงเบงชารีที่พรมแดนสุดพระราชอาณา จักรตอนภาคตะวันตกที่ต่อกับเขตต์เมืองปาลิสซ็อกสายหนึ่ง เป็นหมู่บ้านที่ ตั้งที่ว่าการอำเภอขึ้นอยู่ในจังหวัดสงขลา เขาว่าแต่ก่อนทางรถไฟสายนี้ ทำลงไปก็เป็นบ้านป่า ๆ ไม่มีสิ่งใด บัดนี้คึกคักขึ้นมากแต่จะนับว่าเจริญ ยังไม่ถนัดได้ นอกจากที่พักที่ทำการของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองและกรมรถ ไฟมาตั้งไว้แล้ว โรงร้านตลาดบ้านเรือนราษฎรที่มีก็เพียงหมู่เดียว และ

แลภูหน้าทาก็อย่างว่ายังไม่คุ้มคจต ร้านขายของและตลาดเหล่านี้สร้างเป็นแบบห้องแถวตามสองฟากที่ตัดลงไปจากหลังสถานี ยาวติดต่อกันประมาณแถวละ ๕-๖ เส้นและโดยมากทำค้วยไม้ มีที่พักสำหรับคนเดินทางอยู่สองสามแห่งแจ็กเป็นเจ้าของและออกจะสกปรกอยู่บ้าง โรงขายอาหารก็มี รูปโฉมก็อย่างเดียวกับที่เรียกว่าโรงข้าวแกง มีอาหารเขวนขาย รุ่งรังยังเป็นบ้านนอกอยู่มาก

วันอังคาร วันที่ ๒๓ กันยายน

เดินทางจากหาดใหญ่ไปอิโปห์^๑

แต่เช้าตรู่วานนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ อุปราชบพิธไต้ได้เสด็จล่องหน้ามาโดยรถพิเศษของพระองค์ลงไปรอเฝ้ารับเสด็จอยู่ณหาดใหญ่และประจำอยู่ตลอดเวลาประทับ รถพระที่นั่งออกจากสถานีหาดใหญ่ ๙.๔๐ ก. ท. ถึงสถานีปากังเบซาร์ซึ่งเป็นสถานีติดต่อรถไฟฝ่ายสยามกับรถไฟสหรัฐมะลายูราวเวลา ๑๑.๐๐ ก. ท. กระบวนรถพระที่นั่งหยุดที่นั่นเพื่อทำการจัดเปลี่ยนกระบวนรถใหม่เพราะการเดินทางต่อไปในประเทศมะลายูจะต้องใช้รถจักรของเขาจงและเจ้าหน้าที่ฝ่ายเขาเข้าควบคุม

ที่ปากังเบซาร์ พระยาวิชิตสงครามรามวิจิตร^๒ (เจ้าไซเอต ออลวี) ราชผู้ครองเมืองปาลิส, ไซเอต ฮัมยี่^๓ อุปนายกสภาการเมืองปาลิส

๑ Ipoh

๒ His Highness Raja Syed Alwi, n. n. O. B. E.

๓ Syed Hamzah

ไซเออ อีครัส^๑ ข้าหลวงที่กิน ทืออนอรบล ยยวช^๒ ที่ปรึกษาราชการ
เมืองปาลิส มิสเตอร์เฮนชอว์^๓ ผู้รั้งผู้จัดการทั่วไปแห่งรถไฟสหรัฐมะลายู
มิสเตอร์บิลล์ ผู้อำนวยการเดินรถไฟ สหรัฐมะลายู มิสเตอร์ชัตเทอ
แดนค็ คริม^๔ หัวหน้าพนักงานรถไฟจักร กับ นายร้อยเอกโครวฟซ์^๕
แอดยูแทนต์ตำรวจนครบาลจังหวัดสิงคโปร์ ซึ่งรัฐบาลอังกฤษในประเทศ
มะลายูจัดส่งมาให้ช่วยเหลือการงานอันเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนิน
มารอเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระยาประติพัทธ์ภูบาลนำเจ้าผู้ครอง
เมืองและกรมการกับที่ปรึกษาราชการฝ่ายอังกฤษในขณะเมืองปาลิส
หม่อมเจ้าฉลากลบเลอสรรณำบรรดาเจ้าหน้าที่ในกรมรถไฟสหรัฐมะลายู
และเจ้าพระยามราชันานายร้อยเอกโครวฟซ์ เฝ้าทูลละอองธุลี
พระบาทในรถพระที่นั่ง มีพระราชปฏิสันถารกับเจ้านายและข้าราชการ
เมืองปาลิสและบรรดาข้าราชการฝ่ายอังกฤษเหล่านั้นโดยทั่วถึง

บรรดาเจ้านายมะลายูและเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษที่มาเฝ้าทูลละออง
ธุลีพระบาททนนั่งแต่งกายด้วยเครื่องแบบชาวชาติกระบี่ทุกนายและพระยา
ปาลิสก็ประทับเครื่องราชอิสริยาภรณ์เทวีคิยาภรณ์มงกุฎสยามด้วย

๑ Syed Idrus

๒ The Hon'ble J. W. Hughes.

๓ P. H. Henshaw

๔ P. G. Beal

๕ A. W. Sutherland Greame, A. M. I. M. E.

๖ Captain S. P. Croves ผู้นี้เดิมรัฐบาลสยามว่าจ้างมารับราชการอยู่ในกรม
ตำรวจพระนครบาลกรุงเทพฯ

รถพระที่นั่งออกจากสถานีป่าตองเบชาร์ตามเวลาแล้ว มีสเตอร์
เซนเซอร์กับบรรดาเจ้าหน้าที่ทำการเดินรถรถไฟสำหรับรัฐมะลายูก็เข้ากำกับ
การเดินรถพระที่นั่ง นายร้อยเอกโครวฟซ์ก็โดยเสด็จพระราชดำเนินใน
กระบวนเสด็จ เจ้าพนักงานเหล่านี้จะได้มีหน้าที่ประจำการอยู่ตลอดเวลา
เสด็จประพาส

รถพระที่นั่งถึงเมืองอาลอร์สตาร์^๑ เมืองหลวงนครเคดะห์^๒ (ไทร
บุรี) เพียงวันกับ ๔๕ นาที ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หยุดรถสถานี
เพื่อพระราชทานโอกาสให้เจ้าพระยาอุทิศสงครามรามภักดี^๓ เจ้าพระยา
ไทรบุรี (เซอร์ อับดุล ฮามิด ฮาลิมชาห์) สุลต่านผู้ครองนคร พระ
ชลสินธุสงครามไชย (ตงกุกุมะหมุด)^๔ อุปนายกสภการมการ น้อยชาย
ซึ่งเวลานี้รักษาการเมืองแทนตงกุกิบราฮิม ผู้สำเร็จราชการ หลานชาย
ท่านหยี่หวันยาทยา เลขาธิการสภการมการ ตงกุกุโมฮัมหมัด อิบติ
สำรวจ ท่านไซเอค หัสสัน บารากาบาห์ อิบติผู้พิพากษา (ฝ่าย

๑ Alor Star

๒ Kedah

๓ His Highness Sir Abdul Hamid Halimshah ป.จ., ป.ม.,
K. C. M. G.

๔ His Highness Tunku Mahmood C. M. G.

๕ His Highness Tunku Ibrahim C. V. O., C. M. G. Regent of
Kedah, เนื่องจากเวลานี้สุลต่านบัยยไม่สามารถจะดำเนินการเมืองเองได้สะดวก
จึงตั้งลูกชายเป็นผู้สำเร็จราชการและขณะนั้นท่านผู้นี้ก็ออกไปประเทศอังกฤษ

มะลาญ) และมีสเตอร์วูลฟ์^๑ ผู้แทนที่ปรึกษาราชการ เผ่าทูลละออง
ธูลีพระบาท มีรับสั่งปฏิสนธิการกับเจ้าพระยาไทรบุรีฯ และทรงปราศรัย
แก่เจ้าหน้ากรรมการทั้งข้าราชการอังกฤษเหล่านั้นทุกนาย รดพระที่นั่งหยุด
อยู่รวมเวลาสัก ๓๐ นาที จึงเคลื่อนกระบวนต่อไป

ดูเจ้าพระยาไทรบุรีฯ ออกจะมีความชราภาพมาก อายุก็เพียงจะ
ย่างเข้า ๖๕ ปีเท่านั้น ที่เป็เช่นนั้นก็เนื่องด้วยมีโรคพาธเบียดเบียนอยู่
เนื่อง ๆ ที่อุทิศให้ออกมาเผ่าทูลละอองธูลีพระบาทได้ถึงดังนี้และ ณ ที่นี้
มีผู้ประหลาดใจกันอยู่ สังเกตดูออกจะลึ้ม ๆ ภาษาไทยไปเสียมาก แต่ว่า
กันว่าหากพูดด้วยซ้ำ ๆ แน่ว่ายังพอเข้าใจได้ดี การแต่งกายมาเผ่าแต่ง
ตามเทศมะลาญ สวมเครื่องสักหลาดคำรูปฟรอก กางเกงสักหลาด
ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตำรวจปฐมจุลจอมเกล้าและคาราปฐมมา
ภรณ์มงกุฎสยาม เจ้านายอื่น ๆ ตลอดจนข้าราชการฝ่ายอังกฤษแต่งเครื่อง
แบบและประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์เหมือนกัน

รดพระที่นั่งถึงบุkitมะตายาม^๒ ๓.๐๐ ล. ท. เศษ ณ ที่นี้ได้มีการ
เปลี่ยนรถจักรรุ่นใหม่ ออกจากสถานีบุkitมะตายามบ่าย ๓ โมงครึ่งถึง
เมืองไท่ฝิ่ง^๓ราว ๕ นาฬิกา หยุดอีกประมาณ ๑๕ นาทีเพื่อรอหลัก
กระบวนรถโดยสารซึ่งมีกำหนดจะผ่านมา และจักรดจักรเพิ่มขึ้นหลัง

๑ The Hon'ble Mr. E.C.H. Wolff

๒ Bukit Mertajam อังที่ ๆ หนึ่งในโปรวินซแวงเลสเลย์

๓ Taiping

กระบวนอีกกัน ค้วยทางแต่ให้เผิงไปเป็นทางซันเขา กระบวนรดต้องได้
 สันเขาบ้าง และเทิมเขาบ้าง ซัน ๆ ลง ๆ เป็นระยะไกลหลายร้อยเส้น

เนื่องจากที่ทราบกันว่ารถพระที่นั่งจะมีเวลาหยุดสถานที่ให้เผิง
 กระนั้น ได้มีราษฎรชาวเมืองชายหญิงพากันมากอยชมพระบารมีอยู่มาก
 มายถึงเยียดยัดแอจนเกิดการอลหม่านพลุกพล่าน กองตำรวจรักษาการ
 ต้องออกจัดการห้ามปรามมิให้พากันเข้าไปในบริเวณชานชาลาได้ รถ
 พระที่นั่งถึงเมืองกัวลางังสาร^๒ ราว ๖ นาฬิกาเศษ หยุดณสถานี่อีกราว ๕
 นาที เพื่อปลดรถจักรคันที่ต่อไว้ให้คันท้ายกระบวนรถมาจากให้เผิงออก

ทางซันเขาแต่สถานี่ให้เผิงไปซันมาก มีเคเรเดียนถึง ๑ ใน ๘๐
 และต้องไต่ขึ้นไปไกล ๆ มีอุโมงค์ต้องลอดสู่อุโมงค์แต่ไม่สู้ยาว ขนาด
 เท่า ๆ ที่เขาปลิงบ้างผาคอบ้าง ตามทางที่รถเดินบริเวณเทิมเขา หรือ
 สันเขาเหล่านั้นนับว่าน่าค่น่าชมนัก มีป่าไม้ดงไม้ชนิดโปร่งรำไร บาง
 แห่งมีหมู่บ้านเล็ก ๆ ตั้งอยู่ใกล้ ๆ บางแห่งเป็นเหวเว้งลึกลงไป บางแห่ง
 มีน้ำตกเตี้ย ๆ มีน้ำไหลเซาะอยู่ริน ๆ ถ้าจะให้ชมโฉมแล้วต้องเทียบเอา
 ว่ามีเค้าหน้าคล้ายทางซันตาลซันไปลำพูนกว่าที่อื่นที่เห็นมาแล้ว

ถึงเมืองอีโปห์ ๘ ล. ท. ตรง รถพระที่นั่งหยุด ณ สถานี่ เมืองอีโปห์
 เป็นที่สุครยะแห่งการเดินทางวันนี้

๑ เทิม=ให้เขา

๒ Kuala Kangsar

ณ ศาลาสถานี่มี ฮิสไฮเนสส์ ปะตุกะ ศรีสุลต่าน อีสกันดากา ซาห์^๑
 เจ้าผู้ครองนครเประ กับ นายพันโท พาร์^๒ ข้าหลวงประจำเมือง
 และท้าวพระยาวางศากรมการมาคอยเฝ้ารับเสด็จ

เวลาประมาณ ๘.๑๕ ล.ท. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
 เครื่องพลเรือนทำด้วยแพรจีนสีเหลืองเสด็จลงจากรถพระที่นั่ง พระยา-
 ประติพัทธ์ภูบาลเบิกสุลต่านและข้าหลวงประจำเมืองเฝ้าทูลละอองธุลี
 พระบาท สุลต่านนำข้าราชการมละยา มีรายอับดุลอาสิสบินมุซา^๓
 รามูตกี^๔ รยาบันตะหะวี^๕ รยาตีฮีเลวี^๖ รยาอะจิลสุล่ง^๗ รยาอะจิลพงษ์
 รยาหะย็ชเอยิบ รยาสะมาน รยาซาฮาร์ซาทห์ โอรังกายาเบซาร์
 ฮะย็อาหมัด โอรังกายา มนตรี หวันอาหมัดร์สตี โอรังกายา ต่ามะหง
 หวันอับดุลยาลิล โอรังกายา บังคลีมากันตา เจ๊ะหวัน คาโต๊ะลักษมาณ^๘
 คาโต๊ะศรีอติกา รยา^{๑๐} และอีแมนปะตุกะต่วน ข้าหลวงประจำเมืองนำ

๑ His Highness Paduka Sri Sultan Iskandar Shah, ป.ม.,
 K.C.M.G., K.C.V.O.,

๒ Lt. Col: C.W.C. Parr C.M.G., O.B.E.

๓ His Highness Raja Abdul Aziz bin Musa, ท.ช. C.M.G.

๔ ตำแหน่งเจ้าผู้จะสืบสันตติวงศ์

๕ Raja Bendahara, ท.ม.,

๖ Raja di Hiler, ท.ม.,

๗ Raja Kechil Sulong, ท.ม.,

๘ Raja Kechil Bongsu, ท.ม. นามรยาทั้ง ๔ คือ ๕ ถึง ๘ นี้เป็นคล้าย ๆ
 ตำแหน่ง

๙ กับ ๑๐ ก็เช่นเดียวกัน ไม่ใช่นามเดิมเหมือนกัน

มิสเตอร์ เวกิด ผู้พิพากษา ที่อนนอร์บล แบร์ช ที่อนนอร์บล โยนซ์ มิสเตอร์ ดิกสัน ผู้รักษาการท้องที่กินตา และมิสเตอร์ซิมป์สัน ผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจนครบาลไท้เผิงเข้าเฝ้า ฯ เมื่อได้มีพระราชปฏิสันถารปราศรัยแก่สุลต่านและบรรดาเจ้าประเทศราชศรีวันกรมการ และข้าราชการฝ่ายอังกฤษบางนายเหล่านั้นแล้ว เสด็จยังโฮเทลสถานีที่จัดไว้เป็นที่ประทับแรม สุลต่านกับเหล่าข้าราชการที่มาเฝ้า ฯ โดยเสด็จพระราชดำเนิส่งเสด็จถึงเกริน แล้วจึงกราบถวายบังคมลากลับ

สุลต่านและบรรดาเจ้านายกับข้าราชการมะลายูแต่งกายตามเทศเมือง ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (อย่างเต็มยศ) ข้าราชการอังกฤษสวมเครื่องแบบขาวและประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์เช่นเดียวกัน

สถานนี้ได้มีการตกแต่งด้วยธงสีต่าง ๆ ประดับด้วยกิ่งไม้ใบไม้ ซาลาทางเสด็จพระราชดำเนินลาดด้วยพรมแถบไนไตรดพระที่นั่งไปจนถึงเกรินโฮเทล นับว่าเป็นที่สะอาดตาน่าดูมาก

ตามบริเวณภายนอกสถานีออกไปนั้น มีราษฎรพากันมาชมพระบารมีอยู่ล้นหลาม นับด้วยจำนวนร้อย ๆ เวลาเสด็จขึ้นประทับบนเกริน ๆ เลื่อนขึ้นไปยังห้องโฮเทลที่จัดไว้ถวายแล้ว ต่างพากันให้ถวายชัยเสียงสนั่นหวั่นไหวอย่างกึกก้อง

ระหว่างเวลาประทับแรม ณ ที่นี้ รัฐบาลอังกฤษได้จัดให้ทหารปืนพม่า (เบอร์มาไรฟลซ์ ซึ่งประจำอยู่ที่เมืองไท้เผิง) ในบังคับบัญชา นายร้อยโทบาเซนราวองร้อยมาประจำรักษาการ และเป็นกองเกียรติยศอีกด้วย

การแต่งกายตามเทศเมืองของชาวมะลายู ๆ ก็ไม่สู้จะมีพิธี
 อย่างไร ใช้เสื้อรูปเป็นเสื้อเชิ้ตคออ่อน แขนกว้าง ปลายแขนไม่หุ้มไม่จับ
 คออย่างเสื้อกุยเฮงสวม มักใช้สีแต่ไม่กำหนดแล้วแต่ความพอใจ โดย
 มากมักใช้แพร ถ้าในงานใช้เยียรบับ กางเกงแบบกางเกงจีนและมี
 มีโสร่งสั้นพันแต่ขอบลงมาเหนือเข่า เครื่องประดับศีรษะ ถ้าธรรมดา
 ใช้หมวก (ที่เรียกไซงโก๊ะ) ถ้าในงานการใช้โพกผ้า รูปโพกพัน
 เป็นผืนไปแล้วหักพับบนลงมา ไม่ทำเป็นเกลียวโพกอย่างพวกฮะยี
 ที่เห็น ๆ กันในกรุงเทพ ฯ

เมื่อสุลต่านกับเจ้านาย และบรรดาข้าราชการประจำเมืองที่โดย
 เสด็จพระราชดำเนินมาส่งเสด็จ ณ เกรินโฮเทล กราบถวายบังคมลากลับ
 แล้ว พระอนุภคสยามกิจ (มีสเตอร์ ต้นบุญเลิศ) นำกับปีทันจุงไผิน
 เจ้าแก้วเสียงซินหน้า เจ้าแก้วหลิมเซงจือ เจ้าแก้วจุงอาหมิง เจ้าแก้วหลิวชุยโห
 และเจ้าแก้วหลิวอาหวัง มาหาพระยาประติพัทธภูบาล พระยาประติพัทธ-
 ภูบาลนำเหล่าคฤหบดีที่กล่าวมาแล้วนี้ เผ้าทุลละองธลีพระบาท ณ
 ห้องโถงโฮเทลซึ่งจัดขึ้นเป็นห้องพระโรง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เสด็จออกพระราชทานโอกาสให้ผู้ทีกล่าวนามนั้นเผ้าอยู่ครู่หนึ่ง พอ
 คฤหบดีจีนเหล่านั้นกราบถวายบังคมลากลับแล้ว เสด็จประทับโต๊ะเสวย

๑ หลานพระยาอนุภคสยามกิจ ฯ (กับตัน ต้นกิมจิง) ที่ในรัชกาลที่ ๔ เป็นพระพิเทศ
 พานิช ฯ กงสุลสยามประจำเกาะสิงคโปร์ แล้วเป็นพระยาอภัยภูถศกาศรัทธาตำแหน่ง
 ผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ ในรัชกาลที่ ๕ จึงเป็นพระยานามนี้และเป็นกงสุลเขเนอรล

เสวยพร้อมด้วยข้าราชการ มีชั้นผู้ใหญ่ที่โดยเสด็จพระราชดำเนิน
ในชุดเป็นต้น

เมืองมะละยู เมื่อค่านึง ๆ ตุ สำหรับพวกเรา ๆ ก็คงจะไม่เป็น
สิ่งแปลกหูแปลกตาประการใด ยิ่งคิดถึงดินแดนซึ่งไม่ห่างไกลกันเท่าใด
โดยระยะทางรถไฟก็ชั่วเพียง ๓๐ ชั่วโมง แต่เมื่อได้ไปเห็นเข้าแล้วจะ
รู้ว่าไกลกับเราทุกอย่าง พวกมะละยูเหล่านั้นมีเมืองแยกต่าง ๆ กันไป
เป็นหัวเมือง ๆ แม้เป็นชาติศาสนาเดียวกันก็ดี แต่ขนบธรรมเนียม
หรือประเพณีการระหว่างเมืองต่อเมืองนั้นค้ำกันและกันนัก

ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๑ ประเทศราชของอังกฤษในแหลมมะละยู
แบ่งกันอยู่ ๒ ภาค เรียก สเตรตส์เซตตลเมนตส์ ภาคหนึ่ง สหรัฐมะละยู
ภาคหนึ่ง ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๑ อังกฤษทำสัญญาทางพระราชไมตรีใหม่
ให้กับเรา เราผละสิทธิในการคุ้มครองป้องกันมณฑลไทรบุรีกับเมือง
กะลันตันและตรังกานูให้ อังกฤษจัดการปกครองใหม่ รวมดินแดน
ของอังกฤษแต่เดิมในคาบสมุทรมะละยูนั้นเข้าตั้งขึ้นเป็นประเทศ เรียกว่า
ประเทศมะละยู ประเทศนี้ บัดนี้มีพื้นที่รวมกันถึง ๕๒,๕๐๐ ตารางไมล์
กว่า มีอาณาเขตต์ฝ่ายเหนือติดต่อกับชายพระราชอาณาจักรฝ่ายใต้แห่ง
มณฑลนครศรีธรรมราชและปัตตานี ฝ่ายตะวันออกจดทะเลจีน
ตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกับมณฑลปัตตานีภาคตะวันตกและใต้ ฝ่าย
ใต้จดช่องมะลากา ช่องสิงคโปร์ และตะวันตกจดอ่าวบังกล่า (มหา-
สมุทรอินเดีย)

๑ British Malaya

การปกครอง จัดแบ่งออกเป็น ๓ ภาค ต่างภาคต่างปกครอง
ต่างกันเช่น :-

๑ ภาคที่หนึ่ง เรียกสหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์^๑ แบ่งออกเป็น ๓
จังหวัด คือ ก. เกาะอังกฤษรวมทั้งเกาะแก่งที่ใกล้เคียงมีเกาะ โกลโกซ์
เกาะคริสมีส และเกาะลาบวนเป็นต้น จังหวัด ๑ ข. เกาะหมาก
(คือเกาะปีนัง) รวมบริเวณท้องที่โปรวิ้นซ์เวลเลสเลย์ และดินดิงซ์
เข้าด้วยกัน เป็นจังหวัดจังหวัด ๑ และ ค. จังหวัดมะลากาอีกจังหวัด ๑
จัดอย่างดินแดนของอังกฤษเอง ปกครองเป็นคราวน์โคโลนี มีคน
อังกฤษเป็นเจ้าของสำเร็จราชการได้โดยตรงเกิดชาชั้น เกอวนาร์ เอา
เกาะสิงคโปร์เป็นเมืองหลวง ตั้งศาลารัฐบาลในเมืองนั้น ในจังหวัด
อีก ๒ จังหวัด มีผู้ว่าราชการประจำเรียก เรซิเดนต์ เคาซิลลอร์ อยู่ใน
บังคับบัญชาเกอวนาร์ สิงคโปร์ อย่างผู้ว่าราชการจังหวัดกับสมุห-
เทศาภิบาล

ดินแดนภาคนี้^{๕๕๕}ที่รวมกัน ๑,๕๖๘ (หรือหยาบ ๆ ก็ว่าเสียว่า
๑,๖๐๐) ตารางไมล์ มีพลเมืองประมาณ ๘๘๓,๗๖๙ คน ในจำนวน
พลเมืองที่กล่าวนี้มีอยู่ในจังหวัดสิงคโปร์กว่าครึ่ง และเป็นเงินเสียเท่า ๆ
จำนวนที่กล่าวนั้นด้วย ตำแหน่งเกอวนาร์ ผู้สำเร็จราชการเมืองต้อง
พระราชารับที่กรุงอังกฤษทรงตั้ง ผู้สำเร็จราชการมีสภาดำเนินการเมือง
ช่วยปกครองอยู่ด้วย ๒ สภา คือ

๑ Straits Settlements. S. S.

ก. สภาสำเร็จราชการ (แอลซีทีพีเคาซิล) องค์ประชุมมีผู้สำเร็จราชการเป็นนายก คณะกรรมการต้องเป็นข้าราชการประจำ ตำแหน่ง ๗ นาย สามัญชน ๒ นาย ฝ่ายข้าราชการมีตำแหน่งผู้บัญชาการทหาร กองประจำการในประเทศมะลายู ๑ ปลัดบัญชาการเมือง (โคโลเนียล เซเกรตารี) ๑ ผู้ว่าราชการจังหวัดเกาะหมาก ๑ ผู้ว่าราชการจังหวัดมะลากา ๑ อธิบดีอัยการ ๑ อธิบดีคลัง ๑ กับนายช่างกลใหญ่^๑ อีก ๑

ข. สภาทฤษฎี (เลซิสเลทีฟเคาซิล) ผู้สำเร็จราชการเป็นนายก เช่นเดียวกัน กรรมการมี ๒ คณะ โดยมากเลือกเอาบรรดาข้าราชการที่เป็นสมาชิกสภาสำเร็จราชการ แล้วรวมเข้ากับข้าราชการผู้อื่นให้มีจำนวนขึ้นเป็น ๑๓ นาย เป็นคณะข้าราชการคณะ ๑ จำพวกนอกราชการหรือสามัญชน มีผู้แทนคณะชาวยุโรปแห่งเกาะสิงคโปร์ เกาะหมากและเมืองมะลากาพวกหนึ่ง ของพาณิชย์สมาคมอะปะอะเกาะสิงคโปร์และเกาะหมากพวกหนึ่ง ของคณะชนมะลายูนาย ๑ ของคณะจีน ๓ นาย กับผู้แทนคณะยูเรเซียนและอินเดียน (ของอังกฤษ) อีก คณะละนายรวมเข้าด้วยกันให้มีจำนวนเป็น ๑๓ นายอีกคณะ ๑ แต่สภาทั้งสองนี้หาได้มีหน้าที่ที่จะปกครองบรรดาหัวเมืองประเทศราชมะลายูทั้ง ๙ (ที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า) นั้นไม่ นอกจากตัวผู้สำเร็จราชการจังหวัดสิงคโปร์ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นไฮคอมมิสชันนารีไว้อีกตำแหน่ง

๑ Colonial Engineer

คณะกรรมการสภา ก. ข. นี้ ดูตามหนังสือถึง ๓-๔ เล่มไม่สู้ตรงกัน

นอกจากสภา ๒ สภาที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคณะที่ปรึกษาการฝ่าย
พลเมืองชาวจีน ที่เรียกซินิสแอดไวซอร์บอร์ดอันทำการติดต่อกับ
ข้าหลวงว่าการแผนกจีน ในการรักษามลประโยชน์ของพลเมืองชาตินั้น
กับสำหรับแซกซิกท์และแซกยีนคู่ด้วยพวกคณะเหมือนกัน

การศาล จัดเป็น ๔ ศาล ๑ ศาลคอรอนเนอร์ (คือศาลไต่สวน
คนตาย) ๒ ศาลตำรวจ (โปลีซเซอร์ต) ๓ ศาลท้องที่ (ติสทริกเซอร์ต)
และ ๔ ศาลสูง ศาลประจำภาค ที่เรียกสุพรีมเซอร์ต กฎหมายที่ใช้
ในศาลเหล่านี้ ในทางแพ่งหรืออาชญาคดี นอกจากบทบัญญัติที่ตราขึ้น
ในสภาฤกษ์ฎีกาเอง ยังเอาของประเทศอังกฤษที่ใช้มาแต่วันที่ ๒๖
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๙ กับของอินเดียมาอีก ตลอดทางการค้าขาย
ก็กำหนดอย่างประมวลที่ใช้ในประเทศอังกฤษเหมือนกัน การพิจารณา
ชั้นศาลสูงต้องมีอธิบดีผู้พิพากษากับผู้พิพากษาจังหวัด (บีวไนซ์) ๓
หรือ ๔ นายหนึ่ง ในจังหวัดสิงคโปร์และเกาะหมากมีศาลแอสไซซชิ่งชั้น
ช่วยพิจารณาคดีอีก ๒ เคือนต่อครั้ง ที่มะลากา ๓ เคือน ชั้นอุทธรณ์
ต้องมีผู้พิพากษาศาลสูงไม่ต่ำกว่า ๓ นายหนึ่ง ศาลอุทธรณ์พิจารณาคดี
กันเพียงมีละ ๒ ครั้ง ในจังหวัดสิงคโปร์ครั้งหนึ่ง จังหวัดเกาะหมาก
ครั้งหนึ่ง สลับกัน ๖ เคือนต่อครั้ง ผู้พิพากษาศาลสูงแต่ ๒ นายขึ้นไป
จึงจะนั่งพิจารณาคำอุทธรณ์คำพิพากษาศาลจังหวัด (ในคดีแพ่งธรรมดา)
ได้ ถ้าคำพิพากษาศาลไมยสเตอร์แต่ผู้เดียวก็พอ คณะกรรมการศาล
(ยุติคดีคอมมิตี) แห่งสภาองคมนตรีของพระเจ้ากรุงอังกฤษมีอำนาจ

พิจารณาคำอุทธรณ์ (หรืออย่างรับฎีกา) คำพิพากษาศาลใดๆ ได้อีกชั้น ในคดีแพ่งผู้พิพากษาศาลท้องถิ่น (ติสตรีกยซ์) มีอำนาจพิจารณาคดี ทุณหรพย์ไม่เกินกว่า ๕๐๐ เหรียญได้ เว้นแต่ที่เกี่ยวข้องกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งถึงแม้จะต่ำกว่า ๕๐๐ เหรียญลงไปก็ทำไม่ได้ ชั้นผู้ช่วยผู้พิพากษา พิจารณาคดีได้เพียงทุณหรพย์ ๑๐๐ เหรียญ หรือต่ำกว่าเท่านั้น ทาง อาชญา ผู้พิพากษาท้องถิ่นเพียงพิจารณาคดีที่ลงโทษได้ไม่สูงกว่า ๒ ปี และปรับไม่เกินกว่า ๕๐๐ เหรียญ ไมยสเตอร์ท นึ่งพิจารณาคดีในศาล ตำรวจมีอำนาจตัดสินได้เฉพาะเรื่องที่มีโทษไม่สูงกว่า ๖ เดือน และ ปรับไม่เกินกว่า ๑๐๐ เหรียญ คติฆาตกรรมโดยผิดปกติ พวกคอรอนเนอร์ มีอำนาจทันทีที่จะลงมือไต่สวนได้โดยไม่ต้องมีผู้ริ

การนคราภิบาล (มิวนีซีปัลลิตี้) ในเขตต์เมืองสิงคโปร์ เกาะ หมาก (บริเวณยอร์ชทาวน์) และมะลากา (ในตัวเมือง) เขาจัด ให้มีคณะอำนวยการ (คอมมิสชันนาร์) ซึ่งผู้สำเร็จราชการเป็นผู้ตั้ง ให้ปกครอง ผู้สำเร็จราชการมีอำนาจจะตั้งผู้ใดก็ได้ นอกเขตต์เมือง ไปจัดแบ่งเป็นท้องที่เรียกติสตรีก (คล้าย ๆ วิชาอำเภอ) มีนายท้องที่ ปกครอง ท้องที่เหล่านั้นแบ่งกันออกอีกเป็นแคว้น ๆ แล้วแต่ภูมิที่จะ ใหญ่หรือเล็ก เรียก มูซิม.

การผลประโยชน์และใช้จ่าย ปรากฏว่าการจ่ายเงินไม่สู้มี ตาม บประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๖ รายได้ประมาณ ๔๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญ จ่ายเพียง ๓๕,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญเท่านั้น

การปกครองของสหราชอาณาจักรเขตมลายูเริ่มที่ตั้งศาลารัฐบาล
รวมการอยู่ที่เกาะหมาก ภายหลังจากโอนไปขึ้นรัฐบาลอินเดีย ครั้งเกิด
จลาจลใหญ่ขึ้นในนั้น (อินเดียนมิวติ^๑) ราชการทางนี้พะวักพะวน
เมื่อการปราบเหตุร้ายรายนั้นลงเรียบร้อยแล้ว ลุ ค. ศ. ๑๙๖๗ อังกฤษ
กลับจัดใหม่ ยกเมืองมะลายูภาคขึ้นเป็นลาราว์โคโลนี เอาเมือง
สิงคโปร์เป็นที่ว่าการ และปฏิบัติต่อมาจนบัดนี้

๒ ภาคที่สอง สหรัฐมละยู^๒ ซึ่งมีเมืองประเทศราชรวมกันอยู่
๔ เมือง คือ นครเประ นครสลังงอ นีกรีแชมปลัน และนครปาหัง
ตั้งขึ้นเป็น “รัฐบาลรวม” รัฐบาลหนึ่ง บรรดาเมืองมีเจ้าผู้ครองเมือง
ปกครองมีฐานเป็น “สุลต่าน” เว้นแต่ที่นีกรีแชมปลัน มีข้าหลวงใหญ่
เรียกซีฟเสเกรตารี^๓ ควบคุม สุลต่านหรือเจ้าผู้ครองเมืองดำเนินการ
ปกครองพร้อมด้วยราชวงศ์ศรีทวันกรมการ และอยู่ในความดูแลของ
ข้าหลวงอังกฤษ ซึ่งตั้งแยกไปประจำไว้เมืองละนาย เรียกเรซีเดนต์^๔
อีกชั้น เรซีเดนต์อยู่ในบังคับบัญชาซีฟเสเกรตารี ซึ่งเป็นที่สองรอง
เกาवनาร์สิงคโปร์ อันมีตำแหน่งอีกตำแหน่งเรียกสำหรับภาคนี้ว่า

๑ Indian Mutiny

๒ Federated Malay States. F.M.S.

๓ เป็นตำแหน่งของเจ้าผู้ครองนครนีกรีแชมปลัน ข้าทวันก็เรียกกัน และราชยามาลาหามา
ที่เป็นข้าทวันคนแรก พบหนังสือบางเล่มเรียกว่ามาลาหาวา

๔ Chief Secretary

๕ Resident

ไฮคอมมิสชันนาร์^๑ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น และหากจะเปรียบให้ใกล้เคียงกับที่ไทยเราจัดที่ตำแหน่งอุปราชภาคของเราที่ ๆ หรือนัยหนึ่งการจัดระเบียบเช่นนี้จะว่าอีกแล้วก็ตามองราชการ ทางมณฑลปัตตานีเมื่อคราวที่ได้จัดให้อยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช สมัย (ครั้งเรียกว่าบริเวณแขก ๗ หัวเมือง) ก่อนตั้งขึ้นเป็นมณฑลนั่นเอง

ประเทศมะลายูภาคนี้มีพื้นที่รวมกันประมาณ ๒๗,๖๔๘ ตารางไมล์ มีพลเมืองราว ๆ ๑,๓๒๔,๘๙๐ คน

การปกครองแปลกกว่าทางสเตตส์เซตลเมนตส์ มีสภานิติบัญญัติรวมเรียก เฟเดอรัลเคานซิล กฎหมายที่ใช้ก็ตั้งขึ้นในสภานิติบัญญัติรวมนี้เอง การดำเนินการต้องไฮคอมมิสชันนาร์ คือผู้สำเร็จราชการเกาวันาร์ สิงคโปร์พร้อมด้วยข้าหลวงใหญ่ ข้าหลวงประจำเมืองทั้ง ๔ เจ้าผู้ครองเมืองทั้ง ๔ ที่ปรึกษากฎหมาย ที่ปรึกษาการคลัง (ซึ่งฝ่ายอังกฤษตั้งมาไว้) กับพ่อค้าคฤหบดี (ที่ตั้งขึ้นเป็นสมาชิก) อีก ๖ นาย รวมเป็น ๑๘ นาย มานั่งจึงเป็นองค์ประชุมดำเนินการได้

ผู้สำเร็จราชการ (สิงคโปร์) โดยพระบรมราชานุญาตพระเจ้ากรุงอังกฤษมีสิทธิที่จะตั้งพ่อค้าคฤหบดีคนใดมาเป็นสมาชิกนั่งในที่ประชุม

๑ High Commissioner

๒ ตำแหน่งนี้เลิกเสียเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๖๘

๓ จำนวนนี้ดูไม่แน่นัก

สภาได้ แต่ผู้นั้นจะอยู่ในตำแหน่งได้ไม่เกินกว่า ๓ ปี ในเมืองหนึ่งยังมี สภาปกครองเมืองปลีกแยกออกไปจะเพาะเมืองหนึ่ง ๆ อีก สภาจะเพาะ เมืองนี้ มีเจ้าผู้ครองเมือง ข้าหลวงประจำเมือง กับมีสมาชิกมีจำนวน แล้วแต่ความต้องการของบ้านเมือง และจะเป็นราชวงศ์ของสกุลท่าน หรือกรมการเมืองตำแหน่งใด ตลอดจนพ่อค้าคหบดีผู้ใดมีจำนวนเท่าใด ก็แล้วแต่จะผ่อนผันกันไปตามประเพณีก็ได้ ทั้งไม่ขัดชนชาติและศาสนา แต่คงให้อยู่ในเกณฑ์ว่า เป็นคนในบังคับอังกฤษก็แล้วกัน คณะสภา จะเพาะเมืองก็มีอำนาจที่จะออกกฎหมายขึ้นใช้เพาะเมืองตนได้ แต่ ต้องระวางบทใดที่ออกไป ต้องไม่ให้มีข้อความขัดกับบทที่สภานิติบัญญัติ รวบรวมออกไว้แล้ว ทุก ๆ เมืองมีสภาเค้าสุขาภิบาล เรียกกันว่า เซนิตาวิ- บอร์ด มีกรรมการบงการแบบเดียวที่เรียก มิวนิซีปัลลิตี้ ในสเตอร์ลิ่ง เซตตลเมนตส์

วิธีจัดการศาลสูงเป็นการสะดวกมาก ศาลสูงที่เรียกว่า สุปรีมชอร์ต ออฟเฟเดอเรเต็ดมาเธย์สเตตส์ ทรงไว้ซึ่งอำนาจเด็ดขาด ศาลสูงนี้ จัดออกเป็น ๒ แผนก ก. แผนกศาลอุทธรณ์มีเหล่าข้าหลวงยุติธรรม เป็นสมาชิกพิจารณา. ข. แผนกศาลข้าหลวงยุติธรรม (ชอร์ตออฟฟิเชียล คัดคอมมิสชันนาร์). ศาลอุทธรณ์มีกำหนดพิจารณาคดีที่กัวลาล่าเปเปอร์ เพียงปีละ ๔ ครั้ง ที่โอโปห์ (ในเประ) ๒ ครั้ง การพิจารณาคดี ในศาลข้าหลวงยุติธรรมที่กัวลาล่าเปเปอร์ กระทำกันตามปกติเวลาทุกเมื่อ แต่ในจังหวัดชะรัมบัน (ในนิกรีแซมบิลัน) กัวลาล่าเปสและกวนตาน

(ในป่าหัง) เป็นครั้งเป็นคราว ในคดีบางเรื่องลูกความมีสิทธิจะอุทธรณ์ คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ที่ต่อสภาองคมนตรีถึงในกรุงอังกฤษต่อไปได้ ศาลต่ำ ๆ กำหนดการวิธีเดียวกับสเตอร์สเขตตลเมนส์ กับมีศาลพิเศษ จะเพาะสำหรับพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่และ(การ)ปกครอง พวกกรรมกรจีนที่ทำการบ่อแร่ ยังมีศาลต่ำลงไปอีกชั้นเป็นศาลเพาะ ละเวกบ้าน เรียกกาทิสและบั้งฮูลูตี สำหรับพิจารณาคดีระหว่างชาวบ้าน นั้น ๆ เป็นส่วนกันเอง สภาบัญชาการเมืองซีตออำนาจผู้นั่งพิจารณานั้นให้

๓ ภาคที่สาม คือบรรดาหัวเมืองมะลายูที่ปกครองตัวเองปลีกอยู่ ๕ หัวเมือง ต่างคนต่างปลีกกันปกครองไม่เกี่ยวข้องต่อกันและกัน เช่น ๑ เกะห์ (ไทรบุรี) ๒ ปาลิส ๓ กะลันตัน ๔ ตรังกานุ และ ๕ ยะโฮร์ และก็ต่างมีรัฐบาลของตนเอง มีสุลต่านหรือรายาปกครอง สุลต่านผู้ ครองทรงไว้ซึ่งสิทธิในอำนาจแห่งกิจการภายในอาณาเขตต์ของตน ทาง อังกฤษเพียงตั้งที่ปรึกษาเข้าไปไว้ เพื่อสอดส่องระเบียบการอันจะพึง เป็นไป สุลต่านต้องรับคำแนะนำของที่ปรึกษา (ถ้าไม่เกี่ยวข้องต่อทาง ศาสนาและการภายใน) แต่เมื่อมองไปให้ไกลก็ไม่มี การสิ่งใดจะผิดกับ ที่จัดกันในเมืองทั้ง ๔ ที่เรียกรวมว่า สหรัฐมะลายูนั้น ผู้สำเร็จราชการ สิงคโปร์มีอำนาจเหนือสุลต่านและรายาเหล่านั้น มีตำแหน่งเป็นไฮคอมมิสชันนาร์อีกด้วยเหมือนกัน ประเทศมะลายูภาคที่สามนี้มีพื้นที่ราว ๒๓,๔๘๖ ตารางไมล์ และพลเมืองรวมกันประมาณ ๕๐๐,๑๘๘ คน

๑ Coats of Kathies and Penghulus

ระเบียบการปกครอง สุลต่านมีมนตรีสภาบัญชาการ ตัวสุลต่านเองเป็นนายก จำนวนสมาชิกแล้วแต่จะตั้งขึ้นตามเหตุการณ์อันพึงจะกระทำ การภายใน นัยว่าจะทำกันเพียงไรก็ได้ แต่อย่าให้ขัดกับรัฐประศาสนโยบายของอังกฤษ ทางยะโฮร์ออกจะก้าวหน้า ถึงมีเสนาบดีของตัวเอง มีกฎระเบียบในเรื่องตั้งเสนาบดี เช่นผู้เป็นต้องเป็นชาวมะลายู เกิดในเมืองนั้นและถือศาสนาอะหะหมัด สุลต่านทรงสิทธิในทางอำนาจตัดสินคำอุทธรณ์ศาลล่างได้เด็ดขาด

บรรดาเมืองมะลายูที่อยู่ในร่มธงอังกฤษนี้ เมื่อกล่าวถึงพงศาวดารหรือตำนานเก่าแล้ว ถึงต่างเมืองต่างมีลัทธิขนบธรรมเนียมตลอดการปกครองของตนเองก็ดี แต่ทางเรื่องราวทางตำนานเดิม เช่นเมืองโตเคยเป็นไปฉันทโต คราวอดีตสมัยและด้วยเหตุการณ์อย่างไรจึงทำให้ตกไปอยู่ในความคุ้มครองของชาวต่างประเทศนั้นไม่ไกลกันนัก เมื่อพูดถึงตำนานก็เป็นเรื่องออกจะยืดยาวมากถ้าต้องการเล่า และว่ากันว่าหาที่พิสดารอย่างมีหลักฐานให้ตรวจพิสูจน์ได้นั้น ออกเป็นการค่อนข้างยากด้วย ที่พอเอามาเล่า ๆ กันได้ก็ล้วนอยู่ในยุคพุทธกาลแล้ว ชะนิศโบราณ ๆ เช่นอย่างของฝรั่งหรือจีนหรืออินตูลูที่เขาเมื่อกล่าวกันได้ชั้นสมัยตั้งสองสามพันปีล่วงแล้วไปเป็นอันไม่มี ที่นำมาเล่าในหนังสือนี้ก็เพียงเกล้าจากคำบอกเล่ากับตามหนังสือนำทางเที่ยวสั้น ๆ ซึ่งเรื่องราวและถ้อยคำที่กล่าวนั้น อาจมีทั้งเดาและพลาดหรือทั้ง ๒ ประการ ตอน

๑ สิทธิของสุลต่านอนันท์เพียงคำบอกเล่า

ที่ได้มาพอจะเล่าได้ ก็จับเอากันสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี หรือ
 ต้น ๆ รัชสมัยกรุงศรีอยุธยาโบราณ แต่กระนั้นก็ยังว่าจะพรว ๆ กัน
 เสียอีก ตามหนังสือฉบับหนึ่งเขามีเรื่องแก้ตัวถึงความบกพร่องของ
 เหตุการณ์เหล่านี้ ซึ่งมีเหตุผลว่า การที่เป็นมาแล้วในทางจับตัวจับฝา
 ชนกันไม่ได้ ก็เพราะเมื่อหกเจ็ดร้อยปีที่แล้วไป เขตต์แคว้นมะลายู
 เหล่านี้ไม่ค่อยตั้งกันอยู่เป็นปกติ โดยมากถูกทำลายลงเสียด้วยภัยต่าง ๆ
 พักหนึ่งเป็นแขวงเป็นแคว้น พักหนึ่งกลับลงเป็นหมู่บ้าน ต่อมากลับ
 เป็นแคว้นเป็นแขวงเป็นเมืองขึ้นใหม่อีก ตลอดถึงโตใหญ่มีเจ้าบ้าน
 ผ่านเมืองปกครอง แต่แล้วมิช้าวกกลับกลายเป็นป่าเป็นดงไปตาม
 คราวตามสมัยเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาเสียเนื่อง ๆ ดังนี้

๑ บรรพบุรุษของมนุษย์ชาติมะลายูนี้ ว่ากันว่าอพยพมาแต่ทาง
 เหนือ คือในทวีปเอเชีย เข้าใจกันว่าพวกสามังและสาไกได้เป็นเจ้าของ
 อยู่ก่อน และพวกที่มานั้นก็กระจายกันไปอยู่ตามหมู่เกาะ ไปทำการสมรส
 กับพวกชาวเกาะ ต่อมาถึงกับพวกอาหรับและอินเดียที่ลงไปเรียกราค
 ทำมาหากินอยู่แล้ว และขณะนั้นยังเป็นชาวป่าเถื่อนกัน จำพวกที่ลงไป
 ล้วนเป็นศิวิไลส์กันดี เมื่อไปได้ที่ทางขึ้นใหม่ ธรรมชาติก็ย่อมนำสรรพ
 ธรรมนิยมลัทธิต่าง ๆ ตลอดคิดให้มีกฎบัตรกฎหมายขึ้น นำความเจริญ
 ชะนิตโตที่ใช้ในประเทศของตน ตลอดถึงตั้งวิธีมีเจ้านายขึ้นปกครอง
 หนักว่าทางสุมาตราและชวาออกจะเข็ดหน้าชูตาก่อนที่อื่น ยุคนี้นี้มีลัทธิ

๑ เรื่องนี้ได้มาจากคำสนทนากับครูโรงเรียนผู้หนึ่งที่กัวลาลัมเปอร์

ชนบทรรมนิยมและพิธีการบางอย่างทางฮินดูสถานเข้าไปแผ่ชานนิยม
ใช้กันตลอดดินแดนแถบนั้น คำานวณศักราชเห็นจะราว ๆ ที่พุทธกาล
ล่วงแล้วมาสักพันปีเศษ ๆ เข้านี่เอง ในละแวกนั้น อาณาจักรพะลัมบัง^๑
ซึ่งตั้งอยู่ในเกาะสุมาตราภาคใต้ นับว่าเป็นอาณาจักรใหญ่ในหมู่มะลายู
สมัยนั้นถึงถือกันว่าเป็นมหาประเทศ นัยหนึ่งเรียกนครศรีวิชัย ประชาชน
พลเมืองเป็นพุทธศาสนิกชน อำนาจของพะลัมบังขยายออกไปไกล
ภาคใต้ถึงชะวาบาดลี ทิศเหนือโอบแต่ป่าหังตวันกฤษณันตัน ตลอด
ขึ้นไปถึงไทรบุรี ข้ามทะเลไปรวมเอาเกาะลังกามาไว้ด้วย บรรดาราช
ล้วนมีบุญแก่กล้ากันเกือบทุกองค์ ทั้งคู่จะเป็นผู้มีศรัทธา พวกกัน
สร้างวัดวาस्तูปเจดีย์ขึ้นไว้ตามท้องถิ่นที่ตนได้ไปถึงนั้นมากต่อมาก วัดดู
เหล่านี้ยังมีปรากฏให้พิสุจน์เห็นได้อยู่จนเดี๋ยวนี้ ยุคพะลัมบังพุทธศาสนา
มิใช่จะแผ่ขึ้นมาเพียงคาบสมุทรมะลายู ยังแผ่แผ่ลงไปถึงชะวาและ
เกาะแก่งที่ใกล้เคียงถึงบาดลีด้วย มีจดหมายเหตุทางจีนกล่าวว่า ในสมัย
ราชวงศ์ซ้องเมืองพะลัมบังเคยทำไมตรีจิมก้องกับจีน จัดทูตไปสื่อสารสน
ตลอดมีเครื่องบรรณาการไปส่ง อ้างเวลาที่ทูตไปว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๕๔๕
ครั้งหนึ่ง พ.ศ. ๑๕๕๐ อีกครั้งหนึ่ง จีนเรียกพะลัมบังเป็น ๒ ชื่อ
ซีลีโพเซ กับซันบอไฮ อำนาจพะลัมบังมีอยู่หลายชั่วอายุคน หรือ
ว่าติดต่อกันมาจนถึงเมื่อไทยลงไปตีเมืองนครศรีธรรมราชได้ กับได้
หัวเมืองแขกในคาบสมุทรมะลายูเข้าไว้ จนถึงมะลากานัน^๒ มายาปะหิต

๑ Palembang

๒ Majapahit

เป็นผู้มีอำนาจต่อพระลำบั้งลงมา เป็นชาวชะวาทือศาสนาฮินดู มีกำลัง
 วังชาจนปราบพระลำบั้งลงได้ ใต้หัวเมืองขึ้นในคาบสมุทรมะลายูไปหมด
 อำนาจพระลำบั้งถอยหลังลงไปเป็นลำดับ แต่มาปะทะศึกที่เช่นพระลำบั้ง
 มีศักตานุภาพอยู่เพียงคราวราว ๆ สัก ๒๐๐ ปี ก็มาแพ้แก่ชะวามะหะหมัด
 ไปอีก พวกชะวามะหะหมัดนั้นแข่งขันในทางสงครามนัก เทียวปราบ
 ปราบบ้านเมืองน้อยใหญ่ในบริเวณนั้น ได้ตลอด ยกคนที่ศาสนาอะหะหมัด
 ได้เริ่มระบาคขึ้นมาในคาบสมุทรมลายู และคงเป็นครั้งที่พระองค์มหาวังศา
 เจ้าเมืองไทรบุรี ประกาศเปลี่ยนลัทธิคือพุทธศาสนาเป็นอิสลามอะหะ-
 หมัด กับเปลี่ยนชื่อของตนเป็นสุลต่านนามุนฟานสะ นั่นเองกระมัง

ครั้งชะวาพวกหลังเข้ามาแผ่อำนาจกระชั้น พวกมะลายูตอนใต้ต่าง
 พากันหนีภัยขึ้นมาทางเหนือมาก ถึงแดนมะลากามาตั้งเคหะสถานกันขึ้น
 เป็นหมู่ ๆ จนต่อมาเลยทำให้มะลากากลายเป็นเมืองท่าสำคัญขึ้น ถึง
 เป็นต้นเค้าเหล่าเมืองมะลายูทั้งหลายด้วย สมัยนั้นมะลากาเฟื่องฟูใน
 อำนาจวาสนาขึ้นทุกที บ้านเมืองกำลังมีกำลังกันเต็มที่ แผ่แว่นแคว้น
 ลงไปกว้างขวางตามฝั่งทะเลจนจดถึงเกาะสิงคโปร์ ภายในได้ปะหัง
 ตรีงากันุ ยะโฮร์ กับหมู่เกาะ ภาคใต้ถึงสิงคโปร์เป็นเกาะสำคัญในทิศใต้
 ของคาบสมุทรมลายูขณะนั้น ยังมีอีกเสียงว่าได้ข้ามไปถึงกำปาร์และอินทคีรี
 (ในเกาะสุมาตรา) ด้วย

มะลาการมีอำนาจอยู่อย่างว่าก็ชั่วเล่น ไปได้ไม่กี่ชั่วอายุคนเท่าใด เพราะบรรดาราชาราชๆ ที่ครองเมืองต่อๆ กันลงไป ไม่สู้นำพาต่อราชกิจนัก ไม่เพียงเท่านั้นเหล่าเสนาอำมาตย์ก็ปราศจากธรรมาภาพเอาเสียด้วย

สงครามครูเสด^๑ เป็นสิ่งที่นำฝรั่งมาให้รู้จักกันของทางตะวันออก เช่นเครื่องเทศพริกไทย เนื้อไม้ อ้อย น้ำตาล เหล่านี้ แต่เรื่องนี้จะเพียงเป็นคำพูดกันเล่นก็ยังมีเสียงเลยไปอีกว่า เป็นสิ่งที่จูงฝรั่งให้เที่ยวมานั่งเมืองในโลกภาคนี้เสียด้วย เพราะพวกฝรั่งๆ นับแต่เสร็จสงครามรายนี้กันแล้วมาก็ต่างพากันป่าออกมาทางตะวันออก ปอร์ตุเกสกับสเปนเป็นผู้เริ่ม ปอร์ตุเกสพายหน้าลงไปแหลมกึ่งุติโหปแล้ววกขึ้นมาจากอินเดีย สเปนข้ามไปอเมริกาแล้วละลงไปใต้ๆ เลยข้ามมาเกาะฟิลิปปิน ปอร์ตุเกสไม่สุขอยู่เพียงอินเดียถึงข้ามมาคาบสมุทรมะลายู เข้ามะลาการซึ่งเป็นเมืองตั้งว่ากำลังรุ่งเรืองและก้าวหน้าอยู่กว่าเมืองแขกทั้งหลาย แต่ขณะที่ปอร์ตุเกสเข้ามา ประจวบเวลากำลังของมะลาการอ่อนลงเสียแล้ว ปอร์ตุเกสเข้าไปอยู่ได้ไม่ช้าเท่าใด ก็เกิดการเมืองเรื่องใหญ่ๆ กันขึ้น มะลาการเสียแก่ปอร์ตุเกสในคราวนั้น ยุคนี้ว่าราวเมื่อสักสามสี่ร้อยปีล่วงแล้วนี่เอง ปอร์ตุเกสปกครองมะลาการอยู่ถึง ๑๓๐ ปี ได้นำเอาของฝรั่งนับแต่ขนบธรรมเนียมจรรยา ตำรับตำราวิชาต่างๆ เข้าไปฝังไว้มากตลอดถึงศาสนา

๑ Crusades, เป็นสงครามศาสนาครั้งฝรั่งรวมกันไปรบตุรกีที่ปาเลสไตน์

คริสต์ศาสนาที่เกิดขึ้นในคาบสมุทรนั้นก็เริ่มมีในครั้งนั้น ปอร์ตุเกสได้
 มะลากาแล้วก็ขยายอำนาจต่อไป ได้เกาะในทะเลมะลายูเข้าไว้อีกหลาย
 เกาะ กล่าวกันว่าเรือลงมาจนใต้ชะวา หากสมันนั้นอัสแจยังมีกำลังแก่กล้า
 มิฉะนั้นเกาะสุมาตราเองก็คงเสียเหมือนกัน อำนาจปอร์ตุเกสมาหมดลง
 เมื่อคาลบูเกกกี หนีชีวิตไม่แล้ว การปกครองหัวเมืองขึ้นอ่อนลงเป็นลำดับ
 แม้ในยุโรปก็เฉื่อยชาไม่สู้มีใครจะนำพากิจการทางนี้ วิลันดาเป็นอำนาจ
 ที่สองรองเข้ามา ในเบื้องต้นลงมือทำการก็ทำความสัมพันธ์กับยะโฮร์
 ขยายอำนาจในทางก่อวิวาทกับปอร์ตุเกส ตั้งเริ่ม ชำสะเกกกี ตักปล้นเรือ
 “การัก”^๓ ของปอร์ตุเกสที่บรรทุกสินค้ามาจากมาเกา และริบเอาเข้าของ
 ในเรือเสียสิ้น นายพลเรือมาติลฟี^๔ นับว่าเป็นผู้นำอำนาจวิลันดาเข้าไป
 หว่านในคาบสมุทรนั้น พวกแขกยะโฮร์กับพวกมะลากาที่หนีปอร์ตุเกสลง
 มา วาระจะล่วงไปแล้วเท่าใดก็ตาม ความติดต่อกับปอร์ตุเกสแม้ล่วงมา
 จนบัดนั้นก็ยังมีกันไม่ได้ โครงการของมาติลฟีที่ตั้งวางในชั้นแรกก็คิดแย่ง
 มะลากาโดยหาทางช่วยเหลือจากยะโฮร์ ด้วยทางนั้นก็มองหาช่องจะแก้

๑ Affonso d' Albuquerque

๒ Jacob van Heemskerck

๓ Caraque เป็นเรือเดินทะเลสำหรับบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ของปอร์ตุเกสสมัยนั้น
 เนื่องจากเรือนั้นบรรทุกสินค้าของลายครามมีค่าถึงสามล้านกิลเดอรไป วิลันดาจับของ
 ลายครามเหล่านั้นได้ ต่อมาเลยเรียกของลายครามว่า “การัก” เสียตามชนิดเรือ

๔ Admiral Cornelis Matelief

แค่นั่นอยู่ทุกเมื่อ ๆ เมื่อความประสงค์ของวิลันตามามีขึ้นเป็นชนิดว่าตรงกับความต้องการที่ยะโฮร์จึงมานาน เป็นธรรมดาการก็สำเร็จ แต่เรื่องนี้ชั้นต้นไม่เป็นผลลงได้ เพราะฝ่ายยะโฮร์เกิดมีสงครามกันขึ้นเสียกับอั้งแจ พวกอั้งแจจับเอาตัวสุดท้ายไปได้ ทั้งเอาพวกวิลันตาลงไปก็เสียด้วย

ยะโฮร์เสียความอิสระภาพอยู่ไม่ช้าเท่าไรก็คืนตัวได้ พ.ศ. ๒๑๙๓ ถึงเข้าช่วยวิลันตาที่มะลากาเอาจากปอร์ตูกีส วิลันตาปกครองมะลากาอยู่กว่า ๑๕๐ ปี อำนาจวิลันตาขยายออกไปทั่วอาณาจักรมะลายูอย่างรวดเร็ว ทิศเหนือขึ้นไปถึงเมืองไทร ๆ ทางใต้ก็สุดยะโฮร์

ส่วนอังกฤษแม้ออกมาอยู่ตะวันออกกับเขานานเท่าใดก็ดี แต่เมื่อจับเอาอินเดียเข้าได้แล้ว การก้าวหน้าไม่ปรากฏว่าได้ออกไปให้ไกลอีกนัก ย่านไกลในทะเลมะลายูมีเพียงบันกูตันในเกาะสุมาตรา ฝรั่งเศสสำคัญที่ทำการให้กับชาติของตนเนื่องในคาบสมุทรมะลายู ตั้งแต่กาลบุเกิกให้กับปอร์ตูกีสและมาตีลฟให้กับวิลันตาจนโต กับตันไลท์^๑ กับสตันฟอร์ด-แรฟฟลส์^๒ ก็ทำให้แก่อังกฤษฉนั้น กับตันไลท์จัดการเอาเกาะหมากไปได้ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ เกาะหมากนับว่าเป็นแผ่นดินผืนแรกของอังกฤษในคาบสมุทรมะลายู เมื่ออังกฤษมาสมทบขึ้นในท้องที่ที่กำลังอำนาจวิลันตามีเบียมอยู่ดังนี้ การแข่งขันกันและกันในทางอำนาจเป็นธรรมดา

๑ Captain Francis Light

๒ Sir Stamford Raffles

ต้องมีกันขึ้น พ.ศ. ๒๓๓๘ วิลันดาเสียมะลากาแก่อังกฤษ ตอนนั้นไม่ช้า
อังกฤษยังข้ามไปที่ชะวาของวิลันดาได้อีก อังกฤษปกครองชะวาอยู่ ๕ ปี
และนับแต่ได้มะลากามา ก็ถือว่าเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในแคว้นมะลาญแต่ผู้
เดียว พ.ศ. ๒๓๔๓ ได้ขายแดนของไทรบุรีที่เรียกโปรวินซ์เวลเลสเลย์
อีกตำบล หนึ่งแห่งเรื่องราวเพื่อป้องกันพวกสลักบูทิสจะเข้าไปก่อการ
จลาจลในเกาะหมาก

แม้อังกฤษได้ที่มั่นถนัดเห็นเป็นที่เชื่อแล้ว ก็ยังมองหามาทางด้าน
ได้อีก เพราะแรฟพลซ์คงเห็นภัยอยู่ข้างหน้าในเรื่องที่อังกฤษคืนชะวานั้น
เสีย ระหว่างคำรักกันนี้พอที่มองเห็นเกาะสิงคโปร์เป็นที่เหมาะแก่ความ
ประสงค์ ในเวลานั้นยะโฮร์เป็นเจ้าของ และทางยะโฮร์ระหว่างราชวงศ์
ไม่สู้มีความปรองดอง สุดท่านเจ้าเมืองเกิดการระหองระแหงขึ้นกับพี่ชาย
ผู้มีตำแหน่งเป็นตำมะหงง^๒ อังกฤษเข้าหนุนหลังตำมะหงงซึ่งเวลานั้นมา
ตั้งตนเป็นใหญ่อยู่ในเกาะสิงคโปร์ พ.ศ. ๒๓๖๑ ตำมะหงงก็ยอมตกลง
ทำสัญญายกให้ อังกฤษได้เกาะสิงคโปร์แต่ครั้งนั้น พ.ศ. ๒๓๖๘ ได้
คิดตั้งชื่อกับเกาะน้อยใหญ่ที่ใกล้เคียงจากประะ คำเนินเหตุการณ์ก็เกี้ยวที่ท่า
ในไทรบุรีเรื่องที่ตำบลโปรวินซ์เวลเลสเลย์นั้นอีก ได้เมืองประะเอง
พ.ศ. ๒๔๑๗ แล้วได้สลังงอ และนครีแซมบิลันก็เริ่มมีเหตุในปีเดียว
กันนั้น และได้ป่าหังในราว พ.ศ. ๒๔๓๐

๑ ศักราชรายนี้ดูไม่สู้จะแน่นอนนัก พบในหนังสือฝรั่งบางเล่มว่า ค.ศ. ๑๗๘๘ บางเล่ม
๑๘๐๐ บางเล่มว่า ๑๐ ปี จากระยะเวลาที่อังกฤษได้เกาะหมากแล้วก็มี

๒ Temenggong ตำแหน่งนี้ดูเก่า ๆ ก็สมุหนายกของเราและผู้เฒ่า คนกูยเซิน

เรื่องราวที่เมืองเหล่านี้เสียแก่อังกฤษเกือบว่าไม่มีอะไรนอกจากจะ
 ลงโทษว่าตัวเองเป็นผู้ทำให้ เช่นเมืองประพองจับรู้จักอังกฤษก็มีเรื่อง
 เรื่อยมา นับแต่ พ.ศ. ๒๓๖๑ เจ้าเมืองเกาะหมากเข้าไปขอทำสัญญาให้
 คนอังกฤษมีสิทธิเข้าไปค้าขายได้ ประทีไม่ขัด พ.ศ. ๒๓๖๘ ประเทก
 วิวาทกันขึ้นกับสลังอด้วยเรื่อง ๆ ทัดต่อกันชายแดน อังกฤษเข้าเป็น
 ธุระทำความปรองดองให้ความบาทหมางทั้งสองฝ่ายนับว่าสงบลง เวลา
 นั้นเมืองประเป็นประเทศราชของไทย อังกฤษฉวยโอกาสในเรื่องช่วย
 เหลือการวิวาทกับสลังอได้ พอรุ่งขึ้นจึงส่งกัปตันเบอร์นีย์^๑ เข้ามา
 เจริญและขอขยายสัญญาทางพระราชไมตรีเพิ่มเติม. แม้ข้อสัญญาที่เข้า
 มาขอทำเรื่องเมืองประจะเป็นส่วนหนึ่ง และก็เพียงว่าขอให้ไทยถอน
 ความเป็นเจ้าเป็นใหญ่เสียจากประ กับรักษาความอิสระภาพของสลังอ
 ส่วนประแม้พระยาประเจ้าเมืองจะยังพอใจถวายต้นไม้เงินทองอยู่
 อังกฤษก็จะไม่ขัดข้อง ฝ่ายอังกฤษก็รับรองจะถือความอิสระภาพของ
 ประและสลังอ จะไม่ให้สลังอเข้าไปรบกวานประเอาดินแดนอีก
 และทางไทยก็ไม่ได้แย้ง ยอมรับทำสัญญาตกลงให้อย่างเรียบร้อยไปก็ดี
 แต่ต่อมาเพียงได้ปี ฝ่ายอังกฤษที่เกาะหมากกลับส่งทหารเข้าไปไล่พวก
 ไทยที่เจ้าพระยานคร ฯ ส่งเข้าไปไว้ในเมืองประให้พากันรีบออกเสีย
 ทั้งบังคับพระยาประให้งดถวายบรรณาการต้นไม้เงินทองอีกด้วย เรื่อง
 ที่อังกฤษเข้าไปทำการในประครั้งที่สอง ถ้าใคร่ครวญดูก็อยู่ข้างรุนแรง

๑ Captain Henry Burney

แต่ไม่ปรากฏว่าข้างไทยได้มีปากเสียงออกไปไหนไหน ก็เป็นข้อที่
 น่าทึ่งกันมาก แต่มีผู้เอาเรื่องขึ้นสนธิฐานกล่าวกันเป็นนัยว่า คงเป็น
 ค่ายที่เวลานั้นทางไทยกับพะม่ายังไม่เลิกเกี่ยวข้องกับพม่าพื้นกันดี ไทย
 ต้องระวังพะม่าอยู่หน้าหนึ่ง จึงไม่อยากจะเอาอังกฤษมาเป็นข้าศึกชั้น
 อีกหน้าหนึ่ง อีกประการเวลานั้นอังกฤษกับพะม่าก็มีข้อระหองระแหงกัน
 ชนมาอยู่แล้ว ไทยคงต้องการมืออังกฤษทุบพะม่าก็เลยมิได้มีการพุดจา
 หรือเพียงต่อว่ากันไป เคาเอาตังนี้ ทางประการบ้านเมืองนับว่าเห็นห่าง
 เข้าไม่มีใครนำพาอย่างใด จนปล่อยให้มีการจลาจลรายใหญ่ ๆ เกิดขึ้น
 เนื่อง ๆ เรื่องสำคัญรายที่หนึ่งก็แขกกับจีนและจีนกับจีนเอง วิวาทกันที่
 บ้านลารุต แย่งชิงการหากินและเพื่อสงวนความเป็นใหญ่ เกิดตีรันฟัน
 แหกกันไม่สิ้นสุก^๑ รายที่สองแขกกับแขกเกิดแตกแยกกันขึ้นอีก ล้วนหมู่
 เจ้านายในราชวงศ์แย่งบัลลังก์กันในอนาคต การจลาจลสองรายนี้^๒ เป็น
 เหตุให้มีการบกพร่องขึ้นในรัฐาภิบาล สุลต่านเองก็ไม่สามารถจะจัด
 การห้ามปรามได้ เพราะผู้ใหญ่ ๆ ก็ไปอยู่เสียในบุคคลจำพวกนี้ โจรภัย
 ทั้งฝ่ายบกฝ่ายน้ำเที่ยวลุลามไปทั่วเมือง ไม่จะเพาะแต่ในเขตต์แคว้น
 ยังลามเข้าไปถึงแดนอังกฤษอีก รัฐบาลสเตอร์ตส์ขอให้จัดการระงับ ทาง
 แขกไม่เพียงไม่รับยังส่งเสริมเอาเสีย เบืองปลายอังกฤษต้องใช้กำลัง
 ประระกัตกเป็นของอังกฤษมาช่วยเหตุนี้ ส่วนสลังอเรื่องราวก็พอ ๆ กัน

๑ เรื่องวุ่นวายรายนี้พบในหนังสือ ๓ เล่ม แม้สาเหตุต้องกับก็ดี แต่พลความดูแตก
 กระจายไปไกลกันอยู่

สาเหตุที่ที่เจ้านายแตกความสามัคคี ไม่ใช่จำพวกบุคคลเล็กน้อยนับแต่
 สุลต่านลงไป ก็ไม่มีใครยอมกันและกัน จนเป็นการให้เกิดศึกกลางเมือง
 ทำให้การโจรผู้ร้ายเที่ยวมีไปทั่วทุกมุมบ้าน อังกฤษได้รับความเสียหาย
 จึงส่งเรือรบเข้าไปคุ้ยและระวางเหตุ ทหารอังกฤษในเรือรบไปถูกแขก
 ฆ่าตาย ก็เลยเกิดเรื่องใหญ่กันขึ้น การเจรจาโต้แย้งกันอยู่กว่าเดือน ใน
 ที่สุดเรียบริบร้อยตกลงกันได้ ฝ่ายสลังอ ยอมรบให้อังกฤษตั้งข้าหลวงเข้าไป
 กำกับปกครอง และในปีนั้นนครีแซมบิลันก็จับก่อเรื่องอันเป็นเหตุให้
 เสียเมืองตนเองแก่อังกฤษเข้าอีก ประเทศเประ สลังงอ และนครีแซมบิลัน
 เป็นเมืองที่ภูมิพินิตต่อเรียงกันลงไป ตามตำนานเมืองนครีแซมบิลัน
 ตั้งขึ้นโดยรวมเขตต์แขวงเข้าด้วยกัน ๘ แขวง ดังปรากฏตามชื่อที่แปล
 กันออกได้ความ “นครี” ว่านครหรือเมือง “แซมบิลัน” ว่าแก้ว
 กระนั้น เมืองนี้ทุก ๆ ไปอีกที่ออกจะไกลทางเมืองเยอรมนีสมัยก่อน
 สงครามมากตลอดระเบียบการปกครอง จำนวนแขวงทั้ง ๘ ที่รวมตั้ง
 กันขึ้นนั้น ก็คือ ๑ สุโห่งยุง ๒ กาลัง ๓ ยาละบุ ๔ สักกาหมัต
 ๕ นันหนิง ๖ เปซีร์เบซาร์ ๗ รำเบา ๘ อาลูปาหัง และ ๙ ยาไหล
 แต่ตอนนั้นเป็นของเก่า มาเวลานี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเสียมาก เช่น
 บางแขวงตกเข้าไปเป็นของสลังอ บางแขวงตกไปอยู่ในปาหัง และ
 บางแขวงเข้าไปรวมเสียกับยะโฮร์ ภาคเมืองนครีแซมบิลัน ณ บัดนี้
 เรียกกันว่า นครีแซมบิลันใหม่ คราวเมื่อเขตต์แขวงทั้งเก้าที่กล่าวนี้
 รวมตั้งกันอยู่ ต่างแขวงต่างมีพ่อขุนหรือพ่อเมืองปกครองแยกกันไป มี

หัวก๊กเรียกกันว่า ย่าต๋วน เป็นใหญ่ควบคุมอย่างเยอรมันครั้งมีเจ้าเมือง
 ปรัสเซียเป็นไกเซอร์ เมื่อ พ. ศ. ๒๓๑๖ พวกนี้กรายมาลาหามาขึ้นเป็น
 หัวก๊ก แต่พวกมะลายูไม่เหมือนพวกเยอรมัน ทั้งเรื่องที่พลเมืองสาส์อนมี
 ชาวสุมาตราเป็นต้น การปกครองเมืองเช่นนั้นจึงไม่เป็นการสำเร็จ สาเหตุ
 ก็แย่งความเป็นใหญ่ขึ้นในระหว่างพวกพ่อขุนต่อพ่อขุน แม้ตัวย่าต๋วน
 หัวก๊กเองก็พลอยเป็นไปเสียด้วย ความไปปรองดองกันเช่นนั้น ไม่เฉพาะ
 ตัวและจะเพาะอายุคน ยังต่อมาถึงบุตรต่อบุตร และหลานต่อหลาน
 เหตุร้ายที่โตใหญ่ก็ครั้งคาโต๊ะคลาน้ำพ่อเมืองแฉวงสุโขงอยู่ยงวิวาทกับ
 คาโต๊ะพันหารเรื่องเมืองสลังอในเวลาทีวิวาทกันอยู่กับอังกฤษ เพราะ
 พวกสลังอหนีอังกฤษเข้าไปอาศัยทำการต่อสู้ผู้นั้น อังกฤษขอให้
 คาโต๊ะคลาน้ำขับไล่ ทางคาโต๊ะพันหารเข้าขวางไม่ยอมให้ทำ ไม่เพียง
 เท่านั้นยังกลับลอบทำการส่งเสริมให้พวกตนคอยค้อมทำร้าย จนคลาน้ำ
 ต้องขอความอารักขาตรงไปต่ออังกฤษ พ่อเมืองต่อพ่อเมืองวิวาทกัน
 เช่นนั้นอยู่นองนิตย ที่ระอากก็ปลื้กตัวเข้าหาอังกฤษกันต่อๆ ไป การ
 วิวาทเช่นนั้นก็ไม่ได้คลายได้ ทีสุดอังกฤษต้องจัดการถอยค้ำต๋วนออกเสีย
 คั้งข้าหลวงของตนขึ้นใหม่แล้วส่งเข้าไปให้รักษาการ เหตุผลทางปาหัง
 มีเรื่องต่างกัน มาทางพงศาวดารหรือตำนานก็ออกจะมีต ๓ ยิงตอน
 ยุคโบราณ ๓ กลับคูปเปลกถึงทำให้พากันสงสัย พวกนี้เดิมจะไม่ใช้มะลายู
 เพราะมีของใกล้ ๓ ยิงคูปอยู่หลายอย่าง คั้งปรากฏในจดหมายเหตุจีน
 เขียนไว้รายหนึ่งกล่าวว่า เมื่อสักสี่ร้อยปีที่ล่วงมา ชาวเมืองพากันนับถือ

รูปจำลองสลักทำขึ้นเองด้วยไม้หอม และเมื่อไรประสงค์จะเสี่ยงโชคหา
 ลากก็เอามนุษย์ทั้งมีชีวิตมาฆ่ากันซึ่ง ๆ หน้า เอาเลือดบูชารูปไม้นั้น ทั้ง
 หญิงชายเอาไผ่ผืนสูงเกล้าขมวดอย่างจุก ใช้ผ้าผืนเดียวนุ่งห่ม นุ่งชาย
 ตัวตั้งขึ้นมาห่มอีกชาย อารมณ์ของหญิงใช้ห่วงร้อยตามหน้าอย่างทาง
 อินเดีย เจ้านายสมัยนั้นก็ไม่ใช่ภาษามะลายู ลัทธิธรรมนิยมเช่นนี้ฟังได้
 หมดลงเมื่อวงศ์ทางมะลากาเข้าไปเป็นใหญ่เท่านั้น ในราวสักร้อยปีที่ล่วง
 แล้วนี้ไป ปาหังเคยรวมความปกครองเดียวกับยะโฮร์ ฟังมาแยกออกจาก
 กันคราวเกิดการจลาจลพวกบูกิส ยุคสุดท่านหนึ่งหลบเอาตัวรอดออกไป
 อยู่เกาะเรียว ตั้งบันตะหะราให้รักษาเมือง บันตะหะราได้ทีก็ฉวยโอกาส
 นี้ตั้งตัวเป็นเจ้าของ เรื่องที่เมืองปาหังต้องเสียแก่อังกฤษก็เงินใน
 บังคับเข้าไปถูกฆ่าในเมืองปากัน รัฐบาลสิงคโปร์ขอให้จัดการไต่สวน
 และส่งตัวคนร้าย บันตะหะราไม่ยอม แม้ความบาดหมางจะถึงเข้าชิด
 แห่งการสงครามทางปาหังก็ยังเฉยอยู่ มาตกลงกันได้เมื่อยะโฮร์เข้าจัดการ
 ไกล่เกลี่ยและบันตะหะรายอมให้อังกฤษส่งที่ปรึกษาเข้าไปช่วยดำเนินการ
 เมือง พ.ศ. ๒๔๓๘ ปาหังขอรวมการปกครองเข้าอยู่กับสหรัฐมะลายู
 อังกฤษช่วยจัดให้และยกบันตะหะรา^{๒๕} ขึ้นเป็นสุลต่านในปีนั้น

- ๑ เรื่องเหล่านี้ได้จากสภาพบุรุษมะลายูผู้หนึ่งเล่าให้ฟังเมื่อไปพบกันคราวงานแอดโฮม ที่
 บ้านข้าหลวงใหญ่เมืองกัวลาลัมเปอร์
- ๒ เป็นตำแหน่งของมะลายูเห็นจะเท่ากับสมุหพระกลาโหม ด้วยเป็นตำแหน่งทหารและ
 คู่กับตำแหน่ง คำนั่งทางมะลายูผู้ใกล้ชิดของเรามาก เช่นทางประมุขลับ ๆ
 อัครมหาเสนาบดีแล้วก็จตุสดมภ์ ซึ่งมี ๔ ที่เรียกว่า Orang Besar Empat
 ต่อมาที่อย่างมนตรี ๘ เรียก Orang Besar Delapan แต่เขายังต่อ ๘ มี
 ๑๖ อีกชั้น

การพักที่เมืองอีโปห์ค้ำวัน^{๕๗} ได้จัดแบ่งผู้พักตามเสด็จออกเป็นสองพวก ให้พักแห่งละพวก คงพักเสียในรถไฟนั้นเองแห่งหนึ่งพวกหนึ่ง ให้ขึ้นไปอยู่บนโฮเทลที่ประทับอีกแห่งหนึ่งอีกพวกหนึ่ง

สถานีรถไฟที่เมืองอีโปร์^{๕๘}นี้ใหญ่โตกว้างขวางมาก โฮเทลทำออกไปตั้งหลังเป็นตึกสองชั้น สูงค้ำกว้างยาวขนาดห้างสิงห์โตและรูปแบบแผนผังก็อย่างนั้น ชั้นบนจัดเป็นที่แขกพัก ชั้นล่างเป็นห้องรับประทาน จะจัดจำนวนผู้พักให้ได้อยู่ได้สบายไม่ต่ำกว่าร้อย ค้ำวัน^{๕๙}นี้มิได้เสด็จประพาสแห่งใด

วันหยุด วันที่ ๒๕ กันยายน
เมืองอีโปห์ เประ

เวลาราว ๑๑.๑๕ ก. ท. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเสื่อปากองม้าหลวง ฯ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งพร้อมด้วยเจ้าจอมสุวัฒนาและข้าราชการที่ตามเสด็จในชุดบางท่านไปทรงเยี่ยมสุลต่านอิสกันดาร์ (เจ้าผู้ครองนครเประ) ที่คุ้ม สุลต่านรับเสด็จพระราชดำเนินและนำรายาประไหมสุหรี ชายา รายาหะลิมา น้องสาว รายาปวนนิจิ หลานสาว กับเจ้เรฟฟีคัว น้องสะใภ้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับสุลต่านและวงศ์ญาติเหล่านั้นทั่วถึงแล้ว ประทับอยู่ ณ คุ้มสุลต่านอีกพอสมควรแก่เวลา ก็เสด็จกลับเลยประพาสท้องที่ต่าง ๆ ในเมืองอีโปห์ต่อไป เสด็จถึงที่ประทับประมาณ ๑.๐๐ ล. ท.

๑ ตอนในเป็น ๓ ชั้น

เมื่อเสวยพระกระยาหารกลางวันแล้ว ประมาณราว ๓.๐๐ นาฬิกา หลังเที่ยง เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งพร้อมด้วยข้าราชการบริพารทั้งฝ่ายในฝ่ายหน้ายังบ้านนายยูทองแสงในงานสโมสรน้ำชา อย่างที่ฝรั่งเรียก “ทีปาร์ตี” ซึ่งคณะพ่อค้าจีนในนครเปรมก็มีกับปีตันจุงไผ่ฉิน เป็นหัวหน้าจัดรับเสด็จฯ เจ้าของงานได้เชิญแขกชั้นผู้ดีทั้งหญิงชายเป็นจำนวนมากมาคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทด้วย เมื่อรถพระที่นั่งใกล้จะถึง เจ้าของงานพร้อมด้วยบรรดาแขกเหล่านั้น ได้พากันออกมาคอยรับเสด็จอยู่เชิงบันไดบ้าน ณ ลานหน้าमुख พอเสด็จลงจากรถพระที่นั่งตรงของรัฐบาลเประ ซึ่งสุลต่านจัดส่งมาให้ช่วยเหลือในงานนี้กับบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เจ้าของงานเข้าเฝ้าฯ และนำเสด็จสู่ห้องโถงที่จัดเตรียมไว้เป็นห้องพระโรง กราบบังคมทูลเชิญประทับบนพระเก้าอี้ ตัวกับปีตันกับเจ้าแก้วเลี้ยงชินหน้ายื่นเรียงกันเฝ้าอยู่เบื้องขวาแห่งที่ประทับ พอได้เวลาอันสมควร เจ้าแก้วเลี้ยงชินหน้าทูลเบิกบรรดาแขกที่เชิญมาเฝ้าแล้วกราบบังคมทูลแสดงความยินดีในการที่ได้ทรงพระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานโอกาสให้พวกเขาได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทได้คราวนี้เป็นภาษาจีน พอจบเจ้าแก้วกับปีตันทั้งสองพร้อมกันถวายคำนับ ถวายคำนับตามแบบจีน ต่อมากับปีตันกล่าวขึ้นเป็นภาษาอังกฤษชักชวนบรรดาสุภาพสตรีและบุรุษที่ยืนเฝ้าอยู่ให้พร้อมกันถวายพระพรชัยเป็นถ้อยคำทำนองว่า “ขอให้ทรงพระเจริญ.” พอเสร็จพิธีตอนนี้ เจ้าของงานเชิญเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรตัวบ้าน นำ

เสด็จทอดพระเนตรบรรดาห้องและเครื่องตกแต่งที่จัดประดับไว้ทั่วไปในบ้านแล้วเชิญเสด็จประทับเสวยน้ำชา เวลาเสวยนั้น นายกับปลัดผู้เป็นนายกแห่งงานได้กราบบังคมทูลสรรเสริญพระเกียรติยศและถวายพระพรชัยด้วยถ้อยคำอันไพเราะเป็นภาษาอังกฤษอีก ถ้อยคำนั้นเมื่อปรุกรวมกันเข้าเป็นรูปแล้วคงมีความดังนี้:-

“ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ในการที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระราชทานพระบรมราชวโรกาสเสด็จมาให้คณะข้าพระพุทธเจ้าได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททูลพระพักตร์ ณ วันนั้นนั้น เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าเหล่าคณะจีนแห่งนครประนีมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งหาที่สุดมิได้

คณะข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้า ฯ ถึงข่าวเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองเหล่านี้ก็เมื่อไม่ถึง ๒ สัปดาห์ที่แล้วมานี้เอง มิได้หวังด้วยเกล้า ฯ เลยว่า การเสด็จพระราชดำเนินอันจำเป็นรีบร้อนตรงไปยังสิงคโปร์ ดังทราบมานั้น จะเป็นพระราชวโรกาสให้ฝ่าละอองธุลีพระบาทหยุดประทับเมืองฮิโปห์ได้แม้ชั่วเวลาเล็กน้อย ต่อเมื่อสองวันก่อนหน้า^๕ พระอนุภูลสยามกิจสหายเก่าของข้าพระพุทธเจ้าได้มาถึงนี้ มาเล่าว่าฝ่าละอองธุลีพระบาทมีพระราชประสงค์จะประพาสบ้านกิงตา^๖ ซึ่งเป็นเคหะท่ามกลางแห่งแคว้นการทำเหมืองแร่ของเหล่าข้าพระพุทธเจ้า

๑ หมู่บ้านหนึ่งในเมืองฮิโปห์ แต่ตรงนี้หมายความว่าเมืองฮิโปห์ อย่างพวกเราชาวเหนือเรียกตัวเมืองสุวรรณคโลกกว้างไม้ซอน

ชาวจีนที่ได้มาประกอบการอาชีพอยู่หลายชั่วอายุคนนี้เข้า จึงทำให้คณะ
ข้าพระพุทธเจ้ามีความปลื้มใจเป็นล้นพ้น

มาตราว่าข่าวการเสด็จพระราชดำเนินประพาสจะกระชั้นถึงตั้งนี้มา
เหล่าข้าพระพุทธเจ้ายังรู้สึกด้วยเกล้า ๆ ว่าจะเพิกเฉยเสียโดยมิได้นั่งลง
พระเดช พระคุณจัดการรับเสด็จพระราชดำเนินให้สมพระเกียรติยศอย่าง
ใดในเกาะท่ามกลางที่ทำการเหมืองแร่มีได้เป็นอันขาด แม้จะมีเวลา
ได้เท่าไรเกล้า ๆ อย่างจวนเจียดเพียงนี้ก็ อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าขอพระ
ราชทานกราบบังคมทูลว่ายอมเป็นที่โสมนัสและรู้สึกในพระมหากษัตริย์
ธิคุณที่ได้ทราบเกล้า ๆ ถึงการที่ได้ทรงพระเมตตาอุปถัมภ์บำรุงอาณา
ประชาราชนจีนผู้ร่วมชาติกับข้าพระพุทธเจ้า ที่เข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
อยู่ในพระราชอาณาจักรของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทนั้นอยู่เสมอ เหล่า
ข้าพระพุทธเจ้าอาจหวังด้วยเกล้า ๆ อีกว่า มวลหมู่ที่มาชุมนุม ณ ที่นี้
นับแต่บรรดาหัวหน้าคณะ ข้าพระพุทธเจ้าในนครเประ ตลอดจนเหล่า
ข้าราชการเจ้าหน้าที่และมิตรสหายทั้งหลายที่เต็มใจรับเชิญมาเฝ้า ๆ ชม
พระบารมี คงพากันกระทำให้ข้าพระราชหฤทัยได้คิดว่ามวลข้าพระ-
พุทธเจ้า มีความปรีตปราโมทย์ต่อเกียรติยศที่ได้รับอันไม่มีเสมอเหมือน
นี้เพียงใด

ในที่สุดข้าพระพุทธเจ้า และในนามของคณะข้าพระพุทธเจ้าใน
นครเประ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสถวายพระพรชัย ขอให้
ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จงทรงพระเกษมสำราญ ปราศจากโรครันตราย

อย่าให้มีอุปัทวเหตุอันใดมาพ้องพานต่อพระราชประสงค์ที่จำนงหมาย
ในการปกปักรักษาพระราชอาณาจักรอันรุ่งเรืองไพศาล ให้ดำเนินไป
ด้วยดีเทอญ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบเจ้าของงาน มี
ใจความเป็นเค้า ๆ ว่า ในการที่พระองค์เสด็จประพาสเมืองอโศกได้ครั้ง
พระองค์รู้สึกยินดีอยู่มาก ในการเดินทางครั้งนี้เมื่อพระองค์ทรงตระหนัก
พระหลุ่ยว่าเป็นการเหมาะแก่พระองค์ที่จะเสด็จ ๆ ก็ทรงแวะมา เป็น
ที่ยินดีแห่งพระองค์มากที่สุดที่ได้มาทรงพบกับเหล่าบรรดาคณะชนจีนบ้าง
วันนี้ พระองค์ทรงขอบใจที่เขาเหล่านั้นพากันมีใจจงรักภักดีรับรอง
พระองค์ แล้วทรงมีพระกระแสต่อไปว่า บรรดาเหล่าชนจีนนั้นก็ไป
ฟังพระบรมโพรธิสมภารตั้งเคหะสถานในพระราชอาณาจักรของพระองค์
ปะปนอยู่กับประชาชนพลเมืองของพระองค์มาหลายชั่วอายุคนแล้ว
เหมือนกัน แม้บางครั้งเหล่าพวกจีนนั้นได้พากันเกิดปากเสียงขึ้นบ้าง
ก็ดี พระองค์ก็ยังทรงยินดีที่ได้ทรงเห็นพวกจีนเหล่านั้นพากันตั้งหลัก
ฐานอยู่อย่างสำราญมั่นคง เหล่าพวกจีนนั้นนับว่าช่วยเหลือในการ
ประกอบการอุตสาหกรรม อันเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเจริญต่อพระราช
อาณาจักรของพระองค์อยู่ทางหนึ่ง พระองค์ทรงยินดี และมีพระราช
ประสงค์ที่จะให้เขาเหล่านั้นพากันเข้าไปตั้งหลักฐานอยู่เสมอ ดังนั้น
จึงไต่ถามกล่าวถึงทางสหรัฐมละยู่ว่า พวกจีนก็ได้เข้าไปตั้งหลักฐานอยู่

ที่นั่นหลายสิบปีมาแล้ว ประกอบการอุตสาหกรรมมีการทำเหมืองแร่
เป็นต้น พวกจีนเหล่านั้นก็นับกันในที่นั้นว่าเป็นผู้นำมาซึ่งความเจริญเช่น
เดียวกัน เพราะฉะนั้นพระองค์หวังพระราชหฤทัยว่าในกาลอนาคตหาก
เหล่าเขาเหล่านั้นจะเกิดการมีปากเสียงขึ้นอีกบ้างก็ดี เขาเหล่านั้นก็คงมีจิตต์
อย่างคงที่ที่จะตั้งหลักฐานให้มันอยู่ไต่คุ้งในอดีต พระองค์ทรงหวัง
พระราชหฤทัยอย่างนั้นเหมาะว่าในกาลเบื้องหน้าก็ดี พวกจีนเหล่านั้นคง
ตั้งใจมั่นที่จะพากันตั้งหลักฐานอยู่ต่อไปให้ได้อีกหลายชั่วคน และนำ
ความเจริญไปสู่พระราชอาณาจักร ตลอดถึงอาณาจักรสหรัฐรัฐมะลายูให้
เป็นเช่นเดียวกันอยู่เสมอ

พระราชดำรัสนั้นเป็นที่พอใจของบรรดาพวกจีนที่ฮือโป้เป็นอัน
มาก ตั้งสังเกตได้ว่าเมื่อเวลาพระราชทานพระกระเสาะอยู่นั้น ถ้าตอนใด
เป็นที่สบใจแล้ว ก็พากันปีติยินดีสรรเสริญพระบารมีตบมืออย่างสนั่น
หวั่นไหว แสดงอาการเอิกเกริกว่าเรจงบรรเทิงใจอย่างยิ่ง

ไต่เวลาอันสมควรเสด็จพระราชดำเนินกลับ เจ้าของงานกับ
บรรดาแขกทั้งหลายได้พากันมาส่งเสด็จถึงรถพระที่นั่ง พอรถพระที่นั่ง
เคลื่อนออกจากหน้ามุข แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี มวล
เหล่าผู้ที่ตามมาส่งเสด็จต่างพากันโห่ถวายพระพรชัยอีกครั้ง เสด็จถึง
สถานีรถไฟเลยขึ้นประทับรถไฟพระที่นั่ง รถพระที่นั่งใช้จักรเคลื่อน
กระบวนออกจากเมืองฮือโป้เวลานั้นกะว่าสัก ๔ นาฬิกาเศษ

ในการเสด็จพระราชดำเนินจากเมืองฮิโปกัส เซอร์ ปะตุกะศรี
 สุลต่านอิสกันดาร์พร้อมด้วยนายพันโทพาร์ร์ รายามูคาเมืองเประ รายนันตะหะรา รายนาคีซีเลีย มิสเตอร์จิกสัน มิสเตอร์ชิมป์สัน และเหล่า
 กรรมการเมืองอีกหลายท่านได้มากอยเฝ้าส่งเสด็จอยู่บน ซาลาสดานี และ
 เมื่อสุลต่านกับเหล่าศรีทวันกรรมการได้เฝ้าและกราบถวายบังคมลาแล้ว
 ยังพากันยืนรอสั่งเสด็จอยู่บน ซาลาจนรดพระที่นั่งแล่นพื้นบริเวณสถานี
 ออกไป จึงพากันกลับ

รดพระที่นั่งถึงสถานี (เมือง) กัวลาลัมเปอร์เวลา ๙.๓๕ ล. ท. หยุด
 ณ ซาลาที่ ๔ เพื่อเติมน้ำรดจักรอยู่ราว ๒๐ นาที ออกจากสถานีนี้เวลา
 ๙.๕๕ ล. ท. ใช้จักรมาตลอดคืน

แม้กำหนดเวลารดพระที่นั่งจะมาถึงกัวลาลัมเปอร์ เป็นเวลาตึกและ
 จะหยุดอยู่ที่ชั่วเวลาไม่กี่นาทีเช่นนั้นก็ดี ทางราชการยังได้มีคำสั่งไว้ให้ปิด
 ทางสัญจรไปมาในบริเวณสถานีตลอดเวลารดพระที่นั่งหยุด เพื่อกันกวีมิ
 พลุกพล่านของอาณาประชาราษฎร์ แต่กระนั้นยังพากันมาชมพระบารมี
 อยู่ค้ำหลังสถานีออกไปเป็นอันมาก ถึงกองรักษาต้องพยายามจัดการ
 ห้ามปรามอย่างแข็งแรง ระหว่างเวลารดพระที่นั่งหยุดอยู่นั้น มิสเตอร์
 เอลกินซ์ มิสเตอร์ โฮล์มบราวน์ มิสเตอร์เทินเนอร์ แห่งกรมรถไฟ
 สหรัฐมะลายู กับมิสเตอร์คัสคาเคน มิสเตอร์วัยคัตต์ มิสเตอร์

คอลเลย์ มิสเตอร์ฮัสเสย์ และมิสเตอร์โอคอนเนอร์ แห่งกรมตำรวจ
สหรัฐอเมริกาได้มากอยเฝ้าและประจำดูแลการอยู่ตลอดเวลา

เมืองฮิปโปนีตามที่ได้สังเกตดูรู้สึกว่าเป็นเมืองพอไปมาเที่ยวเล่นได้
ไม่มากนักน้อย ต้องนับเป็นเมืองรุ่นใหม่ หน้าตาไม่แปลกอะไรกับเมือง
ชนบทในอินเดีย เป็นเมืองท่ามกลางแห่งการค้าขายในนครประะเมือง
หนึ่ง ในสหรัฐมะลายูเขาเอาเข้าเกณฑ์ว่าเป็นที่สองรองถัดกัวลาลัมเปอร์
ลงไป ตัวเมืองตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำกินตา มีพลเมืองตามสำรวจได้เมื่อปีที่
แล้วมาว่าถึง ๓๖,๘๖๐ คน เมืองนี้นับว่าเป็นย่านสถานีกิ่งกลางในระยะ
ทางรถไฟระหว่างเกาะหมากกับกัวลาลัมเปอร์ มีการอาชีพในการทำ
เหมืองแร่ และวิธีการทำเหมืองแร่ในที่นี้จะเห็นมีได้ทุกอย่าง นับแต่
ขุดทำด้วยมือมนุษย์อันต้องใช้จอบเสียมตลอดถึงวิธีใช้ด้วยแรงเครื่อง-
ยนต์ กลไก แรงไฟฟ้า แรงไฮโดรกรรมตา ล้วนเป็นที่น่าดูทึ่ง

สิ่งสำคัญที่พึงสะกิดใจนักเที่ยวพวกเราชาวตะวันออกก็หอณาพิกาที่
สร้างขึ้นไว้เป็นอนุสาวรีย์ของมิสเตอร์เบิร์ช ข้าหลวงประจำนครประะ
คนแรกที่ถูกพวกแขกมะลายูฆ่าตายในเวลากระทำการประกาศโฆษณา
โอนอำนาจการปกครองเมืองจากเจ้าผู้ครองนครมาไว้ในข้าหลวง. หอ
ณาพิกาทำเป็นทรงสี่เหลี่ยมกะทัดรัดมีบัวลวดลายกลีบกลก และรูปตัว

๐ James Wheeler Woodford Birch

มิสเตอร์เบิร์ชเองที่ช่องกำหนัด^๑ เรื่องราวที่มิสเตอร์เบิร์ชถูกฆาตกรรม
 นี้ว่า ระหว่างที่กำลังแจกประกาศโฆษณาโอนอำนาจการปกครองนั้นมา
 พวกแขกที่มูทะลุคั้นออกจะตาลเตี้ยต้อยมาก ความเคียดแค้นของพวก
 แขก นั้นว่ามีมาแต่อังกฤษเริ่มตั้งข้าหลวงเข้าไปควบคุมรักษาอยู่แล้ว
 เมื่อมิสเตอร์เบิร์ชเข้าไปทำการซึ่งพวกแขกเห็นว่านอกเหนือขึ้นไปกว่า
 ที่ได้ตกลงกันไว้แต่เดิม จำพวกที่ยังใจต่อไปไม่ไหวก็ตรงเข้าไปแทงเอา
 อย่างซึ่งหน้า เหตุการณ์อลหม่านกันใหญ่โตหากไม่ถึงจลาจล (ชนิดที่
 อย่างมิดินที่อินเดีย) ก็นับว่าเข้าทำก่อการกำเริบ อังกฤษต้องใช้อำนาจ
 ทหารจึงจับหัวหน้าผู้ก่อการและกำราบพวกนั้นได้ ในการชดเชยมหาวิทยา
 แลเหลากับอำมาตย์ หัวหน้าอีก ๒ นาย ถูกพิพากษาประหารชีวิต และการ
 แขนงคอนที่กำกันที่บ่อมมาตัง สุลต่านอับดุลลาห์เจ้าเมืองกับมนตรีและ
 ขุนนางผู้ใหญ่อีก ๒ นาย ถูกคาดโทษและเนรเทศไปไว้ในเกาะเซเชลส์
 เมื่อจัดการเรียบร้อยกลายเป็นปกติแล้ว ทางราชการจึงได้สร้างหอนาฬิกา
 ขึ้นขึ้นไว้ อุทิศให้เป็นอนุสาวรีย์ของเหตุการณ์ที่ได้มีขึ้นดังเล่ากระนั้น

นอกจากหอนาฬิกายังมีสิ่งที่น่าสนใจอีกคือ วัตถุเงินที่เขารูปาตและที่
 แม่น้ำไทร วัตถุที่แม่น้ำไทรนั้นสร้างไว้กับผนังหน้าผาอย่างน่าพิศวง ตลาด
 กับปาร์กก็น่าชม ส่วนถนนรณแคมเช่นบ้านเมืองเพียงชั้นนี้ต้องออกไป

๑ เหตุการณ์ที่มิสเตอร์เบิร์ชถูกฆาตกรรมนั้น หนังสือนี้เล่ม ๑ กล่าวว่าเริ่มจากล่ามแขกที่
 ชื่อหมัดอาซัดไปวิวาทกับชาวเมืองเมื่อกำลังปีดประกาศโฆษณา พวกชาวเมืองพากัน
 มาดลอกประกาศออกเสีย หมัดอาซัดไม่ยอมก็ถูกแทงตายคาที่ ส่วนมิสเตอร์เบิร์ชเวลา
 นั้นกำลังอาบน้ำอยู่ ณ ที่พักซึ่งถูกทำร้ายต่อภายหลัง

ว่า เขาทักันที่จริง

การทำเหมืองแร่ในท้องที่นั้นนับว่าเป็นหัวใจหรือกระดูกสันหลังก่อนใหญ่แห่งการค้าขายของประเทศด้วย ระเบียบการทำเขามีกติกาว่าผู้ต้องการขุดทำต้องเจรจากับเจ้าหน้าที่แผนกสรรพากรต้องยื่นคำร้องพร้อมด้วยแผนที่ชี้แจงเขตต์ตำบลที่จะทำ ทางเจ้าหน้าที่มีด้อยค่าที่จะตอบคำร้องอยู่ ๓ ข้อ ที่ ๑ ว่าอนุญาตไม่ได้และไม่จำเป็นต้องให้เหตุผล ที่ ๒ อนุญาตได้แต่ต้องให้ประมุขกัน ที่ ๓ อนุญาตได้ (ตรงโดยไม่มีเหตุไต่จะพึงต้องทำเพิ่ม) ในการตอบอนุญาตตรงได้นั้น เจ้าพนักงานก็บอกอัตราค่าภาคหลวงที่จะต้องนำไปเสียเป็นมัดจำในชั้นแรกให้ทราบทีเดียว เงินภาคหลวงมีอัตราต่างกัน แต่เท่าที่เฉลี่ยออกดูทั่วไปคงได้ราว ๑๐ เหรียญต่อเอเคอร์ นอกจากเงินจำนวนนี้ยังมีต้องเสียเป็นรายปีอีกปีละ ๑ เหรียญต่อเอเคอร์ กับค่าแผนที่ซึ่งมีอัตราคงไว้แล้วอีกด้วย

วันพฤหัสบดี วันที่ ๒๕ กันยายน

เกาะสิงคโปร์

เวลา ๙.๓๐ ก. ท. รถไฟพระที่นั่งถึงสถานี นิวตัน (ในเกาะสิงคโปร์) ซึ่งเป็นสถานีที่รัฐบาลจัดการรับเสด็จพระราชดำเนิน พอรถพระที่นั่งแล่นล่องเข้าไปในบริเวณบ้านนิวตันก่อนเข้าเทียบชานลาสถานี บินใหญ่

แห่งกองทหารปืนใหญ่สิงคโปร์และช่องกงอาร์ทิลลารี^๑ ก็ยิงสลุดถวาย
 คำนับ ๒๑ นัด ณ ศาลาสนามมี ฮิสเอกเซลเลนซี เซอร์ ลอเรนซ์ นันซ์
 กิลมาร์ค^๒ ผู้สำเร็จราชการสเตรตส์เซตทลเมนส์และข้าหลวงสำเร็จ
 ราชการมะลายูพร้อมด้วยบรรดาข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน กับ
 กองทหารราบซัสแซกหลวง^๓ กองพัน ๒ มีแถวธงประจำกองในบังคับ
 บัญชานายร้อยเอกเควิสอันเป็นกองเดี่ยวติดยศมาตั้งแต่แถวและคอยเฝ้ารับ
 เสรีอยู่เมื่อรณพระที่นั่งเทียบขานสถานีเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องขาว นายพลเอกทหารอังกฤษเสด็จลง ผู้สำเร็จ
 ราชการเผ่าทุลละองธุลีพระบาทและนำข้าราชการมี นายพลตรี เซอร์
 เทโอโดร์ เฟรเซอร์^๔ ผู้บัญชาการกรมทหารรักษาการประเทศมะลายู ๑
 นายร้อย เอกโอลีฟวิ^๕ นายทหารคนสนิท ๑ นายร้อยเอก ชาแมร์^๖
 นายทหาร

-
- ๑ Singapore and Hong Kong Artillery.
 ๒ His Excellency Sir Laurence Nunns Guillemard, K. C. B., K. C. M. G. มีตำแหน่งทางทหารเป็นผู้บัญชาการด้วย
 ๓ The Royal Sussex Regiment
 ๔ Major-General His Excellency Sir Theodore Fraser, K. C. B., C. S. I., C. M. G.
 ๕ Captain V. G. Olive, A. D. C.
 ๖ Captain A. Chamier, O. B. E., Extra A. D. C.

คนสนิทพิเศษ ๑ ไรท์เรเวอเรน เฟอรุกุสัน-เดวี^๑ สมภารเจ้าคณะ
ใหญ่จังหวัดสิงคโปร์ ๑ เซอร์ วอลเตอร์ชอร์^๒ อธิบดีผู้พิพากษาศาล
สตรีทส์เซตทลเมนต์ส์ ๑ ทืออนอรบล แบคคิเลีย^๓ ผู้รั้งตำแหน่ง
ปลัดบัญชาการเมือง (โคโลเนียลเสเกรตารี) ๑, กัปตันสเตอร์ ฮอลล์
เลขานุการอีก ๑ เผ่าทูลละอองธุลีพระบาทด้วย ในวาระนี้ เซอร์ เทโอโตร์
เฟรเซอร์ได้นำนายร้อยโทเบอร์กี นายทหารคนสนิทของตนเข้าเฝ้า
เหมือนกัน เมื่อเสร็จการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พร้อมด้วยผู้สำเร็จราชการสมุหและผู้ช่วยสมุหราชองครักษ์ตามเสด็จทรง
ตรวจและตรวจแถวทหารกองเกียรติยศ กองทหารกระทำวันทยาวิรุ
ตราวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เมื่อเสร็จการตรวจแถวทหาร
ผู้สำเร็จราชการเชิญเสด็จขึ้นบนบัลลังก์ ซึ่งจัดไว้ถวายเป็นที่ประทับสำหรับ
ให้ข้าราชการ มี ทืออนอรบล เซอร์ มิวริสัน^๔ อธิบดีอัยการ ๑
ทืออนอรบล เทาเนอร์^๕ ผู้ทำการแทนนายช่างกลใหญ่แผนกเมืองขึ้น ๑

-
- ๑ The Rt. Rev. Ferguson-Davie, D.D., Bishop of Singapore.
- ๒ Sir Walter Shaw, Kt. B., Chief Justice, S.S.
- ๓ The Hon'ble F.M. Baddeley, Actg. Colonial Secretary.
- ๔ Lieut. H.S.J. Bourke, R.A.
- ๕ The Hon'ble Sir James W. Murison, Kt. B., K.C., B.A., LL. D., Attorney-General.
- ๖ The Hon'ble Towner, Actg. Colonial Engineer.

ที่ออรบด อับกอกต^๑ ที่ออรบด โลเทอร์แคมป์^{๑๒} สมาชิก
 แห่งสภาสำเร็จราชการจำพวกนอกราชการ ๑, ที่ออรบด บีตตี^{๑๓}
 ข้าหลวงว่าการพลเมืองจีน ๑ ที่ออรบด ลอร์นีย์^{๑๔} ข้าหลวงที่ดิน ๑
 ที่ออรบด เคนแนธัม^{๑๕} อธิบดีกรมตำรวจ ๑ นายแพทย์ เกรย์^{๑๖} ผู้รั้ง
 ตำแหน่งเจ้ากรมกรมแพทย์ฝ่ายพลเรือน ๑ ที่ออรบด กิบบอนส์^{๑๗}
 ที่ออรบด เอเวอริตตี^{๑๘} ที่ออรบด อินชิมะหมัดยูนัสบินอับดุล-
 ล่าห์^{๑๙} กับที่ออรบด ไชม์^{๑๐} สมาชิกสภาภคฤชฎีกา (ที่มีได้รับราชการ
 ประจำ) ๔, นายนาวาเอก สตีเวนซ์^{๑๑} เสนาธิการทหารเรือ (ในท้อง
 ทน) ๑ นายพันตรี ฮาร์ริสัน^{๑๒} นายทหารในกรมเสนาธิการทหารบก ๑

-
- ๑ The Hon'ble Upcott.
 ๒ The Hon'ble Lowther-Kemp.
 ๓ The Hon'ble Mr. D. Beatty, Secretary of Chinese Affairs.
 ๔ The Hon'ble Mr. J. Lornie, Commissioner of Lands.
 ๕ The Hon'ble Denham, C.I.E., C.B.E., Inspector-General of Police
 ๖ The Hon'ble Dr. J. Grey, Actg. Principal Civil Medical Officer.
 ๗ The Hon'ble Mr. V. Gibbons.
 ๘ The Hon'ble Mr. O. Eyeritt.
 ๙ The Hon'ble Inche Mohamed Unus bin Abdullâh.
 ๑๐ The Hon'ble J. M. Sime.
 ๑๑ Captain P.R. Stevens, R.N., D.S.O., Chief of Naval Staff.
 ๑๒ Bt. Major H.C Harrison, D S.O., General Staff Officer.

และนายพันตรี วอตัน^๑ รองผู้ช่วยปลัดทัพและเกียกายทหารบกอีก ๑
 ฝ้่าทูลละอองธุลีพระบาทอีกแผนก

พอเสด็จพิธีฝ้่าของเหล่าข้าราชการชุดหลังแล้ว เสด็จลงจากศาลา
 สถานี้ ผู้สำเร็จราชการเชิญเสด็จขึ้นประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ตนได้จัด
 มาถวายและรับเสด็จพระราชดำเนิน ประทับด้วยผู้สำเร็จราชการและสมุห
 ราชองครักษ์ไปยังสถานที่ว่าการกงสุลเยเนอราลสยาม ณ เนินเอลีซาเบท
 ตำบลตังหลินที่ได้จัดไว้ถวายเป็นที่ประทับแรม เมื่อเสด็จลงจากรถพระ
 ที่นั่งจะเสด็จสู่ที่ประทับ ผู้สำเร็จราชการกราบถวายบังคมลากลับ

ระหว่างเวลาประทับในเกาะสิงคโปร์ กงสุลเยเนอราล (สยาม) ได้
 จัดให้บรรดาข้าราชการบริพารแยกพักกันอยู่ ๒ ที่อีก ที่แรฟพลโฮเทลแห่ง
 หนึ่ง ที่กุคุดซอลด์ใกล้กับบริเวณที่ประทับนั้นอีกแห่งหนึ่ง

เวลาบ่ายมีกำหนดที่สุลต่านเมืองยะโฮร์จะมาฝ้่าทูลละอองธุลีพระ
 บาท แต่เนื่องด้วยป่วยเสียได้จัดให้ซิสไฮเนสส์ปรินซ์อิสไมลโอรส
 ผู้เป็นรัชทายาทมาแทน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฝ้่า ณ ที่
 ประทับ ทรงพระราชปฏิสันถารด้วยเจ้าอิสไมลตามสมควรแก่กาลแล้ว
 เจ้ากราบถวายบังคมลากลับ

เจ้าอิสไมลยังมีอายุหนุ่มมาก มีชนมายุเพิ่งได้ ๓๐ ปี ชาตะเมื่อ
 วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้เคยไปศึกษาวิชาในประเทศอังกฤษ

๑ Major E. V. Watson, D.S.O., D.A.A., C.M.G., Dy. Asst.
 Adj. & Quartermaster-General.

พูดภาษาอังกฤษได้ดี มีผิวเนื้อสีขาว คำหน้าและกิริยาเกือบจะว่าก่อนไป
ข้างฝรั่งมากกว่ามะลายู

เวลา ๔.๐๐ ล. ท. เศษ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร
ในชุด ไปเยี่ยมตอของผู้สำเร็จราชการ ณ จวน เสร็จการเยี่ยมแล้วเลยเสด็จ
ประพาสช่องเขา พอได้เวลาอันสมควรเสด็จกลับที่ประทับ

คำวันนี้ เฮอร์ ลอเรนซ์ คิลมาร์ค ผู้สำเร็จราชการมีการเลี้ยงพระ
กระยาหารที่จวนถวายเพื่อเป็นพระเกียรติยศและเป็นโอกาสให้ข้าราชการ
อังกฤษและกงสุลต่างประเทศได้เฝ้าด้วย

เวลา ๘.๐๐ ล. ท. เศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลอง
พระองค์อิฟวีนิงเทรซ ประทับเครื่องราชอิสริยาภรณ์สายสะพายบาท
เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากที่ประทับไปยังจวนผู้สำเร็จ
ราชการ พร้อมด้วยข้าราชการในชุดมี มหาอำมาตย์ นายก เจ้าพระยา
ยมราช มหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมธาดาธิบดี นายพลเอก
เจ้าพระยารามราฆพ จางวางเอก พระยาอนิรุทธเทวา จางวางเอก
พระยาอุดมราชภักดี มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าฉลบทลบเลอสร
มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร นายพลตรี พระยาสุรวงศ์
วิวัฒน์ และอำมาตย์เอก พระยาประติพัทธ์ภูบาล ผู้สำเร็จราชการและ
บรรดาแขกทั้งหลายได้มาคอยเฝ้าฯ รับเสด็จอยู่ ณ เชิงบันได แล้วเชิญ
เสด็จประทับ ณ ห้องรับแขกใหญ่ มีพระราชปฏิสันถาร กับ เฮอร์

ลอรเรนซ์และเลดีคิลมาร์คกับแขกบา คนแล้ว ผู้สำเร็จราชการเซี่ยงเสด็จ
 ประทับโต๊ะเสวย ผู้ที่ได้รับเชิญมาประชุมในการเลี้ยงวันนี้ นอกจาก
 ข้าราชการฝ่ายไทย ทางบ้านเมืองมีนายพันเอก เรย์มันโคไมรา นาย
 พลตรี เซอร์ เทโอโตร์ เฟรเซอร์ ที่ไรต์ เรเวอเรน เพอร์กุกสัน-เควี
 เซอร์ วอลเตอร์ ฮอว์ ท็อนนอร์บล แบคคิเลีย ท็อนนอร์บล เซอร์
 มิวริสัน ท็อนนอร์บล เฟรเซอร์ ท็อนนอร์บล เทาเนอร์ ท็อนนอร์บล
 โลเทอร์แกมบี ท็อนนอร์บล แฮมมันต์ ท็อนนอร์บล บิตติ ท็อนนอร์บล
 ลอร์นี ท็อนนอร์บล เคนแนซิม ท็อนนอร์บล วินสเตดท์^๑ ท็อนนอร์บล
 กิบบอนส์ ท็อนนอร์บล เอเวอริตต์ นายแพทย์ เกรย์ ท็อนนอร์บล
 เทสเซนสอห์น^๒ ท็อนนอร์บล อินชิโมหะหมัค ยูนัส ท็อนนอร์บล
 ไชล์ มิสเตอร์ ฮาร์ริส^๓ กงสุลเยเนอราลสหประชาอเมริกา นายซาโต
 ทซุงะ อุกิตะ^๔ กงสุลเยเนอราลญี่ปุ่น มิสเตอร์ บอเยอร์^๕ กงสุล
 เยเนอราลวิตันดา มิสเตอร์ เพอร์ไวร์^๖ กงสุลเยเนอราล ปอร์ตุเกส
 กัปตัน สติเวนซ์ มิสเตอร์ ฟาเรอร์^๗ มงซิเออร์ อังเดร คังยู^๘ กงสุล

๑ The Hon'ble Mr. R.O. Winstedt, D. LITT.

๒ The Hon'ble Mr J.S Tessensohn.

๓ Mr. L.E. Harris.

๔ Mr. Satotsuga Ukita.

๕ Mr R.P. Borger.

๖ Mr. A.A. Ferreira.

๗ Mr. R.J. Farrer.

๘ Mon. Andre Danjou, Legion of Honour.

ฝรั่งเศส นายเจียบุนอิน มิสเตอร์ เฮนซอว์ นายพันตรี ฮาร์ริสัน นายพันตรี วอคสตัน นายร้อยเอก ไครวฟซ์ มิสเตอร์ ราโมสปาส^๑ มิสเตอร์ เบอร์ก มิสเตอร์ ฮอลล์ นายร้อยเอก ซาแมร์ นายร้อยโท เกกบี และนายพันตรี โอลิฟ ยังมีผู้ได้รับเชิญแต่ไม่สามารถจะมาฉลองพระเดชพระคุณได้อีก ๕ นาย คือ สุลต่านเมืองยะโฮร์ ที่อนอรบล ปอนต์แนย์ ผู้พิพากษาบาร์เรตต์ - เลนาร์ต ผู้พิพากษาอีกท่าน กับมิสเตอร์ ฮุกเบกกี

เมื่อจวนเสร็จเสวยพระกระยาหาร ผู้สำเร็จราชการได้ยืนขึ้น กล่าวคำอวยพรเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล เป็นใจความว่า มีความยินดีเป็นล้นพ้นที่ท่านได้รับเกียรติยศเชิญเสด็จเสวยค่ำวันนี้ พระราชประสงค์อันดีแห่งพระองค์ ซึ่งทรงมีต่ออาณาจักรของเขานั้น เป็นที่ทราบกันอยู่อย่างแจ่มแจ้งและก็ได้ยกย่องไว้อย่างสูง ความเชื่อมต่อบetween ประเทศทั้งสองย่อมมีเป็นพิเศษ ที่จริงว่าเป็นที่หนึ่งก็คือในการที่พระองค์ทรงภูมิรู้ในเรื่องประเทศอังกฤษ ได้เคยทรงศึกษาในมหาวิทยาลัยของอังกฤษ และตั้งแต่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติมาสู่ได้ ๑๕ ปี ในคราวสงบก็ทรงมีพระราชหฤทัยแต่รักษาความมิตรภาพ ครั้นมาถึงคราวมีศึกขึ้นแล้ว ก็ทรงเข้าเป็นสัมพันธมิตรร่วมการสงครามด้วยอีก เกียรติยศที่ผู้สำเร็จราชการได้รับวันนี้ต้องนับว่าเป็นของที่มีค่าอันสูง เพราะได้ทราบอยู่เนิ่นว่า แต่พระองค์เสด็จกลับจากประเทศอังกฤษมา ๒๑ ปีแล้ว ยังไม่

๑ Mr. Ramos Paz.

เคยออกจากประเทศสยามเลย ที่ทรงเลือกเมืองนี้เป็นเมืองแรกเสด็จ
 ประพาสนี้ ย่อมชี้ให้เห็นว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระองค์ ซึ่งทำ
 ให้เป็นที่ยินดีของรัฐบาลมลายูทั้งองค์พระราชอาของท่านผู้สำเร็จราชการ
 ตลอดถึงรัฐบาลของประเทศอังกฤษด้วย. พอจบลงแถววงของกรมทหาร
 รบซัสแซกหลวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ผู้สำเร็จราชการได้
 ชักชวนบรรดาแขกที่เชิญมาให้ดื่มถวายพระพรชัยอีกครั้ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบเป็นภาษาอังกฤษ
 มีข้อความดังนี้ พระองค์ทรงขบใจท่านผู้สำเร็จราชการในการที่ดื่มถวาย
 พระพรชัยมงคล ในการที่พระองค์ทรงรักษาความมิตรภาพระหว่างพระ
 ราชาอาณาจักรของพระองค์และของพระราชอาแห่งท่านผู้สำเร็จราชการ
 นั้น พระองค์ทรงตระหนักพระราชหฤทัยเสมือนหนึ่งว่าพระองค์ได้
 ทรงทำภาระของสมเด็จพระชนกนาถ พระองค์ได้ทรงพยายามเสมอ
 ที่จะรักษาความมิตรภาพอันนี้ไว้ และไม่ละพาะเพียงจะสงวนไว้อย่าง
 เดียว ยังทรงพยายามที่จะให้เจริญมั่นคงอยู่ต่อไปด้วย ที่พระองค์ทรง
 กระทำการเช่นนั้นได้ พระองค์อาจจะตรัสได้ก็โดยการที่ได้อาศัยประเทศ
 อังกฤษส่งมนตรีที่สามารถเหมาะแก่การงานออกมาประจำอยู่ที่สิงคโปร์นั้น
 ได้เสมอ ถ้าไม่เช่นนั้นและไม่ได้รับความช่วยเหลือของผู้สำเร็จราชการ
 จังหวัดสิงคโปร์ทั้งในการที่แล้ว ๆ มากระนั้น ความสัมพันธ์มิตร
 ระหว่างสองประเทศคงไม่ดำเนินมาถึงขีดได้ดังเห็นประจักษ์ใจกันอยู่

ทุกวันนี้ หนึ่งพระองค์เล่าเมื่อ ๓๐ ปีล่วงแล้วมานับว่ายังทรงพระเยาว์ ก็ได้เคยเสด็จออกมาประทับอยู่ที่สิงคโปร์นี้ ระหว่างเวลาประทับพระองค์ รู้สึกเสมอว่า พระองค์ประทับอยู่ในย่านนั้นใด ก็เช่นเดียวกับพระองค์ ทรงประทับอยู่ในพระราชอาณาจักรของพระองค์นั้นนั้น ครั้นมา ครั้นพระองค์ได้มีโอกาสออกมาอีกกระนั้น ก็ยังคงทรงรู้สึกพระองค์ได้ดี เช่นเมื่อครั้ง ๓๐ ปีที่แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อพระองค์ทรงมีโอกาสจะเสด็จ ประพาสที่ไคนอกพระราชอาณาจักรของพระองค์ได้ตั้งคราวนี้ไซ้จะเป็น ธรรมดาที่ต้องทรงทะเลาะเอาเมืองนี้ ทั้งเป็นที่ใกล้ชิดพึงประพาส ใน ที่สุดพระองค์มีพระราชกระแสต่อไปว่า การต้อนรับอันดีของท่านผู้สำเร็จ ราชการครั้งนี้ ทำให้พระองค์ทรงระลึกถึงความต้อนรับอันดีในประเทศ อังกฤษ ที่พระองค์ได้ทรงรับจากพระบรมวงศานุวงศ์นั้นเสมอ และ กระทำให้ระลึกถึงความต้อนรับอันเต็มที่ซึ่งพระราชาธิบดีแห่งประเทศ อังกฤษได้ทรงมีพระราชหฤทัยกระทำถวายเป็นที่สุด ในที่สุดแห่งพระ ราชดำรัสได้ทรงชักชวนเหล่าบรรดาแขกที่มาประชุมอยู่ด้วยกันดื่มถวาย พระพรชัยแก่พระเจ้ากรุงอังกฤษ อันเป็นพระปรีyamิตรแห่งพระองค์ ครั้นได้เวลาอันสมควรเสด็จกลับ

ในการเลี้ยงค่ำวันนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน ตะลุ่มถมแก่ผู้สำเร็จราชการคนหนึ่ง

เมื่อเสด็จกลับถึงที่ประทับแล้ว ได้ทรงมีพระราชโทรเลขถวาย

สมเด็จพระเจ้าจอร์จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ เป็นการแสดงพระราช
อัธยาศัยไมตรี ว่า

ทูล สมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษ ณ กรุงลอนดอน

หม่อมฉันได้มาถึงสิงคโปร์วันนี้ ผู้สำเร็จราชการได้รับรองเลี้ยงดู
เป็นอย่างดีมาก จึงถวายพระราชปฏิสันถารมาโดยไมตรีจิตต์ ในระหว่าง
ที่อยู่ในส่วนสำคัญอันยิ่งแห่งหนึ่งในพระราชอาณาจักรของพระองค์

เซอร์ ลอแรนซ์คิลมาร์ค ผู้สำเร็จราชการ (เสตรตส์เซตตลเมนต์ส์
และข้าหลวงสำเร็จราชการมะลายู) ผู้นี้เป็นผู้มีอายุค่อนข้างสูงถึง ๖๒
แล้ว เริ่มศึกษาวิชาในโรงเรียนทรินิตี้ จังหวัดแคมบริช มีความรู้
ทางวิชาพลเรือน เริ่มเข้ารับราชการในแผนกการคลังเมื่อ ค. ศ. ๑๘๘๘
เลื่อนตำแหน่งราชการในหน้าที่ขึ้นเป็นลำดับมา เคยรับราชการใน
ตำแหน่งที่สูง ๆ และสำคัญแล้วมาหลายแห่ง ได้รับตราของประเทศ
อังกฤษเองชั้น K. C. B. กับ K. C. M. G.^๑ และเมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๔
ได้รับตราไริซิงชัน (อาภิตยอ์หัย) ชั้นสายสะพายของประเทศญี่ปุ่น
เป็นผู้มีลักษณะผอมสูงกิริยาทำทางสุภาพ พุคจาจะฉานอย่างว่าสมเป็น
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้หนึ่ง

การรับเสด็จ ณ เมืองสิงคโปร์นี้ เติมกะว่าเวลาเสด็จถึงจะจัดการ

๑ ท่านผู้นี้ได้ลาออกจากตำแหน่งเสียเมื่อ ค. ศ. ๑๙๒๖ และในปีนั้นได้เลื่อนชั้นตราดวงนี้
ขึ้นเป็น G.C.M.G.

รับเสด็จพระราชดำเนินที่สถานีแท่งโรคในเมือง เนื่องด้วยที่นั่นคับแคบ จะทำการใดให้เป็นการสมพระเกียรติยศได้ไม่เหมาะ จึงย้ายออกไปที่ ตำบลนิวัตน์ จัดขยายฐานสถานีนั้นออกไปให้กว้างใหญ่และปลูกประรำเพิ่มเติมแก้ไข ตกแต่งตัวสถานีและประรำทำโค้งระหว่างเสาต่อเสา ประดับด้วยไม้กิ่งไม้พุ่มผ้าสีแดงขาวน้ำเงินและปักห้อยธงต่างๆ ตลอดไปทั่วบริเวณ นอกจากนี้ยังจัดให้ออกหมายกำหนดการแก่ผู้มีการเกี่ยวข้อง หมายนั้นมีข้อความ คือ:-

๑. เวลา ๙.๐๐ ก. ท. ให้กองทหารราบซัสแซกหลวงแห่งกองพัน ๒ ซึ่งจะไปตั้งเป็นกองเกียรติยศรับเสด็จพร้อมด้วยแถววงธงประจำกอง ไปตั้งแถวอยู่ในสถานีด้านซ้ายมือทางตะวันออกเฉียงใต้ หันหน้าแถวไปยังทิศนั้น

๒. เวลา ๙.๐๕ ก. ท. ให้บรรดาข้าราชการในสภาสำเร็จราชการ, สภากฤษฎีกา บรรดาผู้พิพากษาศาลสุปรีมชอร์ต และข้าราชการในกรมทหารบกทหารเรือ ไปคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ยังด้านสถานีที่มีป้ายหมายอักษร A ไว้

๓. เวลา ๙.๑๕ ก. ท. ผู้บัญชาการทหาร พร้อมด้วยนายทหารคนสนิทของตน สมภารเจ้าคณะใหญ่จังหวัดสิงคโปร์ อธิบดีผู้พิพากษาศาล กับปลัดบัญชาการเมือง (โคโลเนียลเสเกรตารี) ต้องมาพร้อมกันอยู่ในบริเวณสถานี ณ ที่ใด ๆ และคอยผู้สำเร็จราชการกว่าจะได้มาถึง

๔. เวลา ๙.๒๐ ก.ท. ตัวผู้สำเร็จราชการพร้อมด้วยบริวารประจำตำแหน่งทั้งชั้นสูงและต่ำจะมาถึง

๕. เวลา ๙.๓๐ ก.ท. เป็นเวลารถพระที่นั่งจะแล่นเข้าสู่บริเวณศาลาสถาน ให้ทหารปืนใหญ่ยิงปืนใหญ่สลุกถวายคำนับเป็นพระเกียรติยศดังมีคำสั่งอยู่แล้ว เมื่อรถพระที่นั่งเทียบสถานเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงแล้ว ผู้สำเร็จราชการจะได้นำข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทก่อนหมู่หนึ่ง ผู้บัญชาการทหารนำนายทหารคนสนิทของตนเฝ้าอีกคนหนึ่ง ต่อขึ้นไปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยผู้สำเร็จราชการจะได้เสด็จและไปยังแถวทหารกองเกียรติยศทรงตรวจผ่านแถวทหารนั้น แล้วผู้สำเร็จราชการจะได้เชิญเสด็จมาประทับบนฐานที่จัดไว้ ณ ที่นี้จะได้มีการนำข้าราชการอีกหมู่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เมื่อข้าราชการหมู่เฝ้าแล้ว จะต้องเดินผ่านหน้าที่นั่งออกไปเป็นแถวไปพักอยู่ ณ ตานสถานตรงที่มีป้ายหมายอักษร B ติด ต่อขึ้นไปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงนำข้าราชการในชุดของพระองค์ให้รู้จักกับผู้สำเร็จราชการ เมื่อเสร็จการเฝ้าและนำแล้ว ผู้สำเร็จราชการจะได้นำเสด็จ เสด็จผ่านไปยังตม.สถานที่มีป้ายหมายอักษร B แล้วเชิญเสด็จประทับรถยนต์พระที่นั่งที่จัดมาเทียบไว้ อัญเชิญเสด็จไปยังที่ประทับ ณ สถานคอนสเตรเยเนอราลสยาม เวลารถพระที่นั่งแล่นไปตามถนน ให้มีรถยนต์ของ

กรมตำรวจคันหนึ่ง มีเจ้าหน้าที่พร้อมนำเสด็จไป ไว้ระยะห่างจากรถ
พระที่นั่งราวสักร้อยหลา รถข้าราชการในชุดเล่นตามเสด็จต่อเบื้องหลัง
ไว้ระยะให้พอเหมาะแก่การเดินทางจนถึงที่ประทับ

วันศุกร์ วันที่ ๒๐ กันยายน

เกาะสิงคโปร์

เช้าวันนี้ได้ทรงรับพระราชโทรเลขตอบจากสมเด็จพระเจ้ากรุง
อังกฤษทรงขอบพระราชหฤทัยในการที่ได้ทรงพระกรุณามีพระราชหฤทัย
ทรงมีพระราชโทรเลขถวายข่าวเสด็จถึงไปให้ทรงทราบนั้น ว่า:-

ทูล สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ณ เกาะสิงคโปร์

หม่อมฉันขอขอบพระราชหฤทัยที่ได้ทรงปราศรัยและกรุณา
ประทานข่าวเสด็จถึงสิงคโปร์มาให้ทราบ หม่อมฉันหวังว่าในการที่
พระองค์เสด็จประทับในอาณาจักรของอังกฤษกระนั้น คงเป็นที่พอพระ
ราชหฤทัยทุกประการ

เวลา ๔.๕๐ ล. ท. เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งประพาสถนนตาม
ก้านตะวันออกแห่งเกาะ ประทับทอดพระเนตรประปาที่ขังน้ำในเมือง
ทั้ง ๒ แห่ง แล้วเสด็จผ่านหน้าสถานีวิทยุโทรเลขไป ประพาสสวน
หลวงแล้วประทับเสวยน้ำชาที่ซีวีวไฮเทล ผู้จัดการไฮเทลจัดลานชาย
ทะเลเป็นที่ประทับ ประทับอยู่ราวชั่วโมงเศษจึงเสด็จกลับ ถึงที่ประทับ
ราว ๗.๐๐ ล. ท.

ชีวิตโฮเทลไม่สู้ใหญ่โตนัก ปลุกสร้างออกไปใกล้ฝั่งทะเลที่เดียว มีสเตอร์ ซากีซกับบอราทูน เศรษฐีใหญ่ชาตียูว^๑ เป็นเจ้าของ ออกจะเป็นผู้นับว่ามีชื่อเสียงโด่งดัง ถึงคณะงานชั้นเรียกว่า ซากีซบราเทอร์ส แต่เพียงในเกาะสิงคโปร์ยังมีโฮเทลที่เป็นสมบัติของต่อนีกถึง ๒ แห่ง คือ แรฟเฟิลส์โฮเทลกับทีครอสแวนอร์ ทั่วตึกโฮเทลค้ำหน้ากำลังมีการซ่อมแซมใหม่ เพื่อให้สะดวกต่อการพักอาศัยของผู้เดินทางยิ่งขึ้น

ที่ซึ่งน้ำประปาที่ทอดพระเนตรทำอยู่ที่บนเนิน ชุกลงเป็นอ่างหรือสระ ขอบก่อเป็นคันเขื่อนแน่นหนา น้ำใช้ในเมืองทำท่อต่อเข้าไป มีเสียงว่ายังไม่พอใช้ ว่ากันว่ากำลังทำเพิ่มขึ้นใหม่บนเขาในเมืองยะโฮร์อีกแห่ง และจะส่งท่อติดต่อเขาน้ำเข้าไปจากนั้น

เวลาประมาณ ๘.๓๐ ล.ท. เสด็จพระราชดำเนินยังสวนสโมสรจีน ซึ่งตั้งอยู่ชายทะเล ณ ตำบลตานาห์มะราห์ เสวยพระกระยาหารจีน ที่พระยาประคิพัทธ์ภูบาลจัดถวาย พร้อมด้วยข้าราชการบริพารทั้งฝ่ายในฝ่ายหน้าประมาณ ๓๐ ในระหว่างเสวย ผู้จัดงานได้จัดรองเงงมามีถวายให้ทอดพระเนตรด้วย เสวยแล้วเสด็จพระราชดำเนินยังเขียบีเวลลีเป็นที่ที่มีงานรื่นเริงประจำเมือง

รองเงงเป็นมหรสพของมะลายูชนิดหนึ่ง เป็นสังคีตหรือก็แบบเดียวกับนัซของอินเดีย มีหญิงเป็นผู้ขับ ชายเป็นผู้ทำดนตรี เครื่องดนตรีมีซอรูปซอฝรั่งไวโอลิน รำมะนา กลองรูปอย่างกลองชนะ

๑ สงสัยว่าจะเป็นอามเนี่ยน

แต่สั้นกว่า ออกจะอย่างว่าต่อไปไม่ได้ลักษณะ กับฆ้อง ฆ้องผู้ขับนั้น ยืนขับและพ้องท่าทางต่าง ๆ แต่ไม่เข้าอย่างระบำ วิธีการไม่ไกลกับ นั้ชของอินเตียไปนัก จำนวนฆ้องขับมี ๓ บ้าง ๔ บ้าง แล้วแต่ง ใหญ่วงเล็ก การขับผลัดเปลี่ยนกัน ขับทีละคนบ้าง ขึ้นพร้อมกันทุกคน ที่เดี่ยวบ้าง หรือคนหนึ่งขับ จำนวนที่เหลือก็ช่วยกันรับประสานเสียง ท่อเพลงช่วยกันบ้าง จะมีแสดงประชันกันอย่างเพลงหรือลำตัดของเรา ก็ได้ เมื่อจัดให้มีกันขึ้นนคราวละหลาย ๆ วง เพลงที่ขับนั้นเป็นเพลงที่ ต่างประพันธ์กันขึ้น วงใครก็ของวงใคร ต้องระวังไม่ให้เกิดซ้ำกัน เป็นเอาอย่างกันได้ การแพ้ชนะอยู่ที่วงไหนจะมีบทเพลงไพเราะและ แปลกกว่ากันไป รูปโฉมของฆ้องขับก็อยู่ในเกณฑ์จะได้รับความชมหรือ ติ ทำนองเพลงขับนอกจากเป็นพื้นมะลายูเองแล้วยังทำเป็นทำนองต่าง ประเทศ เช่น ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น จีน ฯลฯ และขับให้เป็นการภาษาถิ่น เช่นอย่างข้างไทยเราประพันธ์ให้ชื่อเป็นฝรั่งรำเท้า จีนโล่เรือเหล่านั้ การแต่งตัวไม่มีพิธีอย่างไร ถ้าจะว่าแล้ว ก็คงให้เป็นไปตามธรรมดา เพียงใช้เสื้อผ้าใหม่ขึ้นหน่อย อารมณ์ระคนิตตขึ้นนิตตามทีตนมีหรือหิบบ ยิ้มเขาได้ ถ้าจะเทียบกับทางเราแล้วก็ทีเห็น ๆ แต่งกันเวลาเทศกาล ตรุษหรือสงกรานต์เท่านั้น ยิ่งผู้ชายพวกทำดนตรีแล้วไม่มีอะไรเลย อย่างตีกี่เสื่อที่สวมและโสร่งที่นุ่ง จะใหม่ขึ้นได้ก็ไม่มาก มีผู้กล่าวว่ารวง เกงของมะลายูนั้ผัดกันกับที่มีทางชะวา ของชะวามีผู้ชายพ้องคั้วย มี การเค้าเกี่ยวพาราสิเหาะโลมอย่างเพลงของเรา และถึงกอดจูบกัันจน

รัฐบาลเห็นว่าเป็นการลามกต้องห้าม จะมีได้ก็เป็นครั้งเป็นคราวตาม
กาลเทศะและในบ้านนอกชนบท ว่าที่จริงรองเงงมะลายูนึกไม่ใช่เป็น
ของที่แปลกอะไรกับพวกเราไทย ๆ เพราะในกรุงเทพฯ เองก็เคยมี
แสดงกัน แม้นคนไทยที่แสดงได้ก็มี ที่มาแสดงถวายเป็นวันหนึ่งเป็นวงเดียว

งานที่แช่ปีเวลลีก็อย่างมะนิลาหรือคานิวาลโซว์ที่พวกฝรั่งกับแขก
นำมาเล่นที่สนามน้ำจืด ประพาสอยู่ครู่หนึ่งแล้วเสด็จสถานวิกตอเรีย
ฮอลล์ ทอดพระเนตรการเต้นรำ ซึ่งจัดมีกันขึ้นเพื่อบำรุงโรงพยาบาล
เสนต์คันสตัน อันเป็นโรงพยาบาลสำหรับทหารที่เสียจักษุ ในงานนี้
ได้มีผู้คนไปกันมาก นับแต่ผู้สำเร็จราชการลงไป แต่เวลาเสด็จถึงนั้น
เป็นเวลาและผู้สำเร็จราชการได้กลับเสียแล้ว ยังอยู่แต่ผู้บัญชาการทหารได้
เฝ้าและจัดการรับเสด็จอย่างแข็งแรง ประทับอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมงจึง
เสด็จกลับ เสด็จถึงที่ประทับราว ๒.๐๐ ก.ท. การที่ผู้สำเร็จราชการ
ได้กลับเสียก่อนเสด็จถึงนั้น ค่ายไม่เข้าใจว่าจะเสด็จ และการประพาส
ที่นี้ก็มีได้มีไว้ในโปรแกรมด้วย

ในโอกาสนี้ได้พระราชทานเงินบำรุงโรงพยาบาลนั้น ๑,๐๐๐ เหรียญ

วันเสาร์ วันที่ ๒๗ กันยายน

เกาะสิงคโปร์

เวลา ๔.๐๐ ล.ท. เสด็จออก ณ สถานคอนสุลเตเยเนอราล ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๓ แก่นายร้อย
เอก เอส. บี. โครฟวร์ แอดยูเตนตำรวจนครบาลผู้ที่รัฐบาลอังกฤษจัดส่ง

มาให้ความช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องการเสด็จพระราชดำเนินคราวนี้
ชั้น ๔ แก่หลวงศรีสยามกิจ (เพิ่มศักดิ์ วิริยศิริ) รองกงสุลสยามประจำ
สิงคโปร์ แล้วประทับรถยนต์พระที่นั่งประพาสท้องที่ในเมือง ประทับ
บ้าน เคอ ซิลวา^๑ พ่อค้าเพชรชาวสิงหล นาย ยู. เอส. เคอ ซิลวา^๒ ผู้
จัดการได้จัดการรับเสด็จ ฯ กราบบังคมทูลเชิญเสด็จประทับบนพระเก้าอี้
แล้วนำต้นบัวทำด้วยเงินเป็นกอ กอหนึ่ง มีใบดอกพร้อม ปลูกอยู่ใน
กระถางรูปบาตรสี่ทองคำ ตั้งอยู่บนหลังช้างทำด้วยงา ๔ ช้าง น้อม
เกล้า ฯ ถวายในนามของชาวสิงหลที่เป็นพุทธศาสนิกชนในเกาะสิงคโปร์
ฐานที่พวกเขายกย่องเชื่อก็คือในพระองค์ว่า ทรงดำรงตำแหน่งพระราช
ธิดาแห่งพุทธศาสนิกชนอยู่แก่พระองค์เดียว และขอพระมหากรุณาให้
ทรงรับของนั้นไว้ มีพระราชดำรัสตอบขอบใจและทรงซื้อของบางอย่าง
ที่ร้านแล้วเสด็จห่างยอห์นลิตตลทอคพระเนตร และทรงซื้อของในห้าง
นี้อีกบ้าง กำลังที่ประทับอยู่ ณ ห้างนั้น ทรงทราบว่าสุลต่านเจ้าเมือง
ยะโฮร์ มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ สถานคอนสุลเตยเนอราล
ก็เสด็จพระราชดำเนินกลับ เพื่อพระราชทานพระบรมราชโองการให้
สุลต่านเฝ้า สุลต่านได้กราบบังคมทูลแสดงความเสียใจที่มีได้มาเฝ้าด้วย
ตนเองเมื่อวันเสด็จพระราชดำเนินถึง และกราบบังคมทูลแสดงความ
ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ตลอด

๑ B. P. De Silva

๒ U. S. De Silva

ทูลถามข่าวคราวถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงมีพระราชปฏิสันถารอยู่กับสุลต่านประมาณเกือบชั่วโมง เวลาราว
๖.๓๐ ล. ท. สุลต่านจึงกราบถวายบังคมลากลับ

เวลาค่ำประมาณ ๘.๓๐ ล. ท. เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย
ข้าราชการบางคนยังแรफलซ์โฮเทล เพื่อเสวยพระกระยาหารที่ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาประติพัทธภูบาลไปจัดไว้ถวาย เสวย
แล้วเสด็จโรงละครวิกตอเรีย ประทับทอดพระเนตรละครพูด ซึ่งคณะ
สมาคมละครสมัครแห่งสิงคโปร์แสดงถวายเฉพาะส่วนพระองค์ ละคร
แสดงเรื่องแดนคีตคี คณะละครมี ฝ่ายหญิง มิสซิสเมสัน^๑ มิสซิสคิล-
เบตเคย์^๒ มิสซัทชินสัน^๓ และมิสซิสฮาร์ริงตัน^๔ ฝ่ายชายมี มิสเตอร์เมสัน
มิสเตอร์สตริงเจอร์^๕ มิสเตอร์ฟินเลย์^๖ มิสเตอร์ฟิลเมอร์^๗ มิสเตอร์ชิดสัน^๘

-
- ๑ Dandy Dick
๒ Mrs. J.W. Mayson
๓ Mrs. Gilbert Day
๔ Miss Lily Hutchinson
๕ Mrs. J.A. Harrington
๖ Mr. E.A. Stringer
๗ Mr. W.H. Finlay
๘ Mr. P.T. Filmer
๙ Mr. L.H. Chidson

มิสเตอร์เดลมาร์มอร์กัน^๑ มิสเตอร์สเกย์^๒ มิสเตอร์เมสันมีหน้าที่เป็นผู้
 ปล่อยั่วละคร มิสเตอร์เทรคโกลด์^๓ เป็นผู้จัดการ มิสเตอร์กิลเบตเคย์
 และวอร์นีย์ เป็นผู้ช่วย การเล่นได้ลุล่วงไปโดยเรียบร้อย เมื่อละครเลิก
 แล้วหัวหน้างานได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จประทับ ณ ห้องโถง ถวายพระ-
 กระยาหารว่าง (สับเปออร์) ที่จัดมาจากยุโรปไฮเตล ระหว่างเวลาเสวย
 นั้นมิสเตอร์เมสันได้กล่าวคำขอพระเกียรติทำวเรื่องทีคณะของตนได้รับ
 พระราชทานเกียรติยศมาแสดงละครถวาย อันมีถ้อยคำว่า คณะเขาได้รับ
 พระราชทานเกียรติยศสูงอย่างล้นเหลือ ที่ได้มีโอกาสมาแสดงละครถวาย
 แต่พระองค์ผู้ทรงภูมิรู้ในทางการแสดงละครอย่างกว้างขวางให้ทอดพระ
 เนตร เรื่องละครแดนคีตภิน ก็เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าพระองค์ทรง
 ทราบเรื่องอยู่คดีเคยทรงแปลออกเป็นภาษาไทย และก็ทรงแสดงด้วย
 พระองค์เองด้วย เมื่อเสร็จการต้มถวายพระพรชัยแล้ว ทรงมีพระ-
 กระแสพระราชดำรัสตอบขอบใจและสรรเสริญคณะละครว่า มีความ
 สามารถแสดงถวายได้ อย่างเรียบร้อยเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก ใน
 ที่สุดพระองค์ขอพระราชทานพรแก่คณะละครนั้น

๑ Mr. G. S. Delmar Morgan

๒ Mr. Skey

๓ Mr. T. G. Treadgold

๔ Mr. A. P. Wornum

ตันเกล้า ฯ

สุตตันยโสธร

พระนางเจ้า ฯ

วันอาทิตย์ที่ ๒๔ กันยายน

เกาะสิงคโปร์

เวลาราว ๑๑.๐๐ นาฬิกา ก่อนเที่ยง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องขาวจอมพลทหารเรือประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์การมหา
 วชิรมงกุฎ เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งพร้อมด้วยข้าราชบริพารทั้งฝ่ายใน
 ฝ่ายหน้าชั้นผู้ใหญ่ไปยังยะโฮร์บาห์รู เมืองหลวงนครยะโฮร์ตามที่สุดท่าน
 ได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินไว้ ทั้งเป็นการเยี่ยมตบสลุ
 ท่านอีกด้วย กระบวนเสด็จถึงย่านยะโฮร์บาห์รูประมาณเที่ยงวัน พอรถ
 พระที่นั่งย่างเข้าซานเมืองนับว่าพ้นเขตต์สเตรตส์เซตตลเมนตส์ต่อนั้นเข้า
 ไป ทหารปืนใหญ่ในบ้อมบนเนินก็ยิงสลุตถวายคำนับเป็นพระเกียรติยศ
 ๒๑ นัด สุดท่านพร้อมด้วยเจ้านายวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
 ทั้งฝ่ายมะลายูและอังกฤษ แต่งกายด้วยเครื่องยศชาวประดับเครื่องราช
 อิสริยาภรณ์ได้พร้อมกันรอกอยเฝ้า ฯ รับเสด็จอยู่ที่ลานหน้าคัมมิสตา
 นาเบซาร์ กับมีกองทหารราบยะโฮร์ราวถึงกองพันพร้อมด้วยแถววง
 ประจักษ์มาตั้งแถวเป็นกองเกียรติยศอยู่ด้วย พอพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวเสด็จถึง ทหารกองเกียรติยศกระทำวันทยาวิธ แตรวง
 บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เมื่อจบเพลงแตรแล้ว สุดท่านซึ่งยืน
 ฝ้าอยู่ ณ ลานตรงบันไดคัมมิ เข้าไปกระทำการถวายเคารพกราบบังคม
 ทูลเชิญเสด็จตรวจแถวทหาร พอเสร็จการ ตรวจก็นำเบิกดาโต๊ะ

๑ Johore Bahru

อัปดุลลาห์^๑ อันมีตำแหน่งเป็นมนตรีเบซาร์ นายกเสนาบดีเมือง ซึ่ง
เรียกกันทางภาษาอังกฤษในเมืองนี้ว่า ไปรมมินิสเตอร์ กับผู้แทนที่
ปรึกษาราชการทั่วไป^๒ (แอกติงเยเนอรัลแอกไวเซอร์) เป็นคนอังกฤษ
เผ่าทุลละฮองรัฐีพระบาท เสร็จการเผ่าของขุนนางผู้ใหญ่ ๒ นายที่กล่าว
นี้แล้ว สุลต่านเชิญเสด็จขึ้นบนบัลลังก์ ประทับ ณ ท้องพระโรงออกขุนนาง
(โรรนฮอลล์) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับบนฐาน
ภัทรบิรูด้วยสุลต่าน สุลต่านโปรดให้เบิกเจ้านายและข้าราชการเผ่าทุล
ละฮองรัฐีพระบาทรายตัวเป็นชั้น ๆ อีกครั้ง การเผ่าครั้ง^๓ :-

ชั้นเจ้ามีเจ้าอิสไมล์^๔ เจ้ามกุฎเมืองยะโฮร์ ตนกูอาริสบันตะหะรารี
และตนกูอาห์มาห์^๕

สมาชิกสภาเสนาบดีและสภาสำเร็จราชการมี ที่ออนอรบล อังกู

-
- ๑ Major The Hon. Dato Abdullah bin Jaafar, D.K.,
S.P.M. J., ป. ม.,
- ๒ ผู้นี้เข้าใจว่าชื่อ Hemmant
- ๓ His Highness Prince Ismail, ป. ม., The Crown Prince
of Johore รัชทายาทเมืองยะโฮร์นี้เรียกกันว่าคราวน์ปรินซ์, ตำแหน่งราชมูดา
ไม่ปรากฏว่าใช้กันทางมะลายูก็เห็นเรียกตนกูมะโคติยะ (เจ้ามกุฎ)
- ๔ His Highness Tunku Aris Bendahara
- ๕ His Highness Tunku Ahmah

อับดุลอาซิส^๑ ที่ออนอربول อังกูโอมาร์^๒ ที่ออนอربول กาโต๊ะกอดี
และที่ออนอربول กาโต๊ะ มุสตาฟา^๓

สมาชิกแห่งรัฐมนตรีสภา มี ที่ออนอربول ไชเอก อับดุลคาเดร์^๔
ที่ออนอربول แรก^๕ ที่ออนอربول กาโต๊ะ กอลอร์^๖ ที่ออนอربول กาโต๊ะ
โมหะหมัดซาลเลย์^๗ ที่ออนอربول แบรคเบอร์^๘ กับที่ออนอربول
มิสเตอร์วัง^{๑๐}

หัวหน้ากรมกองต่างๆ มี นายร้อยเอกมีโคซ์ฟรอสต์^{๑๑} ผู้บัญชา
การที่ดิน มิสเตอร์ เคเตอร์^{๑๒} ผู้บัญชาการกรมศุลกากร มิสเตอร์

-
- ๑ The Hon. Y.M. Unku Abdul Aziz, D.K., Deputy
Mentri Besar และอธิบดีตำรวจ
- ๒ The Hon. Y.M. Unku Omar
- ๓ The Hon. Dato Daud
- ๔ The Hon. Dato Mustaffa
- ๕ The Hon. Syed Abdul Kadir
- ๖ The Hon. Mr. Rex
- ๗ The Hon. Dato W.N. Gawlor
- ๘ The Hon. Dato Mohamed Salley D.P.M.J., อธิบดีกรม-
ไปรษณีย์
- ๙ The Hon. Mr. Bradbery
- ๑๐ The Hon. Mr. S.Q. Wong (จีน)
- ๑๑ Captain Meadows Frost
- ๑๒ Mr. G.E. Cator

ริชาร์ดส์^๑ ผู้แทนนายช่างกลใหญ่ แพทย์ฟิตส์ยัวร์ลด์^๒ นายแพทย์ใหญ่
 มิสเตอร์ เฮลลิงส์^๓ เจ้ากรมกรรมกร แพทย์ คาลิก^๔ เจ้ากรมสุขาภิบาล
 มิสเตอร์ มิลลส์^๕ ผู้แทนผู้บัญชาการกรมตำรวจ มิสเตอร์ มอร์ตเมอร์^๖
 แทนอธิบดีศึกษาธิการ อินชอิบราฮิม บิน อับดุลมายดี^๗ เจ้ากรมเก็บ
 และ อินชอ อับดุลราห์มาน บิน ยาสินี^๘ เจ้ากรมสรรพากรแผนกที่ดิน

ฝ่ายทหาร มี นายพันโท ทอมป์สัน^๙ ที่ปรึกษาราชการทหารใน
 กรมทหารยะโฮร์ นายร้อยเอก เอกิล^{๑๐} นายร้อยโท แมมมอน^{๑๑} นาย
 ร้อยโท อังกู อับดุลราห์มาน^{๑๒} นายพันตรี ยาหยา^{๑๓} องครักษ์ประจำ

-
- ๑ Mr. G. H. Richards
 ๒ Dr. R. D. Fitzgerald, M. C., B. A., M. D., B. Ch., T. C. D., D. T. M. & H.,
 ๓ Mr. G. S. Hellings
 ๔ Dr. G. H. Garlick, M. R. C. S.
 ๕ Mr. L. L. Mills.
 ๖ Mr. H. Mortimer, B. A. (Lond.)
 ๗ Inche Ibrahim bin Abdul Mejid, S. M. J.
 ๘ Inche Abdul Rahman bin Yasin
 ๙ Lt. Col. B. A. Thompson, Military Adviser & Chief Inspector, Johore Forces
 ๑๐ Captain Akil
 ๑๑ Lieut Maamon
 ๑๒ Lieut. Unku Abdul Rahman
 ๑๓ Major Yahya A. D. C.

องค์สุลต่าน นายร้อยเอก ซาอิดิ เลขาธิการ นายร้อยโท อับดุลลาห์^๑ ผู้ช่วยเลขาธิการ และนายร้อยตรี อับดุลฮามิดบินคอดี^๒ ผู้ช่วยของครักษ์สุลต่าน กับมีแขกต่างเมืองอีก ๓ นาย คือ นายนาวาโท รอร์ลีย์ นายนาวาตรี รัชบุรกี แห่งราชนาวิอังกฤษ กับมิสเตอร์ ตอมกินสัน^๖ (กองเรือบิน)

เมื่อเสร็จการเผ่าครั้งหลังนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาประคิพัทธ์ภูบาลนำข้าราชการในชุดเผ่าสุลต่านบ้าง

ข้าราชการฝ่ายไทยที่ได้โดยเสด็จพระราชดำเนิน ตามอัญเชิญของสุลต่านในงานวันนั้นนอกจากจำนวนในชุด มีฝ่ายใน เจ้าจอมสุวัฒนา ท้าวอินทรสุริยา หม่อมคลัง เกษมสันต์ ณ อยุธยา คุณหญิงรามราชมพ คุณหญิงอุคมราชภักดี คุณประยงค์ สุขุม นางสาวเปล่งศรี อัครวิเศษ กับคุณข้าหลวงอีก ๔ คน ฝ่ายหน้า จางวางโท หม่อมเจ้าชวลิต จางวางโท พระยาทหารบกสีหราชบาลเมือง พระตำรวจโท พระยานุชิต ชาญชัย จางวางตรี พระยาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี จางวางตรี พระยา

๑ Captian H. M. Said, S. M. J.

๒ Lieut. S. Abdullah Dy. Pri. Secy.

๓ Sec. Lieut. Abdul Hamid bin Daud, J. V. F. Extra A. D. C.

๔ Commander Rawling R. N.

๕ Lieut. Commander Rushbrook R. N.

๖ Squadron Leader Tomkinson, R. A. F. C.

ราชอักษร มหาเสวกตรี พระยาเวียงในนฤบาล มหาเสวกตรี พระยา
 สมบัติบริหาร หัวหมื่น พระยาอัครราชเสวี เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ เจ้า
 หมื่นเสมอใจราช หลวงศักดิ์นายเวร จำ พระวิเศษพจนกรณ์ จำ พระ
 ชลาลัยวิชิต อำมาตย์ตรี พระอนุกุลสยามกิจ นายพันตรี หลวงอาจหาญ
 ณรงค์ อำมาตย์ตรี หลวงพิสิษฐสุขุมการ นายร้อยเอก นายคล้ายกำธร
 นายกวตคุ้มแพร นายพันยราชกิจ นายพิจิตรสรรพการ นายพลพ่าห์
 นายรองพิจารณาสรพกิจ มิสเตอร์ไว้อยอน - สมิท (กรมรถไฟสยาม)
 กับนายร้อยเอก โครฟวร์ท (ในกองตำรวจจังหวัดสิงคโปร์นั้น) อีกนาย
 พอเสร็จพิธีเผ่นนี้แล้ว สุลต่านเชิญเสด็จประทับห้องในที่ต่อจาก
 โชรนชอลล์ห้องพระโรงนั้นเข้าไปอีกห้อง แล้วถวายเครื่องดื่มในห้อง
 นั้น บรรดาข้าราชการบริพารก็ได้รับการเลี้ยงดูเหมือนกัน

ในห้องพระโรงของสุลต่านได้ตกแต่งจัดทำกันอย่างเรียบร้อย มี
 สเตติเคเลียดี^๑ ประดับไว้ครบสำหรับ มีพนักงานพระราชมนเทียรกำกับ
 ดูแลรักษาการ กับทหารรักษาพระองค์แบบโบราณในบังคับบัญชาอธิบดี
 กรมพระราชพิธี (มาสเตอร์ ออฟเซอร์โรมัน) มาเข้าแถวเป็นกองเกียรติ
 ยศ ชนานอยู่กับผนังข้างละแถว แถวละ ๑๑ คน กับยืนเป็นหมู่อยู่หลังฐาน
 ภัทรบิฐ เข้าใจว่าเป็นชั้นนายอีก ๖ คน ทหารพวกนี้สวมเครื่องแบบ
 เสื้อกางเกงสีดำ เสื้อมีแถบเหลืองติดตามข้อมือและหน้าอก ชั้นนายติด
 โบว์ที่ไหล่ พลถือขวานค้ำยาว ตุ้มแก้วก็ใกล้กับตำรวจหลวง ๆ ในเรื่อง

๑ State Regalia.

หน้าที่ กองทหารราบยะโฮร์ที่จัดมารับเสด็จเป็นกองเกียรติยศ ณ ลานหน้าคุ้ม ก็ดูท่าทางขึงขัง นับว่าคงต่อระเบียบและการฝึกหัดคืออยู่เครื่องแบบที่แต่งเสื้อกางเกงสีกาบิรูปร่างของคนขับรถรางบริษัทไฟฟ้าไซปรัสมันลิกเกอร์ ชะนิคตาบปลายปียาวถือ

ประทับอยู่ในห้องชั้นในประมาณครู่ใหญ่ สุลต่านกราบบังคมทูลเชิญเสด็จห้องเสวย ประทับเสวยด้วยสุลต่านกับบรรดาข้าราชการที่ตามเสด็จทุกคน การเลี้ยงเป็นล้นฉ้น จัดอาหารอย่างมละยาเหตุ มีแตรวงบรรเลง จวนเสร็จเสวย สุลต่านได้ยื่นขันกล่าวคำขอพระเกียรติและถวายพระพรชัยด้วยถ้อยคำอันไพเราะล้นบ่งให้เห็นชัดว่า การรับเสด็จพระราชดำเนินนั้นได้ทำกันโดยความยินดีและตั้งใจจริง ไม่สักแต่พอเป็นพิธีอย่างว่ามีมากทำไป เมื่อกล่าวจบแล้วได้ชักชวนบรรดาแขกที่เชิญมาให้พร้อมกันตีมถวายพระพรชัยมงคลอีก แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบ กระแสพระราชดำรัสเท่าที่รวมได้มีใจความว่า พระองค์ทรงชอบใจสุลต่านในการที่ได้จัดการรับรองนั้นมาก ทรงพอพระราชหฤทัยและยินดีที่สุดที่ได้ทรงมีโอกาสเสด็จประพาสเมืองยะโฮร์ครั้งนี้ ด้วยที่นี้เป็นที่ที่สมเด็จพระชนกาธิบดีได้เคยประพาสมาแล้ว และได้ทรงรับการรับรองจากสุลต่านคนนี้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน พระองค์ทรงยินดีที่จะตั้งพระราชหฤทัยรักษามิตรภาพไว้ให้ยั่งยืนอยู่ได้เสมอ และหวังพระราชหฤทัยว่า ในวาระ

หนึ่งสุดท่านคงจะหาโอกาสเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทได้ในกรุงเทพฯ เพื่อพระองค์จะได้ทรงรับรองได้บ้าง ในที่สุดได้ทรงชักชวนที่ประชุมให้ ตีพิมพ์พระราชทานพระกระแสแก่สุดท่าน แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญบารมียะโฮร์

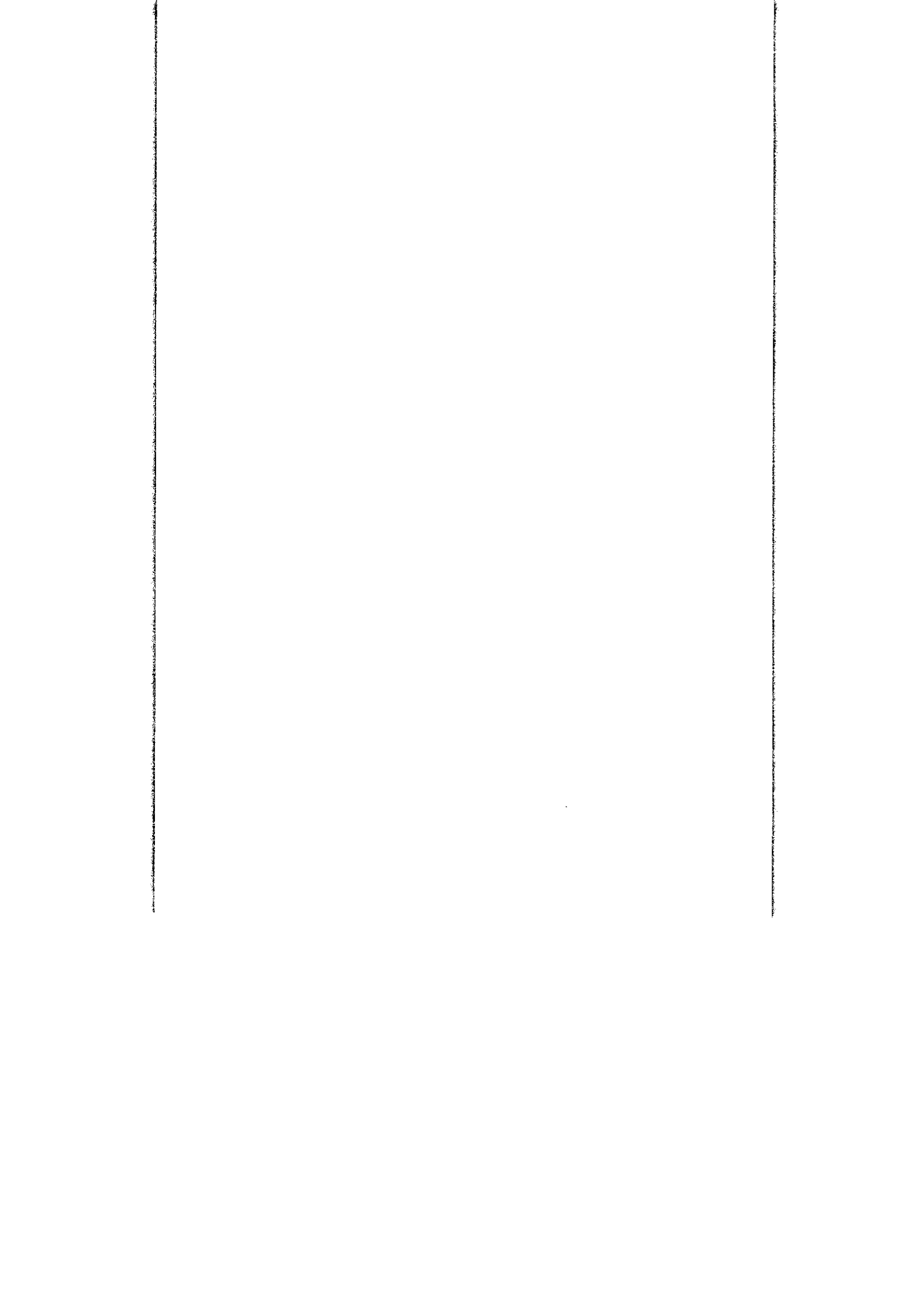
เมื่อก่อนจะพระราชทานพระกระแสแก่สุดท่าน ก็ได้ทรงชักชวน บรรดาแขกที่มาประชุมอยู่พร้อมกันให้ตีกลวงพระพรชัยแด่สมเด็จพระเจ้ายอร์ชแห่งกรุงอังกฤษ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญบารมีอังกฤษ เหมือนกัน

เสร็จการเลี้ยงแล้วเสด็จออก ณ สนามด้านใต้ข้างคุ่มภาคทะเล ประทับให้ช่างฉายพระบรมรูปพร้อมด้วยสุดท่านและเจ้านายข้าราชการ ทั้งฝ่ายมลายูและไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับเบื้องขวา สุดท่าน เจ้าจอมสุวทันนางเบื้องซ้าย พอเสร็จการฉายพระบรมรูปแล้ว ทรงปฏิสันถารอยู่กับสุดท่านอีกประมาณสักครึ่งชั่วโมง ก็เสด็จยังรถยนต์ พระที่นั่ง ทรงรถพระที่นั่งไปยังท่าเรือกลไฟ สุดท่านตามส่งเสด็จถึง ชานหน้ามุกภายใต้คุ่มที่เตรียมรถพระที่นั่งเทียบไว้ พอรถพระที่นั่งเคลื่อน สุดท่านและบรรดาเจ้านาย ตลอดจนข้าราชการฝ่ายยะโฮร์ ได้พากันโห่ร้อง ถวายชัยเป็นการส่งเสด็จ เสียงแซ่ไปตลอดคุ่มอีก

การแต่งกายรับเสด็จทางยะโฮร์วันนี้ แต่งเครื่องแบบกันทั้งฝ่าย ทหารและพลเรือน สุดท่านเองแต่งเครื่องแบบทหารปืนใหญ่ของยะโฮร์ ชุกขาว (เข้าใจว่าคงเต็มยศขาว) ฉ้นยศนายพันเอก ประดับเครื่องราช

มะโตร์ปาห์รุ

อิสตริยาภรณ์ทั้งของคนและของอังกฤษ ไม่ได้ใช้สายสะพายใช้แต่สังวาล
กับตารา ส่วนผู้อื่น ๆ ก็อนุโลมกันลงมาเช่นเดียว เครื่องแบบทหารปืน
ใหญ่ของยะโฮร์ไม่มีอะไรแปลกกันไปกว่าของทหารอังกฤษ นับแต่หมวก
เสื้อกางเกงลงมาถึงกระบี่ หมวกก็เฮลเม็ททรงอังกฤษ ยอดเป็นลูกปืน
มองผาด ๆ ถ้าไม่สังเกตตราอาร์มที่หน้าก็อาจจะพลาดได้ว่าทหารอังกฤษ
ทีเดียว ตราอาร์มของยะโฮร์กับอังกฤษก็ไม่ไกลกัน มงกุฎก็รูปมงกุฎ
อังกฤษ รูปเสื้อที่เกาะโล่ห์ชายขวา ก็ไม่แปลกกว่ารูปสิงห์โตกับม้าทรง
ที่เห็นอยู่ว่าต่างกันก็วงพระจันทร์ครึ่งซีกกับดาวกลางโล่ห์เท่านั้น เครื่อง
แบบพลเรือนดุก๊ลกอังกฤษมาเหมือนกัน เว้นแต่หมวก เช่นใช้เสื้อขาว
กางเกงขาวมีเครื่องหมายที่คอเสื้อเป็นแผ่นสัทหลาดดำปักลายไม้ด้วยคัน
ทองยาวสักสี่นิ้วติดทาบ กระบี่ก็รูปอังกฤษ ผิดกันก็ใช้แถบแทนเฮลเม็ท
เท่านั้น การใช้แถบเห็นจะอนุโลมให้เข้ากับศาสนา รูปแถบทรงม้อตาล
แต่ไม่มีกระบี่หน้า ใช้กันทั้งทหารและพลเรือนผิดแต่สี ทหารใช้ดำ
พลเรือนขาว และแถบนี้ว่าสวมกันตลอดเวลา ไม่ว่าจะกลางแจ้งหรือใน
ที่ร่ม ยิ่งเข้าหาผู้ใหญ่ก็ต้องสวมไว้จึงเป็นการเคารพ แต่ดู ๆ ก็ไม่แน่นัก
เพราะเห็นพากันถอดเสียก็มี เช่นคราวัน์ปรีนซ์และใคร ๆ อยู่หลายคน
ถามได้ความว่า ธรรมเนียมอันนี้พากันซา ๆ ไปเสียมากแล้ว มนตรี
เบซาร์ก็แต่งเครื่องแบบทหาร มียศในกรมทหารราบชั้นนายพันตรี

สุดท้ายนะโฮร์องค์นี้มีนามว่า อิบราฮิม^๑ เป็นโอรสองค์ใหญ่ของสุดท้ายอาบุมะการผู้ซึ่งชื่อเสียงแก่กล้าในทางนักการเมืองที่ไปสิ้นชนม์ซึ่งพลงเสียในกรุงลอนดอน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้เข้าตะเมื่อ ณ วันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๖ ขึ้นทรงราชย์เมื่อวันที่ ๗ กันยายน ปีที่ชนกนาถพิราลัยและกระทำการราชาภิเษกเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ในปีนั้น เวลาสี่มิถุนายนเข้า ๕๑ ปีบริบูรณ์แล้ว ได้เป็นผู้คนเคยเฝ้าแทนแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ยังเป็นรายามูตา ออกจะเป็นผู้มีความจงรักภักดี เวลาเสด็จออกมาประพาสหัวเมืองแถบ ๆ นี้ครั้งใดก็มักหาโอกาสให้ได้มาเฝ้าแทบทุกครั้ง เป็นคนรูปร่างโตใหญ่ท่าทางสง่าผ่าเผยได้ลักษณะ เค้าทรงใกล้กับตุรกีมากกว่ามะลายู ผิวก็ขาว จมูกก็โตง พูตภาษาอังกฤษได้คล่อง เขาวามีนิสัยชอบทวาร มีสุรเสียงกังมิกังวานสมเป็นทหารอยู่มาก

ตึก อีสตานาเบซาร์^๒ ต้องนับว่าเป็นตึกขนาดใหญ่ เห็นจะไม่เล็กไปกว่าบ้านเจ้าพระยาสุรียังษ์ไวยวัฒน์ ทำเป็นสองชั้น หน้าทางใช้บานเกล็ดคลื่น บันไดमुखเบื้องตั้นถนนที่ใช้เป็นโอรนซอลล์ห้องพระโรง ทำสูงใหญ่กว้างเท่าตัวมุขขึ้นไป สังกะตู่ข้างในออกจะโอโถงกว่าข้างนอกห้องที่ใช้เลี้ยงอาหารมีเค้าคล้ายกันกับห้องในตึกจักรพงษ์ที่โรงพยาบาล

๑ His Highness Sir Ibrahim, G. C. M. G., ป.ช., K. B. E.

๒ Istana Besar.

จุฬาลงกรณ์แต่มียกพื้นอย่างเวทีละคร มีบันไดสองข้างขึ้นไปรับเสด็จกัน
หนึ่ง เครื่องเฟอร์นิเจอร์จะโครม ๆ ตามบางห้องถึงเป็นชนิดที่มีค่า
สูงก็เก่าเสียถึงที่แล้ว นอกจากกระยาแก้ปวดใหญ่ในห้องกลางชั้นบนซึ่ง
พอมีหน้าค่าซื้อได้ อื่น ๆ ก็ธรรมดา ในโอรินฮอลล์มีพระรูปพระเจ้า
แผ่นดินอังกฤษขนาดใหญ่อสองสามแผ่นติดติดไว้ตามผนัง ดูก็ไม่สู้หรูนัก
ตัวตึกปลูกอยู่บนเนินมองจากข้างล่างขึ้นไปชักทึบ ๆ เพราะหลังคาทำให้
ลาดปรกต่ำลงมา เค้าก็คงว่าต้องการความเย็น การรักษาเมื่อให้เคาต้อง
ว่าไม่สู้เอาใจใส่ มีที่ชำระปลดปล่อยไว้ทั้งภายนอกภายในสบตาเข้าได้ถึงสาม
สี่แห่ง คงปล่อยให้เกิดสบานหน้าต่างหักเขว่นอยู่ได้เป็นต้น บริเวณ
รอบ ๆ ตึกทำเป็นสวนปลูกต้นไม้ใหญ่น้อยอยู่หลายอย่าง มอง ๆ คุยอยู่
ข้างจะक्रमไปบ้างเล็กน้อย

คำว่า อีสตานาเบซาร์นี่ สงสัยว่าจะไม่ใช่ชื่อเสียกรรมัง เพราะมี
คำแปลได้ซึ่งแปลออกไปก็ว่า วังหรือคุ้มใหญ่เรatici ๆ ถ้าจะคิดถึงภาษา
ไทยทางมณฑลพายัพก็คำที่ว่าคุ้มหลวงนั่นทีเดียว อีสตานา ข้างมะลายูว่า
วังหรือคุ้ม เบซาร์ ว่าใหญ่หรือหลวง เมื่อให้ผ่านไปทางภาษาอังกฤษก็
แครนค์ฟ้าเลส มหาราชวังพวกนี้

เมืองยะโฮร์บารูเท่าที่เห็น ได้ตามที่ผ่านมาก็เป็นเมืองเล็ก ๆ
ถนนร่นแคะอะไรทำทำจัดคล้าย ๆ แบบสิงคโปร์ ตึกแถวสองข้างถนน
ก็แบบสองชั้นทรงรูปที่ปลูกสร้างกันตามในหัวเมือง ๆ เรา คงที่ราชบุรี

โคราชแถวนี้ มองคูมีแต่จีนอยู่กันเป็นพัน ตลาดใหญ่ที่ขายของสดแห้ง
ของรับประทาน ของใช้ ตั้งอยู่ข้างคูซุดเข้าไปจากทะเล น้ำในคูนั้นใส
แต่เห็นจะใช้ทำอะไรไม่ได้เพราะจะไม่จืดด้วยอยู่ใกล้ทะเลนัก ถนนสาย
ที่ทำขานานกันไปกับฝั่งทะเลตอนหน้าเมืองนับว่าเป็นถนนที่น่าดูน่าเดิน
เที่ยวแต่ก็ไม่ยาวเท่าใด ข้อที่ชมได้ก็ฝุ่นน้อยและไม่มีหลุมบ่อ

ยะโฮร์บารูแปลว่ายะโฮร์ใหม่ ฝั่งมาสร้างกันขึ้นเมื่อปลาย
รัชกาลที่ ๔ เท่านั้น พลเมืองจนบัดนี้ก็ยังมีเท่าใด ตามสำมะโนครัว
ที่รวบรวมใหม่ว่ามีประมาณเพียง ๑๕,๐๐๐ คน

เมืองยะโฮร์ชื่อเก่าตามตำนานเรียกว่า อูยงทานาห์แปลว่า
แผ่นดินปลายแหลม เป็นอาณาจักรของเมืองพะล่ำบัง ราวศตวรรษที่
๑๔ แห่งคริสตกาล พวกมายาปะหิตไปตีพะล่ำบังได้ ยะโฮร์เลยตกเป็น
ของมายาปะหิตไปช้านาน ภายหลังทางมะลากามีอำนาจขึ้น มาขับไล่
พวกมายาปะหิตออกจากคาบสมุทรมะลายู ยะโฮร์เลยกลับไปเป็นเมืองขึ้น
อยู่กับมะลากาอีก สุลต่านมะลากาปกครองยะโฮร์โดยเอารวมเข้าไว้เสีย
เป็นเขตต์เดียวกันจนเกือบทำให้ยะโฮร์ยุคนั้นหมดชื่อเสียงไปพัก ราว พ.ศ.
๒๑๕๑ พวกเปอร์ตุเกสมาได้มะลากา สุลต่านเจ้าเมืองทั้งเมืองหนีไปหาที่
อยู่ใหม่ ทางตอนใต้เมืองเดิมลงไปในลุ่มแม่น้ำชือยะโฮร์ ไปก่อสร้างที่
ตำบลนั้นขึ้นเป็นเมือง แล้วขนานนามเมืองว่ายะโฮร์ตามชื่อลำน้ำสายนั้น

บะโหลกบาหุ

อาณาจักรยะโฮร์เคยวัน ออกจะนับได้ว่าเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อปอร์ตูกีสมาตี
มะลากาได้แล้ว

ชื่อเสียงของยะโฮร์มาแพร่หลายก็สมัยวิลันตามามีอำนาจขึ้นใน
แคว้นมะลายู ยะโฮร์รับช่วยวิลันดาที่เอามะลากาจากปอร์ตูกีสได้ ต่อ
นั้นมาก็กลับกลายเป็นอีก

มารอบศตวรรษที่ ๑๘ แห่งคริสตกาล มีพวกบุกิสเข้าไปก่อการ
จลาจล สุลต่านเจ้าเมืองหมดความสามารถจะจัดการปราบปรามได้ ทั้ง
เมืองหนีไปอยู่เกาะเรียว ภายหลังยังออกไปถึงเกาะลิงกาทังตำมะหง
ให้รักษาไว้ ตำมะหงปกครองเมืองมาจนคริสต์ศักราช ๑๘๖๘ (ราว
พุทธศักราช ๒๔๑๑) เห็นสุลต่านไม่กลับก็ยกตนขึ้นเป็นใหญ่เป็นศรีมหา
ราชาครองเมืองเสียเอง

ตำมะหงผู้สร้างเมืองยะโฮร์บารู เมื่อได้ยกตนขึ้นเป็นศรีมหา
ราชาขึ้นทรงราชย์ดังกล่าวแล้วนั้น

เมืองยะโฮร์ยังมีเรื่องต่อไป ด้วยภายหลังทางสุลต่านกลับมา แต่
ประจวบเวลาการเมืองเข้าอยู่ในวงแขนอังกฤษเสียทั้งชายขวาแล้ว อังกฤษ
ถือทางตำมะหงจึงช่วยจัดการทำความตกลงให้สุลต่านขึ้นปกครอง
เอาเมืองมัวร์^๑ เรียกว่าสุลต่านเมืองมัวร์ แต่สุลต่านคนนั้นตามที่ว่า มี
นิสัยเป็นแอบเซนต์ ถึงมากงได้เป็นเจ้าของอิสรภาพอีกได้ก็ดี แต่ไม่

๑ เมืองมัวร์เป็นภาคหนึ่งของยะโฮร์ทางฝ่ายเหนือเวลานี้จัดตั้งเป็นอำเภอ

ไม่เท่าไร เพียงชั่วอายุ ภายหลังจากวันจะรับทายาทต่อ ราชฎรไม่พอใจ แม้อังกฤษให้มีโหวต พวกสุลต่านก็แพ้โหวต กิจการเลยตกไปทางตำมะหงสน

เรื่องตำมะหงงตั้งตนขึ้นเป็นเจ้าเมืองยกฐานะขึ้นเป็นสุลต่านและเหตุการณ์ต่อไปมีเรื่องเล่ากันไว้แล้ว แม้ทางหนังสือไทยเช่นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้ในจดหมายเหตุเสด็จประพาสฯ เรื่องหนึ่ง ที่พิมพ์กันขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ก็มี เป็นเรื่องราวที่เข้าใจง่ายและเพื่อไม่ต้องเรียบเรียงอีก ings ก็เหมาะที่จะคัดเอามาแทรกเอาไว้ จึงได้คัดลงว่าดังนี้ “อาบูบะกะ^๑ พอได้ตั้งขึ้นก็อาศัยความต้องการของอังกฤษเป็นยอดเป็นใหญ่ ในเวลาที่อาบูบะกะเป็นตำมะหงงศรีมหาราชาลัยสมุหนายก อังกฤษต้องการจะให้ขัดแย้งต่อสุลต่านเมืองมัวร์^๒ จึงยกชื่อตำมะหงงออกเสีย ไซ้แต่มหาราชา เวลานั้นเป็นเวลาที่เราแรกออกมา ยกกันเกือบเป็นที่สองรองจากเรา เจ้าพระยาไทรอะหะหมัด^๓ คุมไม่ได้ และขอย่าให้เรารับเชิญไปเมืองยะโฮร์เป็นอันขาด เวลานั้นกำลังภูมิภาคตั้งตัวเป็นกึ่ง^๔ แชมเปญใครไปถึงเป็นกินได้หมด เกิดมาเป็นฝรั่งในสิงคโปร์ไม่มีสักคนเดียวที่จะไม่ชอบ

๑ คือสุลต่านอาบูบะการ์ที่เดิมเป็นตำมะหงง

๒ สุลต่านยะโฮร์ที่หน้พวกบูกิสไปอยู่เกาะเรียว

๓ คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ

๔ บิดาเจ้าพระยาฤทธิสงครามฯ สุลต่านเมืองไทรฯ เดียวนี้ (พ.ศ. ๒๔๖๗)

๕ คือ King ที่ภาษาอังกฤษ (หมายความ) ว่า เจ้าแผ่นดิน

ที่จริงก็เป็นคนรุกรังท่วยหนสินและเรื่องไม่ตีต่าง ๆ แต่หากอังกฤษ
 อยากจะตี ภายหลังก็ค่อย ๆ เก็บเข้าไปทีละน้อยจนถึงตัวเองอยากเป็น
 สุลต่าน เพราะเหตุว่าตำแหน่งมหารายาเป็นของข้างฝ่ายอินเดียและเป็น
 ชื่อข้างฮินดู ฝ่ายเมืองมะลายูนี้สุดแต่ใครเป็นใหญ่ต้องเป็นสุลต่าน ถ้า
 เป็นมหารายาออกรู้สึกว่าเป็นไพร่ เพราะเหตุที่ตำแหน่งขุนนางเขามี ถ้า
 จะเปรียบด้วยไทย ๆ เหมือนกับตั้งเจ้าแผ่นดินให้เป็นพระยาปเสนทิโกศล
 ถึงจะมีชื่อแสดงมาในเทศนาว่าท่านว่าเป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ก็ไม่ใช่ที่พอ
 ใจนักใด ก็ดังนั้น จึงได้รับสัญญาซึ่งอังกฤษทำใหม่แลกเอายศสุลต่าน ”
 นี้แหละ ท่านก็พอเข้าใจได้ในเรื่องท่ามะหงกับเมืองยะโฮร์ยุคหลังนี้ไป
 อาณาจักรยะโฮร์มีพื้นที่รวมด้วยกันประมาณ ๗,๖๗๘ ตารางไมล์
 มีพลเมือง ๒๘๒,๒๓๔ คน และคนจำนวนนี้มีจีนและแขกชาวอินเดียไป
 เสียราวครึ่ง ๆ มีฝรั่งกับพวกยูเรเชียราว ๖๐๐ คน

เชื่อว่า บรรดาอาณาจักรมะลายูของอังกฤษในคาบสมุทรมันแล้ว
 ยะโฮร์เป็นตอนที่ใหญ่กว่ามาก มีหน้าท่วมกันเนื่องๆ ภูเขายอดที่สูงสุดก็
 โอเพียในเมืองมัวร์วักได้ ๔,๑๓๗ ฟิตเท่านั้น แม่น้ำสายใหญ่และ
 สำคัญมีสุโห่งยะโฮร์ พื้นที่ดินบนสองฝั่งได้ทำลงกันเป็นไร่นาตลอด
 การทำเหมืองแร่อยู่ในบริเวณแม่น้ำเมอร์สิง เนื้อที่ที่ขุดทำกันอยู่เวลา
 นี้มีถึง ๒๐,๐๐๐ เอเคอร์แล้ว

รัฐบะฮ์ราย์เป็นรัฐบาลคอนสติติวชัน ก่อน พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๖) มีคณะที่ปรึกษาทั้งกันไว้เอนคอน พ.ศ. ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๙๑๐) อังกฤษจัดแก้ไขใหม่ตั้งผู้กำกับเรียกว่าเอเยนต์ส่งเข้าไปไว้ ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๗ (ค.ศ. ๑๙๑๔) เลิกตำแหน่งเอเยนต์ และตั้งตำแหน่งใหม่ให้เรียกว่าที่ปรึกษาทั่วไป (เซเนอราลแอกไวเซอร์) ทำการติดต่อกับผู้สำเร็จราชการสหราชอาณาจักร

การปกครองแบ่งอาณาจักรออกเป็น ๗ ท้องที่ ภาคตะวันออกมี โอเตกกับโคตาติงกี ตะวันตกมี มัวร์ บาคูปาฮาดและกูตูบ ภาคกลางมี ยะโฮร์บารูและสั๊กกาหมัก มีเจ้าพนักงานท้องที่ชะนิคนายอำเภอประจำราชการ

การศึกษาอยู่ในความควบคุมของรัฐบาล แม้ยังไม่มียูนิเวอร์ซิตี แต่มีโรงเรียนที่นับว่าอย่างที่อยู่คลอตาณาจักร และก็สอนภาษาอังกฤษด้วย

มีทหารอยู่ ๒ กรม รวบ ๑ ปืนใหญ่ ๑ กับกองอาสาสมัครอีก กอง ๑ กองอาสาสมัครนี้มีสมาชิกเป็นชาวอังกฤษเองก็มี สุดท่านมีตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทั่วไปในทหารทั้ง ๓ กองนั้น

ยะโฮร์มีเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ๒ ตระกูล ชื่อคาร์ยะกระบัตร์ (ว่าเป็นตราราชวงศ์เห็นจะเค้าเครื่องราชอิสริยาภรณ์จักรีฯ) ตระกูล ๑ ชื่อคาร์ยะมะโค๊ะ (ตรามงกุฎ) อีกตระกูล ๑ มะโค๊ะ แปลว่ามงกุฎ

อะไรไม่น่าคิดเท่าการคมนาคม เขามีถนนถึงใช้รถยนต์ได้ตลอด
เมือง มีสะพานข้ามแม่น้ำคิง ๆ อย่างที่ไว้ใจได้ทั้งนั้น มีทางรถไฟยาว
ประมาณ ๑๒๐ ไมล์ เป็นสมบัติของรัฐบาลแต่ให้กรมรถไฟสหรัฐมละยา
ถือเช่า โทรเลขเป็นของรัฐบาลสหรัฐมละยา รัฐบาลคงจัดการ
ไปรษณีย์กับโทรศัพท์

พอเสด็จประทับเรือกลไฟพระที่นั่ง ป็นใหญ่บนบ้อมไต้ยงสลุก
ถวายค่านับเสด็จอีก ๒๑ นกั เรือพระที่นั่งแล่นไปยังเรือเปกาสส์ อัน
เป็นเรือสำหรับบรรทุกเครื่องบินทะเลของราชนาวีอังกฤษในกองทัพเรือ
ทะเลจีน ซึ่งบังคับกองบินหมวดนี้มาตั้งทำการรังวัดแผนที่โดยดำยรูป
(เบื่องบน) อยู่ในบริเวณน่านน้ำสเตอร์คัส พอเรือพระที่นั่งแล่นไป
ใกล้เรือเปกาสส์ เรือบินแมกโนเลียก็ขึ้นใหญ่ถวายค่านับเป็นพระ
เกียรติยศอีก ๒๑ นกั พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นบนเรือเปกา
สส์ ผู้บังคับการเรือและเจ้าหน้าที่เฝ้ารับเสด็จกระทำการต้อนรับด้วย
ความเคารพอันดี เชิญเสด็จทอดพระเนตรลำเรือและเครื่องบินที่เก็บ
เครื่องบินกับโรงงานในเรือนั้นตลอด มีเครื่องบินอยู่ ๔ เครื่อง ได้มีการ
ทดลองการบินถวาย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระ

๑ H. M. S. Pegasus (Aircraft Carrier)

๒ H. M. S. Magnolia

บรมราชานุญาตให้ข้าราชการที่ตามเสด็จขึ้นเครื่องบินทดลองกับนักบินนั้นบ้าง นายพันตรี หลวงอาจหาญณรงค์ ได้ทดลองพระเดชพระคุณถวายในการนี้ ทรงทอดพระเนตรกิจการเหล่านั้นทั่วแล้วเสด็จกลับประทับเรือพระที่นั่ง เรือปืนแมกโนเลียยิ่งปืนใหญ่เฉลิมพระเกียรติยศถวายอีกครั้ง เรือพระที่นั่งใช้จักรไปยังเรือซีเบล^๑ ซึ่งเป็นเรือยอชต์ประจำประเทศ เสด็จขึ้นประทับบนเรือนั้นแล้ว ทรงเสวยน้ำชาที่ทางราชการเมืองสิงคโปร์จัดส่งมาคอยถวาย ต่อไปเรือซีเบลใช้จักรแล่นไปส่งเสด็จยังท่าสเลตาร์ที่ปากเกาะ เรือเทียบท่าแล้วเสด็จขึ้นประทับรถยนต์พระที่นั่ง เสด็จถึงที่ประทับราว ๗.๓๐ ล. ท.

เรือซีเบลเป็นเรือยอชต์สำหรับผู้สำเร็จราชการเสด็จเสด็จตลเมนตส์ เป็นเรือสองเสารูปเก๋งและขนาดก็เรือกลางของสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต หากจะเชื่องกว่าก็ไม่เท่าไร ห้องหับไม่กระทัดรัด ตัวเรือออกจะเก่าและก็เดินช้าเข้าแล้ว มีเจ้าพนักงานผู้ใหญ่มากับ ๒ นาย ชื่อ กัปตันเฮ็ดวาร์ตนาย ๑ กัปตันสติเวนซ์อีกนาย ๑ ฝรั่งทั้งสองนี้ดูใจอกกว้างขวางดี เรือนี้ใช้ธงสหรัฐมะลายู มองดูผาดๆ กล้ายจริงเงินด้วยทำเป็นราวๆ มีสีรุ้งและสีฟ้า ขาว แดง เหลือง และดำ ที่เห็นผิดกันไปได้ก็มีวงรีขาวอยู่กลาง มีรูปเสือทำวงอยู่ในนั้นเท่านั้น

๑ Yacht Sea Belle

๒ ข่าวกว่าจะต่อขึ้นใหม่

ถนนแต่ตัวเมืองสิงคโปร์ออกไปโยฮอร์นับว่าน่าดูจริงๆ เริ่มออกจากเมืองก็เข้าถนนบุกิตตีเมห์ ถนนเลาะทางรถไฟไปมีหมู่บ้านเกือบพุกได้ว่าตลอด พอพ้นสถานีรถไฟถนนคลันนี่ ถนนฮอลแลนด์ออกไปแล้ว ซักห่าง ทางผ่านสวนผลไม้ บ่าไม้ ไร่นา ไปหลายแห่ง บางคอนตัก ขึ้นบนเนินและไปตามเทมเนิน ข้ามลำธารลำห้วยไปในกองบ่าไม้ สวนผลไม้ก็มั่งคุด เงาะ มะพร้าว ไร่สับปะรด ดูออกจะหนาตาสังเกตดูว่ามีอยู่ทุกหนทุกแห่ง เกือบใกล้ถึงตำบลลูคแลนด์ บ้านเรือนซึกก็เข้า และมาซักแน่นเอาตรงท่าตอนเชื่อมหัวถนนโยฮอร์คอสเวย์ สิ่งที่น่าปลื้มใจก็การรักษาเขาไม่ปล่อยให้มึลุ่ม ๆ คอน ๆ เลย

เวลาประมาณ ๘ นาฬิกาหลังเที่ยง เสด็จลง ณ สถานกุศวุตชอลล์ ที่กงสุลเยเนอราลสยามจัดไว้ให้เป็นที่พักของข้าราชการบริพารที่ไทยเสด็จพระราชดำเนินพวกหนึ่งนั้น ทรงเสวยพระกระยาหารพร้อมด้วยข้าราชการบริพารทั้งหมดที่ไทยเสด็จ เวลาเสวยพระยาประคิพัทฐภบาลได้จัดละครโอเปอรามาละยากับภาพยนตร์ของบริษัทยูไนเตคอาติสต์มาแสดงและฉายถวาย พวกละครได้แสดงการเต้นรำถวายด้วย ภาพยนตร์ฉายเรื่อง รอบินฮูด ว่าเป็นเรื่องที่บริษัทเพิ่งคิดแต่งทำขึ้นใหม่ ยังไม่เคยนำออกฉายที่ไหนในแถบบ้านเมืองฝ่ายนี้ และฉายถวายครั้งนี้แล้วจะเอาส่งตรงเข้ามาฉายในกรุงเทพฯ เสด็จขึ้นราวเที่ยงคืน

สถานกูดวูดซอลล์เป็นตึกโถงปลูกอยู่บนเนิน ทั่วทิศและบริเวณกว้างใหญ่ก็ขนาด ๆ อยู่ในเตี้ยคลับ หากบริเวณจะแคบไปก็ไม่มากนักน้อยเต็มเป็นสโมสรของชาวเยอรมัน (เยอรมันคลับ) เมื่อคราวเกิดสงครามใหญ่ในยุโรป ทุกรัฐบาลริบมาเป็นราชพัทธาแล้วจัดขายไป มีสเตอร์มานัสเสห์พ่อค้าใหญ่ผู้หนึ่งรับซื้อไว้ ว่าให้ราคาแสนเหรียญ การซื้อมีสัญญาเสี่ยงโชคกลางว่าหากการสงครามคราวนี้ฝ่ายเยอรมันเป็นผู้ชนะกิจการจะต้องคืนทรัพย์สินฉบับนี้กลับให้แก่เยอรมันอีกก็ดี ผู้ซื้อต้องรับคืนให้โดยจะไม่เรียกร้องเอาค่าเสียหาย แม้เงินค่าซื้อก็ต้องเป็นพับไปทั้งหากทั่วทิศหรือสถานที่เกิดมีสิ่งชำรุดขึ้นประการใด คนต้องรับทำการซ่อมแปลงให้ดีขึ้นของเก่าอีกด้วย บัดนี้มีข่าวว่ามีผู้มาขอซื้อต่อ และยอมขึ้นราคาให้ถึงห้าแสนเหรียญแล้ว

ในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสเยอรมันวันนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรเชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมภรณ์ช้างเผือกไปพระราชทานแก่ผู้สละตำแหน่งเมืองเยอรมัน และก่อนจะเสด็จพระราชดำเนินประพาสเยอรมัน บารู ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๓ แก่มีสเตอร์ไว้อยอน-สมิท

ตอนสอง

สิงคโปร์ – กัวลาลัมเปอร์

เสด็จจากเกาะสิงคโปร์ – เมืองสิงคโปร์ – ถนนคอสเวย์ – เสด็จ
ถึงกัวลาลัมเปอร์ – การรับเสด็จพระราชดำเนินที่สถานี – นาย ปี เอช
หันครีย์ – ประพาสท้องที่ในเมือง – งานแอกโฮมที่สถานการ์โคซา – เสอร์
ยอร์ช แมกซ์เวล – หมายกำหนดการรับเสด็จที่กัวลาลัมเปอร์ – เมือง
กัวลาลัมเปอร์ – พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่พระยาประติพัทธ
ภูบาล เจ้านายและข้าราชการเมืองยะโฮร์

วันจันทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน

เดินทางไปกัวลาลัมเปอร์

วันนี้เป็นวันหมดเขตที่กำหนดประทับจังหวัดสิงคโปร์ เวลาเช้า
จวน ๑๑ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์ปกติ
นายพลทหารบกอังกฤษสี่กาก็ เสด็จจากที่ประทับ ณ สถานที่คอนสุเลต
เยเนอราลสยามโดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังสถานีนิวตัน ในการเสด็จพระ
ราชดำเนินเมืองกัวลาลัมเปอร์ ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์พร้อมด้วย
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายทหารพลเรือนบางนายได้พากันไปคอยเฝ้าส่ง

เสด็จอยู่ ณ สถานที่ เมื่อได้ทรงปฏิสันถารกับผู้สำเร็จราชการและบรรดาข้าราชการอังกฤษบางนายที่ไปเฝ้าส่งเสด็จแล้ว เสด็จขึ้นประทับรถไฟพระที่นั่ง รถพระที่นั่งเคลื่อนกระบวนในเวลาหนึ่ง

รถพระที่นั่งถึงสถานียะโฮร์บาร์เวลา ๑๑.๓๐ ก.ท. แม้ที่สถานีนั้นจะมีได้กำหนดหยุดสักพักก็ สุลต่านเจ้าเมืองยะโฮร์ยังจัดนายกเสนาบดีกับเจ้านายชั้นลูกเธอบางองค์พร้อมด้วยองครักษ์ ให้ไปคอยเฝ้าส่งเสด็จอยู่ในเวลาที่รถพระที่นั่งผ่านไป

เมืองสิงคโปร์เท่าที่ได้มาเห็นใหม่ เมื่อเทียบเวลา ๑๘ ปีล่วงแล้วไป ก็ไม่สู้มีอะไรเปลี่ยนแปลงให้ผิดกันขึ้นเลย ถ้าจะให้กล่าวถึงรูปโฉมหน้าตาออกจะซักรว ๆ ลงซ้ำ เช่นตึกกว่านบ้านเรือนก็ไม่มีสักคัก นอกจากการขยายถนนให้กว้างใหญ่ออกทำให้เรียบร้อยชั้น ลาดน้ำมันดิน แคลสให้ปราศจากฝุ่นลงไป การอื่น ๆ ที่เคยเห็นเป็นไปแล้วอย่างใดก็ดูเป็นไปอยู่ดังนั้น การปล่อยถนนบางถนนให้คงมีตึกอยู่ก็ยังมี การไฟฟ้ายังมีไม่ทั่ว บ้านเรือนโรงร้านยังใช้ตะเกียงน้ำมันกันก็มาก ตัวเกาะตั้งที่ทรบกันก็อยู่ปลายสุดคาบสมุทร แต่ก่อนถนนคอสเวย์ได้สร้างข้ามไปจากยะโฮร์บาร์แล้ว มีช่องยะโฮร์ (ยะโฮร์สเตรต หรือเรียกกันตามภาษาพื้นเมืองว่า สะลัตตะบรอ) เป็นทะเลกว้างราว ๓๐ เส้น เรือแล่นไปมาได้ขวางอยู่ เกาะสิงคโปร์เป็นที่มียอดเสียงโห่งตั้งอยู่ทางตะวันออกมา

นาน ฝรั่งเรียกประตูของกะวันออกภาคไกล ด้วยบรรดาเรือที่เล่นไป
มาเกือบจะพูดได้ว่าทุกชนิดต้องผ่านต้องเวะ

เนื้อที่เกาะมีเพียง ๒๑๗ ตารางไมล์ วัตถุประสงค์ยาวที่สุดได้ ๑,๐๘๐
เส้น กว้าง ๕๖๐ เส้น ตัวเมืองตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลฝ่ายใต้ แม้เป็นเกาะ
และมีเนื้อที่ไม่เท่าไร เมื่อคิดถึงพลเมืองแล้วตามบัญชีสำมะโนครัวที่รวม
ไว้ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ถึง ๔๑๘,๔๐๐ คน ไม่ไกลกว่าจำนวนคนใน
กรุงเทพฯ ของเราไปกี่มากน้อย และถึงแม้ว่าจะเป็นแดนดินของชาว
มะลายูกิตี แต่ในจำนวนพลเมืองเท่าที่ปรากฏมีแขกเพียง ๕๓,๖๐๐ คน
เท่านั้น เป็นจีนไปเสียกว่าสามแสน

มีกองทหารประมาณกองทัพสำหรับกำกับรักษาเมือง จะเพาะฝรั่ง
มีไปตั้งอยู่ ๓ กรม รวบ ปืนใหญ่ และช่าง และเป็นคนอังกฤษแท้
สับมาแต่อินเดียบ้าง ที่ใกล้เคียงอื่น ๆ บ้าง

การใช้จ่ายในแผนสำรวจ ว่าปลีเงินไปจากคณะมิวนิซีแปลลตี
สิงคโปร์ทราบกันแล้วว่าเป็นเมืองใหม่ เพราะฉะนั้นชั้นฟิงคิงซม
ทางโบราณวัตถุชนิดใดเป็นธรรมดาคงไม่มีอะไรรอด ที่ดู ๆ กันอยู่ได้
ทุกวัน ๆ ก็หมุกกักว่าบ้านเรือนที่ปลูกสร้างกันอย่างแบบใหม่ ๆ ถ้านัก
เที่ยวจำพวกเคยเห็นบ้านเมืองตามย่านตำบลยุโรปมาแล้ว เช่นตึกสูง ๖ ชั้น
๗ ชั้นกระนั้น อาจจะถูกปากได้ทันควันว่าสิงคโปร์ไม่มีอะไร ตึกงามที่
เที่ยวดูกันไปพอฆ่าเวลา ก็บรรดาสถานที่ทำการของรัฐบาล โรงละคร

วิกตอเรีย ทาวน์ฮอลล์ ซึ่งขณะมีวินซีเปเลตตีจัสสร้างไว้ กับเหล่า
ห้างฯ ฝรั่ง ธนาคาร ภัตตาคาร โรงพยาบาล สวนต้นไม้บอแทนนิกัล
การ์เดน ห้องสมุด อนุสาวรีย์เซอร์แรฟเฟิลซ์และเซโนทัฟ อื่น ๆ
ไม่ปรากฏจะถูอะไร แต่สำหรับคนไทยถ้ามีโอกาสไปแล้วไม่ควรลืมไป
เยี่ยมรูปช้างหล่อตัวของสัมฤทธิ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรง
สร้างพระราชทานส่งไปให้ตั้งไว้เป็นอนุสาวรีย์ในการที่พระองค์เสด็จ
ประพาสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ นั้นด้วย

เนื่องจากถนนคอสเวย์ได้เชื่อมแผ่นดินยะโฮร์ให้ติดเข้ากับตัวเกาะ
แล้วเมืองสิงคโปร์ต่อไปไม่ควรเรียกว่าเกาะอีก การก่อสร้างทำกันอยู่ถึง
๕ ปี เริ่มลงมือเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ฝั่งมาสำเร็จใช้รถเดิน
ข้ามได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ และมีการพิธีเปิดให้ยวดยานเดินในเดือนตุลาคม
ปีนั้น วิธีดำเนินการใช้หินถมลงไปทะเล เอาหินมาแต่ภูเขาบุกิตตี
มะห์บนเกาะสิงคโปร์เองบ้าง จากตามภูเขาในเกาะอูบินอีกบ้าง ขนาด
ก้อนหินที่ถมลงไปเอาทั้งก้อนใหญ่ ๆ นับแต่ม้าหนักห้าตันลงมาถึง
เท่า ๆ ผลมะพร้าว รวมจำนวนหินที่ถมลงไปตามที่ช่างผู้ทำคำนวณกว่า
ล้านห้าแสนหลา ลูกบาศก์ ตัวถนนยาว ๓,๔๖๕ ฟุต (วัดแต่ฝั่งยะโฮร์บาร์
ออกไปจควูกแลนด์) กว้าง ๖๐ ฟุต ทำให้รถไฟเดินข้างหนึ่ง ยวดยาน
ต่าง ๆ เดินอีกข้างหนึ่งขนานกัน แคมถนนสำหรับยวดยานอื่นเดินนั้นทาง
ฝั่งทะเลทำเป็นลูกกรงกัน ข้างทางรถไฟเป็นราว ตอนปลายฟากยะโฮร์

เจาะช่องและทำสะพานเหล็กไว้ปิดเปิดให้เรือเดินไปมาได้ การปิดเปิดใช้แรงไฟฟ้า เขามีกว่านี้อาไหล่ใช้แรงคนทำไว้อีกเครื่องเพื่อใช้ในเวลาเครื่องไฟฟ้าจะมีเหตุเสียขึ้น ราคาก่อสร้างรวมเบ็ดเสร็จ ๑,๕๕๕,๐๐๐ ปอนด์ หรือเป็นเงินบาทก็ราว ๆ ๒๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท บริษัททอปแฮมโยนซ์ และเรลลิน เป็นผู้รับเหมา

ตำนานของเกาะสิงคโปร์แต่ยุคโบราณกล่าวกันว่าเป็นเมืองที่มีกำลังวังชา มีอำนาจวาสนามีกษัตริย์ปกครองเป็นคิงคอม สมัยนั้นเรียกกันว่าทุม่าซิก แปลว่าแผ่นดินกลางทะเล คำสิงคโปร์เป็นชื่อที่สร้างนิลอุตะมาตั้งใหม่คราวที่ตนมาได้เกาะโดยเอาเหตุผลวันที่ตนย่างขึ้นไปบนเกาะได้พบสิงห์โตเข้า ก็เอาคำสิงห์โต (สิงหปุระ) นั้นมาตั้ง สร้างนิลเป็นราชาที่มีกำลังแก่กล้าในยุคคริสต์ศักราช ๑๓๖๐ มีเชื้อเอาเหล่ากอมาทางสุมาตรา มีบุญอยู่ถึง ๑๕-๑๖ ปี จนทางชะวาเกิดมีกษัตริย์ใหม่มีอำนาจใหญ่โตขึ้นกว่า ยกกองทัพมายึดจึงเสียเมือง ตำนานของสร้างนิลตามทีกล่าวดูเป็นเค้าพงสาวดารเหนือฟ้าฟั่ง คือชะวาครั้งนั้นว่าต่อสู้กันอย่างน่าหวาดเสียวถึงใช้อาวุธสั้นเข้าประจันบานจนเลือดนองแผ่นดิน ต่อئันมาสิงคโปร์นับว่าหมดชื่อ ถึงบางคราวเลยกลายเป็นส่วนหนึ่งของสุมาตราหรือชะวาบ้าง กลับเข้ามาเป็นของมะลายูกันเองบ้าง ต่อยุคหลังจึงเป็นของยะโฮร์ เมื่อคำมะหงงเอายกให้เซอร์แรฟเฟิลส์นับกันว่าไม่มีค่าเสียแล้ว ไม่มีอะไร, พันแผ่นดินมีแต่ป่าเถื่อนไปตลอด แม้พลเมือง

ก็ว่ามีเพียง ๑๕๐ คน จึงกับแขก พวกมะลายูทางคาบสมุทรมุขใช้เป็น
 สถานจับปลา กับพวกสลัดปากันมาตั้งช่องอาศัยอยู่บ้าง

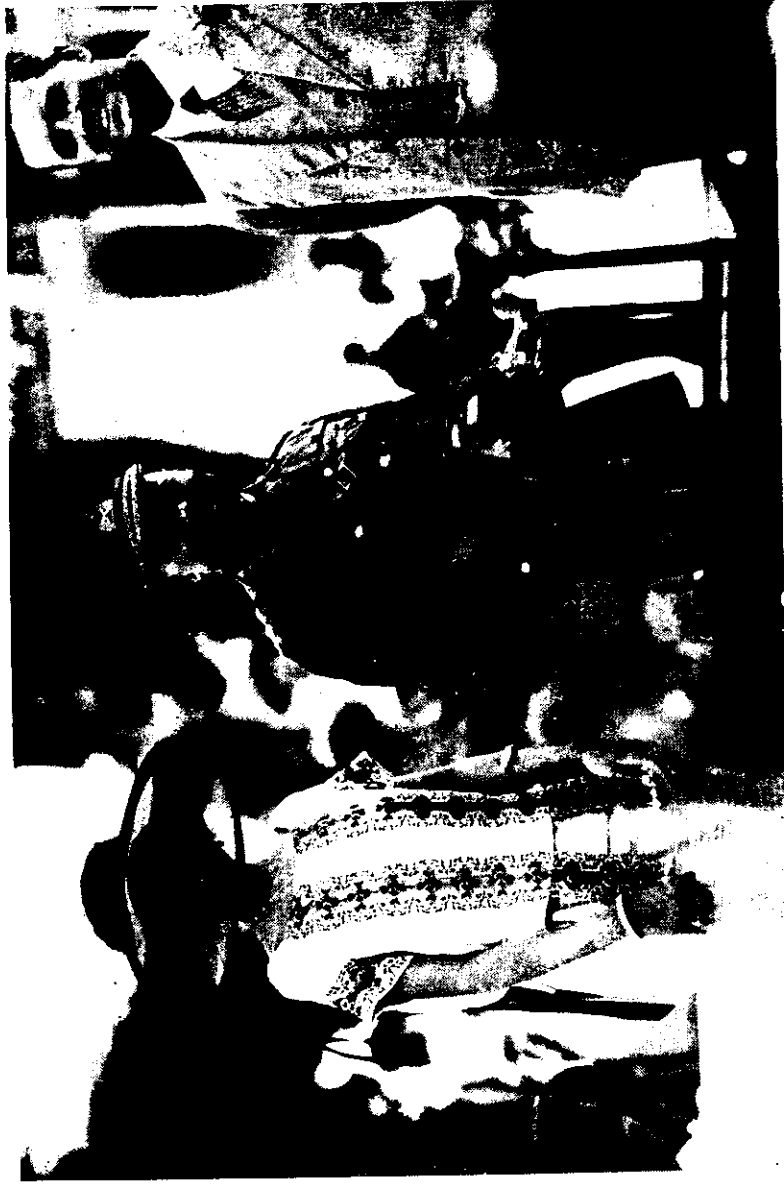
ถึงกัวลาลัมเปอร์ ๘.๐๐ ล.ท. รถพระที่นั่งหยุดศาลาสถานีใหญ่
 ณ สถานีมีสุลต่านซุเลมานชาร์^๑ เจ้าผู้ครองนครสะลังงอ ทนกู เสอร์ มุฮัม
 มัด^๒ เจ้าผู้ครองนครนิกรีแซมบิลัน ซึ่งเรียกกันว่า ยังกีเปอร์ ต่วน
 เบซาร์^๓ ฮิสเอ็กเซลเลนซี เสอร์ วิลเลียม ยอร์ช แมกซ์เวลล์ ข้าหลวง
 ใหญ่ (ซีฟเสเกรตารี) ประจำรัฐมะลายู กับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ๆ
 อีกหลายคน พร้อมด้วยกองทหารเกียรติยศแห่งกรมทหารราบซัสแซก
 หลวงกองพัน ๒ มีแถวธงประจำกองมาตั้งแถวคอยเฝ้ารับเสด็จอยู่ พอ
 เสด็จลงจากศาลาสถานี กองทหารกระทำวันทยาวิธ แถววงบรรเลง
 เพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยืนประทับ
 รับค่านับอยู่จนเพลงแทรกจบ แล้วพระยาประคิพัทธ์ภูบาล เบิกข้าหลวง
 อังกฤษกับเจ้าประเทศราชมะลายูที่กล่าวนามข้างบนเฝ้าทูลละอองธุลี-
 พระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเสอร์ยอร์ชทรงทรวงและ

๑ His Highness Sultan Ala'idin Suleiman Shah, K.C.M.G

๒ His Highness Tunku Sir Muhammad, K.C.M.G., K.C.V.O.

๓ เป็นตำแหน่งของเจ้าผู้ครองนครนิกรีแซมบิลัน ย่าต่วนก็เรียกกัน และวายามาลาหาวมา
 เป็นย่าต่วนคนแรก พบหนังสือบางเล่มเรียก มาลาหาว

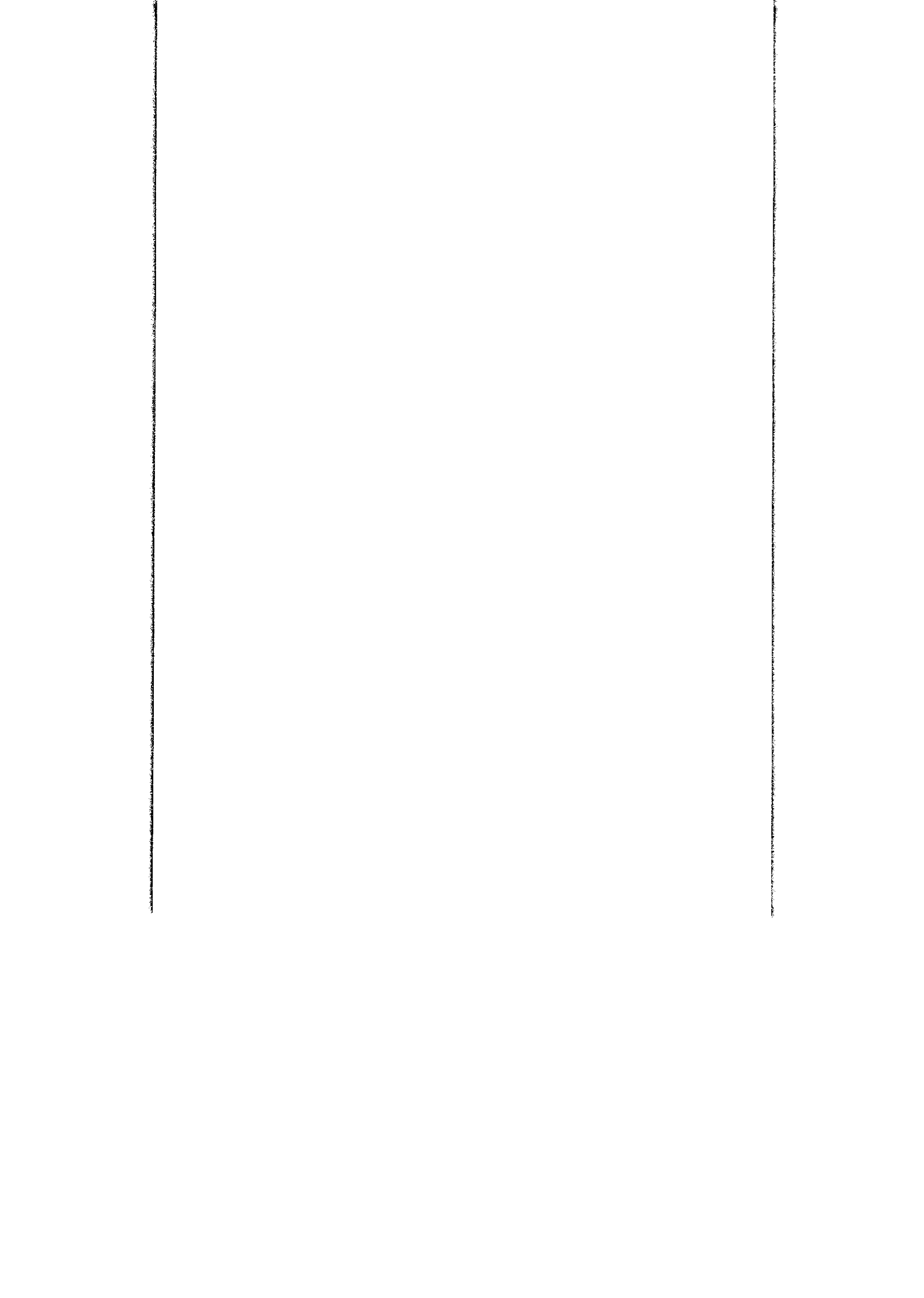
๔ His Excellency Sir William George Maxwell, K.B.E.,
 C.M.G.

พระนางเจ้า ฯ

สิ้นเกล้า ฯ

เสอรวัดเดิม ยอรัช แมกษเวด
บ้านหลวงใหญ่ประจำสทรฐมละถยู

ตรวจแถวทหารกองเกียรติยศตามประเพณี เมื่อเสร็จการตรวจแถว
ทหารแล้ว ยิงปืนพร้อมเบซาร์นำผู้รั้งข้าหลวงประจำนครนิกรี่แชม-
บิลันและอุณกั๋ง เสนาหกตำแหน่ง สุลต่านผู้ครองนครสะลังงอนำราย
มูคาเมืองสะลังงอ กับอำมาตย์ท้าวพระยาอีก ๕ นาย ข้าหลวงใหญ่
นำมิสเตอร์สะโปรดิ นายกข้าหลวงยุติธรรม มิสเตอร์ เฮนรี่ ผู้รั้ง
ข้าหลวงประจำนครปาหัง มิสเตอร์ ฟาร์เรอร์แมนบี ตุลาการและ
ที่ปรึกษากฎหมาย ทืออนอรบล กินเคอร์สเลีย์ นายจุกุยกี้เบ็ง^๕ มิสเตอร์
แฮมไฟร์^๖ มิสเตอร์ เบเลีย์^๗ นายวองยิกตอง^๘ และนายพันเอก
ยูเลียส ผู้บังคับการกรมทหารราบซัสแซกหลวงแห่งกองพัน ๒ นั้น
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำข้าราชการ
ในชุด ๘ นาย ให้รู้จักกับข้าหลวงใหญ่ พอเสร็จการพิธีเฝ้านี้แล้ว
เสด็จสู่ที่ประทับ ณ โฮเทลสถานี ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้

-
- ๑ The Hon. Mr. Justice P. J. Sproul
๒ The Hon. Mr. A. S. Haynes
๓ The Hon. Mr. Justice Farrer-Manby
๔ The Hon. Mr. C. R. M. Kindersley
๕ The Hon. Mr. Choo Kia Peng
๖ Mr. R. D. Hampshire
๗ Mr. A. S. Bailey
๘ The Hon. Mr. Wong Yick Tong
๙ Col. Julius.

จัดไว้ เสอร์ยอร์ชและเจ้าผู้ครองเมืองทั้ง ๒ ตามเสด็จพระราชดำเนิน
ส่งเสด็จจนถึงเกรินโฮเทล

ตัวสถานีและบริเวณที่ใกล้เคียง ได้มีการตกแต่งทาสีใหม่ประดับ
ด้วยโคมไฟ และผูกพันด้วยผ้าสีสลั้ว ตามเวียงหลังคาสถานีที่เสด็จลง
ก็มีธงไตรรงค์ ธงชาติอังกฤษ และธงสหรัฐมะลายูเนียนใหญ่ ๆ แขนง
ห้อย พื้นชานามีพรมลวดพระบาทแต่บันไดรถพระที่นั่งจนถึงเกรินโฮเทล
และมีต้นไม้กระถางกับเครื่องตกแต่งตั้งเรียงรายตลอดไปด้วย ส่วน
บรรดาราษฎรที่มาคอยเฝ้าชมพระบารมีอยู่ในบริเวณสถานีทั้งภายนอก
ภายใน ล้วนแต่งกายอย่างว่าเป็นที่เรียบร้อยมากนั้ทั้งนั้น

ในการเดินทางจากเมืองสิงคโปร์ แม้รถพระที่นั่งจะออกช้าไป
ชั่วโมงกั้ดี แต่โดยความสามารถของเจ้าหน้าที่ผู้เดินรถไฟ ได้นำรถ
พระที่นั่งไปถึงได้ตามกำหนดโดยปราศจากอุปสรรคทั้งปวง นับว่าเป็น
พระบารมีอย่างหนึ่ง อนึ่งตามสถานีรถไฟโต ๆ ที่กระบวนรถพระที่นั่ง
ไปหยุดระหว่างเดินทาง แม้มีเวลาเพียงชั่วเส้กนั้ก็ มีราษฎรมา
คอยชมพระบารมีอยู่เป็นจำนวนมากใหญ่ ๆ และเมื่อรถพระที่นั่งเคลื่อน
กระบวนไป ก็พากันโห่ถวายชัยทุกแห่ง

วันอังคาร วันที่ ๓๐ กันยายน

โฮเทลสถานี เมืองกัวลาลัมเปอร์

เวลา ๔.๐๐ ล. ท. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออก

ณ ห้องรับแขกไฮเทล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นาย บี เอช เฮนดรี^๑ พ่อค้าเครื่องเพชรชาวสิงหล เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท น้อมเกล้าฯ ถวายงาช้างลังกา อันแต่งทำตั้งอยู่บนฐานไม้มะริคมีปลอกทองคำประดับกันคู่หนึ่ง ข้างหนึ่งมีแผ่นทองสลักรูปพระครุฑพ่าห์ติด อีกข้างหนึ่งมีคำจารึกเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งมีถ้อยคำว่ามงคลบรรณาการของข้าพระพุทธเจ้า บี เอช เฮนดรี ขอพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายไว้แก่ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นที่ระลึกในวาระที่พระองค์เสด็จประพาสเมืองกัวลาลัมเปอร์ เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๖๗ บนแผ่นทองอีกแผ่นติด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบขอบใจนายเฮนดรี ในการที่มีความจงรักภักดีต่อพระองค์กระนั้น แล้วนายเฮนดรีก็กราบถวายบังคมลากลับ

เวลา ๔.๑๕ ล.ท. เสด็จลง ประทับรถยนต์พระที่นั่งประพาสท้องที่ในเมือง เสด็จไปตามถนนสายนอก ๆ เมือง ทอดพระเนตรสวนยางสวนมะพร้าวตามข้าง ๆ ถนนที่รถพระที่นั่งผ่าน ประพาสไปราวชั่วโมงเศษ แล้วเสด็จสถานคาร์โคซา^๒ อันเป็นจวนของข้าหลวงใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่บนเนิน ทางถนนสเวตเทนแฮมเหนือสวนบับลิการ์เคนขึ้นไป ในงานแอคโฮมที่ข้าหลวงใหญ่ได้จัดให้มีขึ้นถวายเป็นพระเกียรติยศ ท่าน

๑ P.H. Hendry

๒ Carcosa

ข้าหลวงใหญ่ได้เชิญเจ้านายมะลายู นับแต่เจ้าผู้ครองนครสะลั้งอและ
 นครี่แซมบิลัน ราชานวงศ์ตันกูศรีทวันทั้งฝ่ายในฝ่ายหน้า ตลอดจน
 บรรดาข้าราชการ มีผู้รับข้าหลวงประจำนครนครี่แซมบิลัน ข้าหลวง
 ประจำนครสะลั้งอ ผู้รับข้าหลวงประจำนครปาหัง สมาชิกคณะ
 สภาการรวมตลอดพ่อค้าคฤหบดีทั้งหญิงชาย ทุกชาติทุกภาษา ที่มา
 ประจำประกอบการอาชีพอยู่ รวมด้วยกันประมาณ ๕๐๐ ให้มาคอย
 เผ่าทุลละองธุลีพระบาทและรับเสด็จด้วย เสด็จถึงราว ๕ โมงเศษ
 ข้าหลวงและเจ้าผู้ครองนครทั้งสอง ออกมารอเผ่ารับเสด็จอยู่นอกจวน
 เชิญเสด็จประทับห้องใน พอได้เวลาสมควรแล้วกราบบังคมทูลเชิญ
 เสวยน้ำชา เสวยพร้อมด้วยเสอรัยอร์ช สุลต่านนครสะลั้งอ กับมิสเตอร์
 สโตนเนอร์ ข้าหลวงประจำนครสะลั้งอและภรรยา เวลาเสวยสุลต่าน
 สะลั้งอได้กราบบังคมทูลเล่าถึงกิจการคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
 เกเกล้า ฯ เสด็จพระพาสเมืองสะลั้งอครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ กับ
 เรื่องที่เรือพระที่นั่งเวสชาติรีไปเกยผาอับปางอยู่ที่ผาซาฮิลี ริมเกาะปูเลา
 อังสา หน้าปากน้ำสะลั้งอนั้นถวาย เสวยแล้วเสด็จออกลานสนามเทนนิส
 ที่หลังจวน ประทับทอดพระเนตรการแข่งขันเทนนิส ซึ่งเวลานั้นผู้
 เล่นมีมิสเตอร์สโคเวลล์ คู่กับ มิสเตอร์โอลีเวอร์ ประชันกับมิสเตอร์
 คันทัน คู่กับ มิสเตอร์คาร์เว ระหว่างเวลาประทับ ข้าหลวงใหญ่ได้นำ

๑ Sail Rock สุลต่านที่เล่า นั้น ขณะนั้นเป็นราชามูดา และได้มาเผ่า ฯ รับเสด็จ
 อยู่ด้วย

มิสเตอร์กุงเกนหุย ชนจีน ราวซาหิบี อารูลานันดัม พิลเลย์^๒ ผู้แทน
 รัฐบาลอินเดียซึ่งเรียกกันว่าเอเยนต์ มิสเตอร์ กินเคอส์เลย์ และ
 มิสเตอร์ ฮาร์วีสัน ปลัดบัญชาการ^๓ ฝ่าทุลละองธุลีพระบาท ทรงมี
 พระราชดำรัสปราศรัยกับข้าราชการ และพ่อค้าเหล่านั้นโดยทั่วถึง
 ตลอดได้พระราชทานพระกระแสกับราวซาหิบีอารูลานันดัม พิลเลย์ว่า
 ในภายหน้าพระองค์ทรงมีโอกาสเมื่อใด จะใคร่เสด็จประพาสอินเดีย
 สักครั้ง

เซอร์ ยอร์ช แมกซ์เวล เป็นผู้มีรูปร่างหน้าตาผ่าเผยได้ลักษณะ
 เกิดเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ มีอายุถ้านับให้เต็มมีเวลานี้ก็ ๕๒ บริบูรณ์ เริ่ม
 ศึกษาวิชาในโรงเรียนคณิศร เป็นเนติบัณฑิต แรกเข้าทำงานอยู่ใน
 ราชการประจำ เคยรับราชการในตำแหน่งขุนศาลและตุลาการตามท้อง
 ที่ต่าง ๆ ในสหรัฎฐะหลายหลายแห่ง ต่อมาได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น
 ทนายเมือง และผู้รั้งอธิบดีอัยการในสเตรตส์เซตตลเมนตส์ ค.ศ.
 ๑๙๐๘ ย้ายไปรับราชการในหน้าที่ปกครอง เป็นที่ปรึกษาราชการนคร
 ไทรบุรี ปี ๑๙๑๔ เป็นผู้รั้งปลัดบัญชาการ (โคโลเนียลเสกเรตารี)
 สเตรตส์เซตตลเมนตส์ ปี ๑๙๑๗ เป็นข้าหลวงประจำนครประจำ
 ราชการก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับมา ปี ๑๙๑๘ เป็นที่ปรึกษาทั่วไปของ
 รัฐบาลยะโฮร์ รุ่งขึ้นปี ๑๙๑๙ กลับไปเป็นข้าหลวงประจำนครประจำอีก

๑ Rao Sahib เป็นบรรดาศักดิ์ขุนนางในอินเดีย

๒ Arulanandam Pillay, B. A., B. L.

๓ ตำแหน่งนี้เรียกกันในภาคนี้ว่า Under-Secretary

มีตราอังกฤษชั้น K.B.E. และ C.M.G. เป็นนักประพันธ์ทางกฎหมาย ได้รวบรวมประมวลต่าง ๆ ทั้งทางแพ่งและอาชญาในสเตรตส์เซตคัลเมนตัสและประชันไว้มาก

เสด็จกลับจากจวนข้าหลวงใหญ่เวลาค่ำกว่าสี่ ๗ ล.ท. เวลา ๙.๐๕ ล.ท. เสด็จลงจากที่ประทับโฮเทลสถานี ขึ้นประทับรถไฟพระที่นั่ง ในการเสด็จพระราชดำเนินเกาะหมาก เสอร์ ยอร์ช แมกซ์เวลล์ พร้อมด้วยเจ้าผู้ครองนครสะลังงอและนิครีแชมบิลัน กับบรรดาข้าราชการประจำเมือง ตลอดจนพ่อค้าคฤหบดี ได้มากอยเฝ้าส่งเสด็จอยู่ ณ ชาลาสถานีตั้งแต่วันเสด็จถึง รถพระที่นั่งเคลื่อนกระบวนออกจากสถานีตามเวลากำหนด ใช้จักรแล่นไปตลอดคืน

นับแต่วันออกจากกรุงเทพฯ มาจนถึงวันนี้ได้ ๙ ราตรีกับ ๑๐ วัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสำราญพระราชหฤทัยตลอดมา

เจ้าชูลีมานซาห์ สุลต่านผู้ครองนครสะลังงอ กับเจ้ามุฮัมหมัด ยังกีเปอร์ตันเบซาร์ ผู้ครองนครนิครีแชมบิลัน เมื่อปีกลายก็ได้พากันเข้ามาเยี่ยมกรุงเทพฯ และพักอยู่ที่โอเรียนเต็ลโฮเทลหลายวัน แต่การเข้ามาเพียงว่ามาผ่อนผันอิริยาบถเจี๊ยบ ๆ ไม่ประสงค์จะให้ผู้ใดรู้ จึงมิได้มีการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

การรับเสด็จ ๆ ที่กัวลาลัมเปอร์ ต้องนับว่าเขาได้จัดทำกันอย่างดี ที่สุดที่จะทำได้ ทางราชการก็ได้ออกหมายกำหนดการเค้าเดียวกับที่ออกใช้ที่สิงคโปร์ แต่ดู ๆ ระเบียบจัดการเขาออกจะกวัดขັນกว่า เช่นคงจะ

เห็นได้ตามสำเนาซึ่งได้มาไว้จะบันทึกว่า :-

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (กรุงสยาม) จะเสด็จมาถึงเมือง กัวลาลาเปอร์ในเย็นวันจันทร์ วันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๗ โดย รถไฟพิเศษ

เวลา ๗.๓๐ ล.ท. ให้กองทหารราบซัสแซกหลวงกองพัน ๒ ที่จัดไว้เป็นกองเกียรติยศ ไปถึงสถานีและขึ้นไปตั้งแถวอยู่ ณ ซาลาที่ ๑ หันหน้าตรงข้ามกับซาลาที่ ๒ ให้ข้างแถวซ้ายมืออยู่ตรงทางออกโฮเทล ไป หมวกแถววงให้ตั้งอยู่ทางขวามือแห่งแถวกองเกียรติยศนั้น

เวลา ๗.๔๐ ล.ท. ให้บรรดาสมาชิกคณะสภาบัญชาการรวมนายก ข้าหลวงยุติธรรม ผู้แทนข้าหลวงประจำนครปาหัง บรรดาข้าหลวง ยุติธรรม กับผู้บังคับการกรมทหารราบซัสแซกหลวงกองพัน ๒ ไป พร้อมกันอยู่ที่ระหว่างร้านขายหนังสือกับช่องทางเข้าซาลาที่ ๑ บรรดา เหล่าหัวหน้ากรมกองต่าง ๆ ที่ได้รับเชิญไว้ก็ต้องไปถึงซาลานั้นในเวลา เดียวกัน

เวลา ๗.๔๕ ล.ท. ยิงดีเปอร์ท่วนเบซาร์ (เจ้าผู้ครองนคร) นิกรีแซมบิลัน ผู้แทนข้าหลวงประจำนครนิกรีแซมบิลัน อุนคัง (เสนา หกตำแหน่ง) แห่งนิกรีแซมบิลัน กับบริพารของเจ้าที่กล่าวนามนั้น จะมาถึงสถานี ให้รอท่านข้าหลวงใหญ่อยู่ตรงปากทางโฮเทล ช่องที่จะ เข้าไปข้างในสถานีก่อน

เวลา ๗.๕๐ ล.ท. เจ้าผู้ครองนคร (สุลต่าน) สะลิ่งอ ข้าหลวง

ประจํานครสะล้งอ กับบริวารของเจ้าจะมาถึงสถานี ณ ที่เดียวกันกับ
เจ้าผู้ครองนครนิกรีแซมบิลัน และปฏิบัติภารกิจนั้นเหมือนกัน

เวลา ๗.๕๕ ล. ท. เป็นเวลาที่กำหนดไว้ว่า ศักุ์ท่านข้าหลวงใหญ่
แห่งรัฐบาล (ซีฟเสเกรตารีทุที่เคาวแมนต์) จะมาถึง เมื่อท่านมาถึง
แล้ว เจ้าผู้ครองนครทั้ง ๒ กับบรรดาข้าหลวงประจํานคร อุณคังแห่ง
นิกรีแซมบิลัน และเหล่ากรมการข้าบริวารของเจ้า จะได้พร้อมกันเข้า
ไปยังศาลาสถานี ณ ศาลาที่ ๑

เวลา ๘.๐๕ ล. ท. กระทบนรดพระที่นั่งจะเล่นเข้ามาเทียบชาน-
ศาลาที่ ๑ ศักุ์นรดพระที่นั่งจะจอกตรงปากทางออก

การนำเข้า

เมื่อนรดพระที่นั่งเทียบชานศาลา นับว่าเป็นการเรียบร้อยดีแล้ว
กงสุลเยเนอรอลสยามจะลงมาจากรถไฟ อัญเชิญท่านข้าหลวงใหญ่กับเจ้า
ผู้ครองนครทั้งสะล้งอและนิกรีแซมบิลัน ให้พร้อมกันขึ้นไปเผ้าทูล
ละอองธุลีพระบาทบนนรดพระที่นั่ง

เวลา ๘.๑๐ ล. ท. เจ้าผู้ครองนครทั้ง ๒ ที่กล่าวนามข้างบน
กับท่านข้าหลวงใหญ่จะได้กราบถวายบังคมลากลับลงมารอเผ้าอยู่ ณ ศาลา
สถานีอีกครั้ง

เวลา ๘.๑๕ ล. ท. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จลงจากรถ

๑-๒ เพื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่ต้องเสด็จออกเป็น ๒ ครั้ง การมิได้เป็น
ไปตามนี้ เปลี่ยนเป็นเสด็จลงให้เผ้าที่ศาลาสถานีเสียทีเดียว

พระที่นั่ง ให้ทหารกองเกียรติยศกระทำวันทยาวิธ แตรวงบรรเลง เพลงสรรเสริญพระบารมีและลดธงประจำกอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงตรวจแถวทหารกองเกียรติยศ เจ้าผู้ครองนครทั้ง ๒ กับ ท่านข้าหลวงใหญ่จะตามเสด็จในการนี้

ระหว่างเวลาทรงตรวจแถวทหารกองเกียรติยศ เหล่าข้าราชการบริพารที่โดยเสด็จพระราชดำเนินในชุดจะมาพร้อมกัน แล้วยืนเรียงเป็นลำดับชั้นอยู่หน้ารถพระที่นั่งและที่ใกล้เคียง บรรดาเจ้านายและข้าราชการฝ่ายบ้านเมือง ผู้ที่จะมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ต้องมายืนเรียงกันอยู่ในบริเวณคานหน้าทางออก ตรงระหว่างทางออกกับรถพระที่นั่ง

เมื่อได้ทรงตรวจแถวทหารกองเกียรติยศแล้ว จะได้เสด็จพระราชดำเนินมายังที่ช่องทางระหว่างทางออกกับรถพระที่นั่ง ท่านข้าหลวงใหญ่เจ้าผู้ครองนครนิครีแชมบิลันและสะลังงอจะมายืนรออยู่เบื้องซ้ายแห่งที่ประทับ

เจ้าผู้ครองนครนิครีแชมบิลัน จะได้นำผู้แทนข้าหลวงประจำนครนิครีแชมบิลัน อุบตังเสนาหูกตำแหน่ง กับบริพารประจำองค์เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

เจ้าผู้ครองนครสะลังงอจะได้นำข้าหลวงประจำนครสะลังงอ ราชามูตา (รัชชทายาท) เมืองสะลังงอ และมวลบริพารของเจ้า เฝ้า ฯ เช่นเดียวกัน

ข้าหลวงใหญ่จะได้นำนายข้าหลวงยุติธรรม ผู้แทนข้าหลวง
 ประจำนครปาดัง มวลข้าหลวงยุติธรรม ที่ปรึกษากฎหมายกับมิสเตอร์
 กินเคอร์สเลย์ นายจูเกียเบ็ง มิสเตอร์แฮมไฟร์ มิสเตอร์เบเลย์ นาย
 วองยิกตอง กับผู้บังคับการกองทหารราบซัสแซก (กองพันที่มารับ
 เสด็จ) นั้นเฝ้า ฯ

ผู้ที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ต้องเดินมาทางเบื้องซ้ายแห่ง
 ทานข้าหลวงใหญ่ผ่านเจ้าผู้ครองนครทั้งสองไป เมื่อเฝ้าทูลละอองธุลี
 พระบาทแล้ว จะเดินผ่านหน้าที่นั่งไปทางเบื้องขวาที่ประทับ ตรงไป
 ทางรถพระที่นั่งเทียบ

เมื่อเสร็จการเฝ้าแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จยัง
 โฮเทลสถานีตามช่องทางซาลาที่ ๑ ข้าหลวงใหญ่พร้อมด้วยเจ้าผู้ครอง
 นครทั้งสอง จะโดยเสด็จพระราชดำเนินส่งเสด็จจนถึงโฮเทลก่อน
 จึงจะกราบถวายบังคมลากลับ การกลับจะได้จัดให้ตรงข้ามกับเมื่อมา
 (ตั้งเมื่อท่านทั้ง ๓ นี้กลับแล้ว) สมาชิกคณะสภานิติชากรรวม นายก
 และข้าหลวงยุติธรรม ผู้บังคับการทหารราบซัสแซกจึงจะกลับ แล้ว
 ต่อไปบรรดาผู้ที่รับเชิญจึงกลับ

บรรดารถยนต์ที่เจ้าของขั้วขึ้นมาจะต้องเอาจอดไว้ตรงช่องทางเข้า
 สถานที่ทำการกรมรถไฟ (สหรัฐมะลาญ) แล้วเรียงไว้ตามทางเข้า
 สถานที่โฮเทลให้เป็นลำดับไป คั้งที่แจ้งไว้ข้างบน

รถพระที่นั่งระหว่างเวลาเสด็จประทับ จะจอดอยู่ ณ ที่ใต้มุขโฮเทล

และในโอกาสที่เสด็จประพาสเมืองกัวลาลัมเปอร์ จะปิดการสัญจรไปมา ณ ถนนคามันซาราทรงทางเข้าสถานี ตั้งแต่วันที่ ๒๙ เวลา ๗ นาฬิกาหลังเที่ยง จนถึงวันที่ ๓๐ เวลา ๙ นาฬิกาถึงกลางคืน บรรดาราชกรผู้จะเข้าออกในบริเวณสถานีระหว่างเวลาที่กำหนดไว้ ให้ไปมาทางถนนวัตกินซ์ ด้านซาลาที่ ๔

ให้กรมตำรวจนครบาล จัดการประกาศแจ้งความการสัญจรในบริเวณสถานีในหนังสือพิมพ์มาเลเมลล์เสียแต่วันจันทร์ และใจความแห่งคำประกาศควรพูดให้ชัดว่า ถนนด้านหน้าสถานีทางถนนคามันซารานั้น จะปิดแต่วันจันทร์เวลา ๗.๐๐ ล.ท. ไปจนถึงวันอังคารเวลา ๙.๐๐ ล.ท. ผู้เข้าออกจะต้องมีใบอนุญาตของเจ้าหน้าที่ทุกคน

กับได้ทราบต่อไปว่า บรรดาผู้ที่ได้รับเชิญมาชมพระบารมี ต้องมีอนุญาตบัตรของเจ้าหน้าที่ออกให้ถึงจึงจะไปได้ ผู้ถือบัตรแดงเข้าไปเฝ้าได้ถึงซานซาลาสถานี บัตรเขียวให้อยู่ที่ลานบริเวณ

กัวลาลัมเปอร์^๑ เป็นเมืองอยู่ในอาณาจักรสะลังงอ เป็นเมืองหลวงหรือเป็นที่ที่เรียกกันว่า ที่ว่าการของรัฐบาลสหรัฐมะลายู กับเป็นเมืองหลวงของนครสะลังงอเองอีกด้วย เป็นเมืองอยู่ในจำพวกเมืองใหม่ เวลานี้ยังมีพลเมืองได้เพียง ๘๐,๔๒๔ คน ตัวเมืองตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำ

๑. Kuala Lumpur

กะลัง มีคำเล่าขานกันว่า:— “เมื่อ ๖๐-๗๐ ปีที่แล้วมาแล้ว ยังเป็น หมู่บ้านป่า ๆ ไร่ ๆ ทุ่งมีชื่อเสียงอยู่ว่าเป็นท้องถิ่นที่น่ากลัว ด้วย พวกจีนที่เข้าไปทำเหมืองแร่ คอยก่อวิวาทฆ่าฟันกันอยู่อย่างไม่มีเวลา หยุด และไม่ทำร้ายกันแต่ระหว่างผู้มีอิทธิพลกัน ผู้ที่สัญจรไปมาก็ถูก ฆ่าฟันฟันแทงกันอย่างน่าหวาดเสียวเนื่อง ๆ ไม่มีใครเข้าไปจัดการ อย่างเป็นไรเลย. สมัยนั้นเกือบจะเรียกกันได้ว่า บ้านเมืองไม่มีชื่อมีแป ใคร จะต้องการทำร้ายใครเอาเงินออกจังกัน ก็ทำกันได้เลยโดยซึ่ง ๆ หน้า เช่นยุคหนึ่ง ไม่มีที่ลับปีแล้วไปไหนเท่าใด ราว ๆ ต้นรัชชกาลที่ ๕ มี เรื่องหนึ่งปรากฏว่า กับปีต้นหัวหน้าจีนผู้หนึ่ง เทียวออกประกาศจ้าง ตัดศีรษะคนอย่างง่าย ๆ โดยเปิดเผย ให้ทำไม่ว่าผู้ใดสุดแต่เขาจะเห็น ได้ว่ามีอิทธิพลเขา ทำกันได้ถึงเช่นนั้น แต่เวลานี้ตรงกันข้าม กัวลาลัม-เปอร์กลับเป็นที่สนุกสนานมีชื่อเสียง เป็นที่ประชุมของพวกนักเที่ยว เกือบทุกชาติทุกภาษาในคาบสมุทรมะลายู เช่นเที่ยวถ้ำบาตู บ่อน้ำร้อน คุชุนตัว และไปดูการกสิกรรม เช่นการทำสวนยาง สวนมะพร้าว ไร่มันสำปะหลัง ทุ่งการทำนา เหล่านี้” นี้เป็นถ้อยคำที่ยกกันชม ความจริงแค่ไหนไม่มีเวลาพอตนเองได้ เท่าที่เห็นก็ตัวเมืองซึ่งจะคิดถึงเทียบ สิงคโปร์ก็ยังไม่ไหว สถานที่ทำการของรัฐบาลปลูกสร้างกันอย่างโปร่ง ๆ เป็นตึกแบบฝรั่ง สังกะตได้ว่าคงเย็นสบายเพราะไม่ทึบ แม้ก่อสร้าง สูง ๆ แต่โดยมากก็เพียง ๒ ชั้น ตำนานศาลารัฐบาลมีหอนาฬิกา สูงใหญ่ทำต่อขึ้นไปบนมุข แม่น้ำกะลังแบ่งเมืองออกเป็นสองภาค

เรียกกันตามปากตลาดว่ายุโรป ซึ่งเป็นที่ฝรั่งอยู่ภาคหนึ่ง เอเชียสำหรับ
 กันให้ชาวตะวันตกออกอยู่ภาคหนึ่ง บ้านฝรั่งมักทำกันอยู่บนเนินและ
 โตก ๆ ออกไป มอสวิหารแขวงงาม ๆ ที่พอตุ้ได้ก็จำพวกในเมือง
 และก็เป็นฝีมือช่างปัจจุบันโดยมาก ทั้งมีสิ่งที่น่าสนใจถึงการออกแบบผัง
 เท่าที่เห็นได้ คุณจะทำอะไรช่างไม่ค่อยใช้ความคิดใหม่เลย อันไหนมี
 รูปอย่างไรใหม่ที่ทำขึ้น ก็มักถ่ายแบบเอารูปทรงเก่านั้นไปอีก ตลอด
 ลวดลายเครื่องประดับตึกบ้านร้านโรงตามสองข้างถนน ก็แบบตามถนน
 เจริญกรุง ยังมีสูง ๆ ต่ำ ๆ คำ ๆ ขาว ๆ อย่างใครทำได้ทำเอา มีที่ขุด
 ถ่านศิลาอยู่แห่งที่ไม่ไกลจากตัวเมืองไปเท่าใดนัก เมื่อพูดถึงวิธีแบ่งบ้าน
 เมืองออกเป็นสวนฝรั่ง ส่วนพวกตะวันตกก็ไม่ใช่ของที่แปลกอะไร
 เพราะฝรั่งเขามักจัดทำเมืองประเทศราชเขาดังนั้น ทั้งในอินเดียแม้
 รถไฟยังมีการกัน ๆ ไว้ในรถโดยสารเช่น มีชั้นที่ ๑ สำหรับฝรั่ง ชั้น
 ที่ ๑ สำหรับชาวเมือง ถนนเขาใช้หินแลตเตอร์ไลท์แดงโรย ว่ามีภาว
 ิกว่าชะนิตแครนไนต์ที่ใช้ ๆ กันในเมืองเรา อ้างประโยชน์ถึงเวลาแดด
 กล้าไม่ฉายเข้าสายตาผู้สัญจรอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งแม้ว่าเมื่อเป็นผู้
 ปลิวขึ้นมาคิดต้องเสื้อผ้าก็ปิดได้ง่าย เพราะไม่มีน้ำหนักเพียงไร ทั้ง
 เป็นประโยชน์ไม่ทำอันตรายต่อเท้าผ้าหรือสัตว์พาหนะอีกด้วย มีสวน
 (ปาร์ก) ทำขึ้นเป็นที่เที่ยวของสาธารณชนทั่วไปสวนหนึ่งกว้างขวาง
 มาก ตั้งอยู่ระหว่างทางที่จะขึ้นไปจวนข้าหลวง และก็ไม่ห่างจากจวน

นั้นไปเท่าใด มีสะพานใหญ่ให้ชื่อว่าทะเลสาบชิตินี้ ถึงเอาเรือขนาด
ใหญ่ลงแจวพายเล่นในนั้นก็ได้ สนามคอลล์ฟอยู่ทางถนนเบิร์ช ไม่สู้
ห่างจากสถานีรถไฟใหญ่ไปก็มากนัก สนามแข่งม้าอยู่ออกไปย่านถนน
บีนิ่ง สังเกตดูความรึกษาออกจะอย่างว่าบกพร่องบ้าง สถานีรถไฟใหญ่
กว่าที่อื่นไปก็มาก หรือให้พูดเสียทีเดียวว่า ใหญ่ที่สุดของบรรดารถไฟ
ทุกสายที่มีอยู่ในคาบสมุทรก็ไม่ผิด โยเทลสถานีปลุกติกออกไปด้านหลัง
หันหน้าออกถนนแบบเดียวกับที่อื่นไป เป็นตึกคอนกรีตสูงถึง ๓ ชั้น
มุกยังมีหอคิวคสูงขึ้นไปอีกชั้น ทั่วหอนับว่าเป็นชั้นที่ ๔

อนึ่งเมื่อเวลาบ่ายได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทวีติยาภรณ์มงกุฎสยามแก่ อำมาตย์เอก
พระยาประติพัทธ์ภูบาล กับทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มหา
อำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร เชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไป
พระราชทานแก่เจ้านายและข้าราชการเมืองยะโฮร์อีก คือ :-

ประถมาภรณ์มงกุฎสยามแก่เจ้าอิสไมล เจ้ามกุฎ ๑ คาโต๊ะ
มนตรีเบซาร์ (อับดุลลาห์บินยาฟฟา) นายกแห่งคณะเสนาบดี ๑

ทวีติยาภรณ์ช้างเผือกแก่เจ้าอาริสันตะหะรา ๑ เจ้าอาห์มาห์ ๒

๑, ๒ เป็นโอรสสุดด่านชั้นลูกเธอ และเจ้าอาห์มาห์ ต่อมาพบในหนังสืออื่นอีก เรียก
อาห์มัด Ahmad ก็มี กับดูเหมือนจะมีตำแหน่งเป็นค้ำมะหงด้วย

จัตุมหาราษฎร์เมืองกุฎสยามแก่น นายพันตรี ยาทยา บินอาบกาหลิบ
แห่งกรมทหารบกยะโฮร์ ๑

กับเบญจมาภรณ์เมืองกุฎสยามแก่นนายร้อยโท อับดุลฮามิต บินคอต
อีก ๑

๑ ตามราชกิจจาฯ แต่เข้าใจว่าคงมียศเพียงนายร้อยตรี เพราะตามบัญชีที่เบิกค่าฯ
ที่นำลงในหนังสือพิมพ์ ในสิงคโปร์เรียก Second Lieutenant.

ทางมะลายูเจ้านายและข้าราชการเขาก็มีชื่อ (คล้าย ๆ) ฐานันดรใช้กัน สุดต้น
เป็นผู้ให้ตั้งทางยะโฮร์ เช่นเจ้าอัสไมลที่เรียกกันว่าคนกุมะโค๊ะตะ คำนั้นก็เป็นอย่าง
ฐานันดร และเจ้าอัสบันตะหะระนันก็ชื่อเช่นนั้น เพราะชื่อเดิมเขาว่า อิบูบะกาหฺ มี
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีกหลายคน ที่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเมื่อคราวเสด็จฯ ทมช่อ
เช่นนั้น เช่น :-

อังกูอับดุล อาสัส	มีว่า	อังกูมาดาเยา
ดาโต๊ะคอต	„	ดาโต๊ะคีวี
ดาโต๊ะมุสตาฟา	„	ดาโต๊ะอิสตีอาดัต และ
ดาโต๊ะโมหะหมัดซาล์เลย์	„	ดาโต๊ะปรีวารา

ฯ ล ฯ

ฯ ล ฯ

ตอนสาม

เกาะหมาก-กั้วลากังสาร-อานะบุกิต

เสด็จถึงเกาะหมาก - เขาปิ้งและรถไฟเขา - ฝนตกใหญ่ - งานอุทยานสโมสรที่จวนผู้ว่าราชการ-บ้านอั้งกั้ง - จวน - มิสเตอร์ คอริงตัน - งานแข่งม้า - เสด็จเสวยที่ อี แอน โอ โฮเทล - ประพาสวัง-พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ที่อยู่ตอก - ประพาสถนนรอบเกาะและสโมสรว่ายน้ำ-ประพาสวัดเก็กกลี่ - เจ้าอธิการถวายพระพรชัย - วัดเก็กกลี่ - ถนนรอบเกาะ - เสด็จบ้านพระยาภูมินาถภักดี - ร้านเคอซิลวา - เกาะหมาก - เสด็จถึงกั้วลากังสาร - นายพันโทพาร์ - ทอดพระเนตรคดี - งานเลี้ยงถวายที่ทำเนียบที่ประทับ - คำถวายพระพรชัยของสุลต่านและกระแสนพระราชาธิบดี - พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่สุลต่าน - เมืองกั้วลากังสาร - เมืองไต้เผง - ถนนแต่กั้วลากังสารไปบุกิตมะตายาม-สุลต่านอิสคานตาร์-ร่วม

วันพุธ วันที่ ๑ ตุลาคม

ถึงเกาะหมาก

รถพระที่นั่งถึงสถานีไปร อันเป็นสถานีปลายทางที่จะข้ามไปเกาะหมาก เวลา ๗.๕๐ ก. ท. เร็วกว่าเวลาที่กำหนดไว้ ๒๐ นาที เวลา ๘.๐๐ ก. ท. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องขานายพลเอกทหารอังกฤษเสด็จลงจากรถพระที่นั่ง ทรงพระราชดำเนินไปยังท่าเรือ ประทับ

เรือพระที่นั่ง ซีคัลล์ ซึ่งรัฐบาลสเตอร์เซตตลเมนตส์จัดเตรียมไว้ถวาย
 มิสเตอร์ เออร์ราร์ด เอ. สมิท ผู้รักษาการท้องที่บัตเตอร์เวท (ซึ่งเรียก
 กันว่า ซีเนียร์ติสตรีกอฟฟิเซอร์ ทำนองผู้ว่าราชการอำเภอของเรา)
 ได้มากอยเฝ้ารับเสด็จอยู่ ณ สถานที่นี้ ณ ท่าเรือที่จะเสด็จลง มีจางวางโท
 พระยาสุนทรราชวิ สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต พร้อมด้วย
 ค่ายข้าราชการและกรมการเมืองภูเก็ต มี อำมาตย์เอก พระยาอัครราช
 ทรงสิริ^๑ อธิบดีผู้พิพากษา นายพันตำรวจเอก พระยาอาชญาพิทักษ์^๒
 ผู้บังคับการตำรวจภูธร อำมาตย์โท พระยาประวัตินุสรกิจวงศ์^๓ อำมาตย์
 โท พระระนองบุรีศรีสมุทเชษฐ^๔ ผู้ว่าราชการจังหวัดระนอง อำมาตย์
 ตี^๕ พระศรีเวชกิจ^๖ สาธารณสุขมณฑล อำมาตย์ตรี หลวงพิทักษ์-
 ชินประชา กับ รองอำมาตย์โท ขุนพิศาลสารกรรม^๗ ปลัดสุขาภิบาล
 จังหวัดภูเก็ตอีก ๑ ซึ่งมากอยเฝ้ารับเสด็จอยู่ ได้ไปเฝ้าทูลละอองธุลี
 พระบาท

๑ Gerard A. Smith (Actg.)

๒ นาย ขุน วิเศษกุล, ต่อมาย้ายไปเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช แล้วเป็น
 อธิบดีกรมนครบาล

๓ แม้น อรุณลักษณ์

๔ เกษ สุนทรรัตน์

๕ กอ ชูสี ทรระนอง นอกราชการอยู่หลังสวน

๖ กอ ชูโง้ย ทรระนอง

๗ ตี ต้วแพทย์

๘ น้อม เทมแก้ว

เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากท่าเรือราวเวลาประมาณ ๘.๓๐ ก.ท. พอแล่นออกไปได้กึ่งทาง จะถึงสะพานวิกตอเรียท่าขึ้นเมืองเกาะหมาก เรือรบแมกโนเลีย (ซึ่งออกจากสิงคโปร์แต่เมื่อวันที่ ๒๘ เดือนก่อน เพื่อมาคอยรับเสด็จอีกนั้น) ได้ยิงปืนใหญ่ถวายคำนับ ๒๑ นัด เรือพระที่นั่งถึง และเทียบสะพานท่าเรือได้ราว ๘.๕๐ ก.ท. ที่อนนอร์บล มิสเตอร์คอตริงตัน^๑ ผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัด (แอกติงเรซีเดนต์-เคาซิลลอร์) เกาะหมาก มาเฝ้ารับเสด็จอยู่บนสะพาน เสด็จขึ้นท่าประมาณเวลา ๙.๐๐ ก.ท. ณ สะพานท่าเรือ ผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัด นำมิสเตอร์ไวท์เลย์^๒ ผู้พิพากษาศาลจังหวัด (ปีวนิช) มิสเตอร์ปรอตต์^๓ ผู้พิพากษาศาลแขวง (ดิสทริกซ์) กับสมาชิกสภาภุชฎีกา และหัวหน้ากรมกองต่าง ๆ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พอเสด็จการ เฝ้าแล้วเสด็จโดยลาดพระบาทไปยังเชิงสะพาน ซึ่งมีกองทหารปืนพม่า (เบอร์ม่าไรฟลส์^๔ ที่จัดมาจากเมืองไท่ฝิ่ง) ๑๐๐ คน มาเข้าแถวเป็น กองเกียรติยศ คอยรับเสด็จอีกชั้น ทหารกองเกียรติยศกระทำวันทยาวิธ แตรวงกองทหารราบซัสแซกหลวงกองพัน ๒ บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เมื่อจบเพลงแตรแล้วทรงตรวจแถวทหารพร้อมด้วยผู้แทนผู้ว่าราชการ แล้วเสด็จขึ้นประทับรถยนต์พระที่นั่งเสด็จไปยังที่ประทับ

^๑ The Hon. Mr. S. Codrington

^๒ Mr. Justice M. H. Whiteley

^๓ Mr. E. Pratt

^๔ The Burma Rifles ทหารกองเดียวกับที่ไปรักษาการที่ไต้หวันเมื่อเสด็จประทับ

แรมที่จัตวา ณ เช้าวันเสาร์ ๑๐.๐๐ ก. ท.
 มิสเตอร์ โรเจอร์ส^๑ ผู้จัดการรถรางเข้ามาคอยเฝ้ารับเสด็จ กราบบังคม
 ทูลเชิญเสด็จขึ้นประทับบนรถคันที่ตกแต่งเตรียมไว้ถวาย เสด็จถึงยอด
 เขาประมาณ ๑๐ นาฬิกาถึง ทรงประทับพระเก้าอี้ห้ามเสด็จไปยังเรือน
 หลวงอันมีนามว่า เบล รีติโร^๒ ที่รัฐบาลอังกฤษจัดถวาย

ในการเสด็จถึง บรรดาเรือกลไฟทั่วไปในอ่าวท่าเรือได้ชักธงราว
 และตกแต่งเรือถวาย เพื่อเป็นการแสดงความเคารพเช่นเดียวกับที่อ่าว
 เมืองสิงคโปร์เมื่อวันเสด็จถึงและกลับ ที่สะพานท่าวิกตอเรียก็มีการ
 ตกแต่งประดับด้วยธงและหลังคา มีผูกผ้าผูกใบไม้พยับห้อยเป็นโค้ง
 เป็นซุ้มทั่วไป ทั้งมีธงไตรรงค์และธงชาติน้อยใหญ่แขวนสลัดกันตลอด
 ทุกซุ้ม

อนึ่งเวลาเสด็จลงจากรถไฟพระที่นั่ง ณ สถานีไปรเมื่อเช้า ได้ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหีบถมทองหีบหนึ่ง แก่มิสเตอร์
 เฮนซอร์ ผู้รั้งผู้จัดการทั่วไปแห่งรถไฟสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้โดยเสด็จ
 พระราชดำริเนืองมาแต่วันเสด็จจากปางงเบซาร์ เพื่อกำกับควบคุมดูแล
 กระบวนรถพระที่นั่ง และได้กราบถวายบังคมลากลับไปที่อยู่ ณ เมือง
 กัวลาลัมเปอร์

๑ Mr. T. Rogers

๒ Bel Retiro

วันหยุดสัปดาห์ วันที่ ๒ ตุลาคม
บนเขาปีนัง (ปีนังฮิลล์)

ตั้งแต่ ๑๐.๐๐ ล.ท. เมื่อคืนมา ฝนได้เริ่มตกพรำ ๆ คึกเข้กลับตกหนักเข้า ทั้งมีพายุใหญ่จนต้นไม้ใหญ่ในบริเวณที่พักหักลงอย่างระเนระนาด สว่างเข้ากลับหนักเข้าอีก และตกเรื่อยมาจนสายตลอดถึงเที่ยงวันก็ยังไม่ซา ถนนตามบนเขาถล่มทะเลาะลงไปหลายแห่ง เขาว่าในเมืองยอร์ชทาวน์น้ำท่วมบ้านราษฎรเอาหลายตำบล ถนนก็ถูกน้ำท่วมหลายสายจนขัดแก่การสัญจรไปมา และพูดกันว่านับแต่ ๑๕-๑๖ ปีล่วงแล้วยังไม่เคยมีฝนใหญ่ในเกาะหมากเลย

เวลาบ่ายผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัดมีการรับแขกคาร์เคนปาร์ตีด้วยเพื่อเป็นพระเกียรติยศ เนื่องที่มีฝักตกอยู่ตลอดวัน เลยไม่สามารถเสด็จพระราชดำเนินได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาอำมาตย์ตรีหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรเสด็จไปแทน^๑ เจ้าของงานได้เชิญแขกมาประมาณ ๓๐๐ คน แม้ว่าฝนตกใหญ่จนไม่มีเวลาชาลงได้ตั้งกล่าวก็ดี บรรดาผู้ที่ได้รับเชิญก็ยกอุส่าห์พากันไปนับว่าเกือบทุกคน โดยหวังจะได้มีโอกาสชมพระบารมีกระนั้น

รถรางเขาปีนัง^๒ (ที่เรียกกันว่าปีนังฮิลล์ซีโรลเวย์) เมื่อยังไม่ทัน

๑ เมื่อคราวงานเต้นรำแสนดีที่บันดันทันที่สิงคโปร์ หนังสือพิมพ์ที่นั่นลงว่า มกุฎราชกุมาร Crown Prince (สยาม) ได้เสด็จแทนพระองค์ในงานนั้น

๒ Penang Hills Railway

เห็น หากให้เขาพูด ๆ กันถึงเรื่องวิธีทำ ก็คงจะว่ากันว่าทำกันโดยวิธี
ธรรมดา ท่อตรงไปถามไหล่เขา สันเขา หักไปทบมา เช่นทำถนน
ชันลงตามเขานั้นเอง นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ทำกันอย่างวิธีทำเกรินหรือ
ลิฟต์เรลตี้ ๆ อย่างที่เขาเรียกฟินิกุลาร์เรลเวย์ ไม่มีสิ่งใดแปลกและ
พิศดารอย่างไร ทำแต่เชิงเขาตรงชันไปสันเขา มองเป็นบันไดอย่าง
บันไดตรงที่บรมบรรพต ตรงสันเขาที่ทางรถทำชันไป วัตถุประสงค์ระดับ
น้ำทะเลได้ ๒,๓๘๑ ฟุต เนื่องด้วยความชันของเขาไม่ได้ระดับกันตลอด
บางแห่งต้องก่อเขื่อนยื่นออกไปรับไว้ ทางรถทำเป็นสองตอน ตั้งแต่
พื้นดินชันไปถึงราวกึ่งทางตอนหนึ่ง ตั้งแต่กึ่งทางไปถึงสันเขาอีกตอน
หนึ่ง ระยะทางสองตอนนี้รวมด้วยกันยาวประมาณ ๕๐ เส้น ทัวรถ
ทำเป็นรูปคล้ายตุ๊กกว้างราว ๔ ศอก ยาวก็สัก ๑๐ ศอก สูงข้างต่ำข้าง
ที่หนึ่งทำเป็นชัน ๆ อย่างชันบันได จัดให้เดินอยู่ด้วยกัน ๔ คน ใน
ตอนหนึ่งชันกันลงกัน การเดินใช้แรงไฟฟ้าทำเองเกี่ยวกับลิฟต์ รถ
ชันลงต้องพร้อมกัน มีลวดขอเลขผูกติดกันรอยผ่อนชันลง อัตราเดิน
เขาจะไว้มิให้เร็วกว่าชั่วโมงละ ๔ ไมล์ ระยะที่เดินชันลงกินเวลา
เที่ยวละ ๒๔ นาที หึ่งชันลงเที่ยวหนึ่งราว ๑ ชั่วโมง เพราะต้องมีการ
เสียเวลาถ้ายรถเมื่อหมดทางตอนหนึ่ง ๆ ทัวรถบรรจุคนโดยสารได้
อย่างเต็มที่สัก ๓๐ คน มีสถานี ๓ แห่ง ตรงเชิงเขาแห่งหนึ่ง กลางทาง
เมื่อหมดทางตอนหนึ่งแห่งหนึ่ง กับบนสันเขาที่เรียกสถานีบนอีกแห่ง
หนึ่ง ระหว่างสถานีกลางชันไปสถานีบนมีอุโมงค์ ๆ หนึ่งยาวราว ๕ วา

อุโมงค์นี้สงสัยว่าทำขึ้นด้วยความจำเป็นหรือเพื่ออวด เท่าที่มองเห็นแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีความจำเป็นช่วยประการใดเลย รถเดินแต่เวลากลางวัน เริ่มแต่ย่ำรุ่งจนถึงทุ่มครึ่งเป็นอย่างตึก เขากำหนดเวลาเดินเป็นวัน ๆ ตามเทศกาล เช่นวันนั้น ๆ เริ่มออกเดินเวลานั้น ๆ ๑๕ นาทีต่อครั้ง บ้าง ๓๐ นาทีต่อครั้งบ้าง ไม่เหมือนกันทุกวัน เขาพิมพ์กำหนดเวลาเดินรถแจกกันอยู่เสมอ ๆ ค่าโดยสารจัดเป็นสองชั้น ชั้นที่หนึ่งคิดเที่ยวละ ๑ เหรียญ ชั้นธรรมดา ๕๐ เซ็นต์ ชั้นที่ ๑ กับธรรมดาติดกัน คุยที่นั่งมีเบาะปู การก่อสร้างทำกันมานาน และเพิ่งเสร็จเปิดเดินรถรับคนโดยสารได้เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ปีกลาย (ค.ศ. ๑๙๒๓)

บนเขาปิ้งหมู่ค้ำสนสูงมีผู้ต่างพากันไปจับจองที่ทางไว้ และปลูกบ้านเรือนอาศัยอย่าง “ตากอากาศ” กันมาก ทางราชการก็ไปปลูกชั้นหลายหลัง สำหรับจำพวกข้าราชการนับแต่ผู้สำเร็จราชการสเตรตส์ ตลอดชั้นรอง ๆ ลงไป หากเวลาไต่ว่างมีผู้ต้องการเช่าสักชั่ว ๆ คราว ก็อนุญาต จำนวนบ้านเรือนเกือบจะเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ขึ้นได้แล้ว ที่จัดเป็นที่ประทับและที่พักข้าราชการเป็นของรัฐบาลทั้งสิ้น ทั่วที่ประทับเป็นหลักที่ปลูกทำขึ้นสำหรับผู้สำเร็จราชการสเตรตส์ มีเครื่องใช้พร้อม ตลอดโต๊ะบิลเลียดและสนามเทนนิส ก็มีไฮเทลชื่อเกรค^๑ เป็นเรือนชั้นเดียวเตี้ย ๆ ตกแต่งจัดทำเรียบร้อยเหมาะแก่การพักอาศัย เป็นสมบัติของรัฐบาลสเตรตส์เหมือนกัน แต่มีเสียงว่า

๑ Grag Hotel

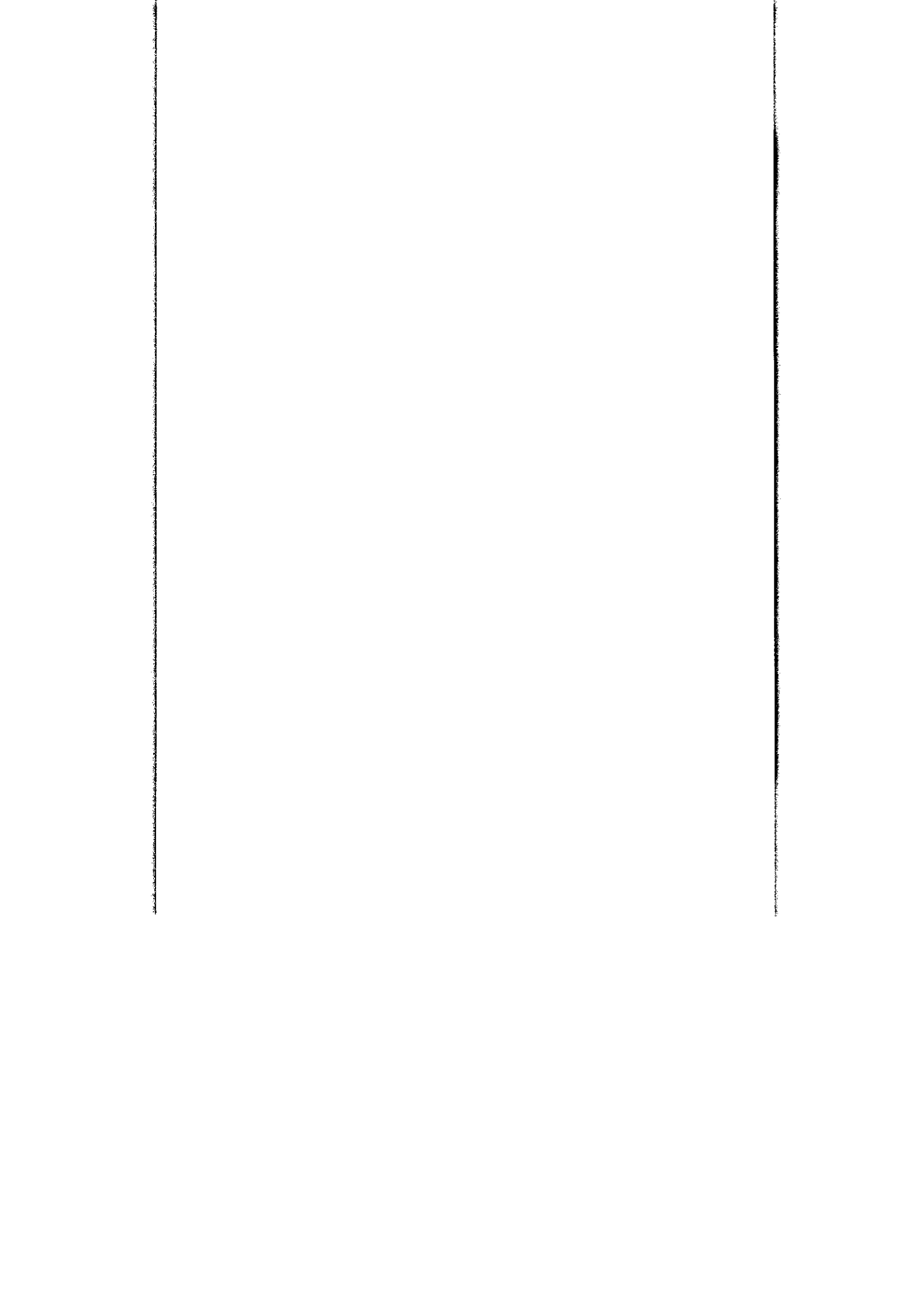

จากซ้ายไปขวา

แถวหน้า ๑. น.ส. ทองคำ เนตรสิงห์ ๒. คุณแจ่มณี พนมวัน ณ อยุธยา ๓. พระนางเจ้า ฯ ๔. ถิ่นเกล้า ฯ

๕. เจ้าพระยาวงศาวิมุกตฤกษ์

แถวหลัง ๑ พระยานิรุทธเทวา ๒. คุณหญิงอรุณคดี จารุดุล ๓. คุณหญิงอินทิรา อาชুবุตรี

ให้กรมรถไฟสหรัฐอเมริกาไปจัดการ เข้าใจว่าจัดวิธีเดียวกับไฮเทล หัวหินที่เป็นของของกรมรถไฟเรา เรื่องจับจองที่ทาง มีเสียงพูดกันว่า เขาออกจะกัน ๆ นอกจากฝรั่งแล้วไม่ยอมให้ใครขึ้นไปจับตอบนบน ๆ สั้นเขาเลย มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขรับส่งเมลล์ไปมาตลอดเวลา ตามเหล่าบ้านบนนั้นเขามีโทรศัพท์ติดต่อพูดจากันได้ทุกเมื่อ ริมทาง รถรางตอนใต้มีศาลเจ้าจีนไปปลูกขึ้นไว้ศาลหนึ่งแต่ไม่สู้ใหญ่โต เห็นจะไม่มีสิ่งของอย่างใดที่ศักดิ์สิทธิ์จึงไม่มีใครเขียนเรื่องราวขึ้นไว้

วันศุกร์ วันที่ ๓ ตุลาคม

บ้านอัมฤกษ์ กะหมาก

แม้มาจนเช้าก็ยังมืดเป็นละอองอยู่อีก อากาศเป็นหมอกครึ้ม อยู่จนสาย เวลา ๕.๐๐ ล. ท. เสด็จพระราชดำเนินโดยพระเก้าอี้หาม จากบ้านเบตรีติโร ไปยังสถานีรถราง เพื่อแปรพระราชฐานเข้าไปประทับในเมือง ทรงประทับรถรางรถเลื่อนลงจากยอดเขาแล้วประทับรถยนต์พระที่นั่งประพาสที่ซังน้ำ (ประปา) และส่วนน้ำตกตามทาง เสด็จ ฯ ประพาสอยู่ชั่วเวลาเล็กน้อยก็เสด็จจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ในการทรงเยี่ยมผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัดนั้น ผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัดพร้อมด้วยภรรยาได้คอยเฝ้ารับเสด็จ เมื่อทรงประทับอยู่ราวครู่แล้ว เขาทั้งสองจัดน้ำชาถวาย ขณะเสวยผู้แทนผู้ว่าราชการได้กราบบังคมทูลถึงงานสโมสรเมื่อเย็นวาน และแสดงความเสียใจในการที่มีได้

เสด็จ และว่าคนที่เข้าใจได้ดีแล้วว่าพระองค์คงไม่สามารถจะเสด็จได้ โดยแท้จริง ตรัสปฏิสันถารอยู่พอสมควรแก่เวลาแล้ว เสด็จยังบ้าน อัญญาภคที่ถนนนอร์ทัม ซึ่งเป็นของนาย คอยู่ต็อก ณ ระนอง มหาตเล็ก จัดถวายให้เป็นที่พักที่สบาย เสด็จถึงบ้านอัญญาภคราวเวลา ๗.๐๐ นาฬิกา นายคอยู่ต็อกพร้อมด้วยภรรยาและบุตรกับญาติในสกุล ณ ระนอง ที่พากันมาจากบ้านเมืองของตนเพื่อรับเสด็จได้มาคอยเฝ้า อยู่นั่งเชิงบันไดหน้ามุข ทรงประทับพระราชปฏิสันถารด้วยเจ้าของบ้าน และวงศ์ญาติบางคนพอสมควร และทรงขบใจที่เหล่าเขาได้มีแก่ใจจัด บ้านถวายเป็นที่ประทับกระนั้นแล้วเสด็จขึ้น

บ้านอัญญาภคเป็นตึกสองชั้นไม้สักโตใหญ่เท่าใดนัก สร้างอยู่ใน บริเวณที่ผืนเดียวกับบ้านจักรพงษ์ ทรงเค้าก็แบบบ้านจีนผู้ดี ๆ ใน กรุงเทพฯ ตามถนนทรงวาด ชั้นบนเป็นห้องนอนและอยู่อาศัยจะเพาะ ที่รับแขกและห้องทำการจัดไว้ข้างล่าง ออกจะทึบ ๆ วิตกว่าถ้าตุ๋นร้อน จะร้อนมากไปกระมัง ชื่อเดิมตั้งไว้ว่า โนวา สกอเนีย เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา เสด็จออกมาก่อนหน้าสัก ๑๕ วัน เจ้าของจัดถวายเป็นที่ประทับและขอประทานนามใหม่ จึงได้ ประทานให้ว่า บ้านอัญญาภค หน้าบ้านออกถนน ตรงตัวตึกออกมา มีลานสนามหญ้ากว้างขวาง มองมาแต่ไกลทรวดทรงเขานับว่าพอใช้

๑ ต่อมาเป็นพระรัตนเสวมณี ฯ

ในระหว่างเวลาเสด็จประทับในเมืองเกาะหมาก (ยอร์ชทาวน์) เหล่าข้าราชการบริพารที่โดยเสด็จพระราชดำเนิน ก็มีแยกกันไปพักอยู่สองแห่งเช่นสิงคโปร์ ชั้นผู้ใหญ่ๆ ไปพักอยู่ที่โอแอนโอไฮเทล นอกนั้นที่ รันนิมหิต อี กับ โอ เป็นน่าย่อของภาษาอังกฤษ คำเต็ม อี ว่า อีสเตน โอ ว่า โอรีเอนเทล

สวนน้ำตกที่ทรงเวาะประพาสมา เมื่อพุดถึงดินที่เซ่นเกาะหมากแล้ว ก็ว่าเป็นชั้นอันหนึ่งของเขา ระยะทางที่จะไปถ้านับแต่ท่าเรือเมืองยอร์ชทาวน์เข้าไปค่อนข้างไกลมาก ถึง ๑๘๐ เส้น เป็นสวนของรัฐบาลจัดสร้างขึ้นมานานแล้ว มีเจ้าพนักงานควบคุมดูแลรักษา ตั้งอยู่เชิงเขาบึงเหนือสถานีรถรางเขานั้นไปหน่อย ถ้าไปจากในเมืองลัดไปทางถนนนอร์ทมีออกจะไกล ตามทางไปนับว่าเป็นที่จูงใจอยู่บ้าง เพราะถนนเหล่านั้นมีต้นไม้ใหญ่ ๆ ปลูกไว้ทั้งสองข้างทางร่มรื่นอย่างถนนเพ็ชรบุรี ภูมิประเทศเมื่อจวนใกล้จะถึงสวน เป็นที่ราบมี สวนหมาก มะพร้าว เงาะ ทุเรียนเกือบตลอด ที่กำลังตกดอกออกผลก็มี ทั่วสวนอยู่ในละแวกเขา เขาเหล่านั้นสูงต้ง ๆ พันพีต อุดมไปด้วยพรรณไม้น้อยใหญ่ในประเทศร้อนเกือบทั้งสิ้น พื้นที่สวนกับพื้นที่ภายนอกออกจะตรงกันข้าม ในสวนเป็นเขาเบเนเนิน มองเป็นป่าชฎู หงอากาศก็ชื้นเย็นสดก มีลำน้ำลำธารหลายแห่ง มีน้ำไหลอยู่เสมอ หญ้าบอนชื้นอยู่เขียวได้ตลอดปี มีน้ำตกสูงใหญ่ เสียงน้ำได้ยินออกไปได้แต่ไกล เขาว่าถ้าหน้าฝนแล้วคงเหลือเกิน บนไหล่เขาได้น้ำตกมีสระน้ำเป็นของทำขึ้น

เพื่อเก็บน้ำที่ไหลตกลงมา และใช้เป็นประปาฝั่งท่อต่อเอาน้ำออกไป
 ใช้ในเมือง การปลูกต้นไม้ทำไว้หลายอย่าง ปลูกลงในพื้นดินราบ
 ธรรมดาบ้าง พูนดินก่อเป็นเนินขึ้นไปบ้าง บางอย่างปลูกในกระถาง
 ในกระเช้าแขวน เช่นจำพวกเฟิร์น ปาล์ม หน้าวัว โกศล และ
 กล้วยไม้เป็นต้นและทำเรือนเก็บไว้ เรือนต้นไม้ก็ทำกันไม่สู้พิถีพิถัน
 ปานใด เพียงเอาเสามาใช้ปักลงเป็นคอก ๆ หลังคาทำเป็นโค้งมุงด้วย
 ไม้ซี่ ๆ เรียงอย่างมู่ลี่ ตัดถนนให้ไปมาถึงกันได้ทุกแห่ง เบื้องต่ำถึง
 กว้างพอรถยนต์เดินเข้าออกได้ไม่มีคอคัด ตามพื้นดินหรือไหล่เขาทำเป็น
 รางน้ำให้น้ำไหลซึมไปได้ทั่ว มีลิงบาอูอยู่ฝูงใหญ่เที่ยวจับอยู่บนต้นไม้บ้าง
 อยู่ตามพื้นดินบ้าง เขามีข้อบังคับห้ามไม่ให้ใครทำอันตราย ตอนเหนือ
 แยกขนทางซ้ายมือมีถนนขึ้นไปบนเขาปีนอีกสาย เป็นสายเก่าชันลง
 ก่อนทางรถรางทำขึ้นไป มีพวกจีนมารับจ้างเป็นกุหลิวแก้อให้ แก้อ
 หนึ่งใช้คนหาม ๖ คน คิดเอาค่าจ้างเป็นรายคนคนละ ๔๖ เซ็นต์.

จวนผู้ว่าราชการจังหวัดเรียกกันที่นี่ว่า เรซิดენซี^๑ เป็นตึกใหญ่
 สองชั้น ทำสูงโปร่ง ห้องหับกว้างขวาง รู้สึกว่าท่าคงสบายดี ชั้นล่าง
 ออกจะโล่งโล่ง มีโต๊ะบิลเลียดและเครื่องเล่นกีฬา (ในร่ม) ตั้งและ
 จัดไว้หลายสิ่ง เครื่องแต่งบ้านพอประมาณกับฐานะ ตัวตึกออกจะค่อนข้าง
 เก่าแล้ว สังเกตดูการรักษาดูต้องชมว่าเอาใจใส่จริง ในบริเวณมี
 ต้นไม้ขนาดใหญ่ ๆ ขึ้นอยู่หลายต้น เข้าใจว่าเป็นของเดิมไม่ได้ปลูก

๑ Residency

ขึ้นใหม่ เพราะเป็นไม้ชนิดธรรมดา ไม่ใช่เป็นของประดับอวดใบ
หรือต้องการผล มีต้นมะพร้าวอยู่ ๒ หมู่ ถนนในบ้านก็นับว่าคงแก่
การรักษามาก

มิสเตอร์ คอคริงตัน ผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัด คูท่าทางออกจะ
หึงมึน ๆ รูปร่างรสน้ำตึกไม่สูงต่ำ กิริยาไม่เชิงซ้ง ร่างกายก็ซุบพอม
อายุเห็นจะราวเข้าเรือน ๕๐ ทำอะไรคูลง ๆ ออกจะเป็นพลเรือนไป
มากกว่าทหาร ตรงกันข้ามกับภรรยาซึ่งมีสีหน้าปราดเปรียวนัก

เวลาเสด็จลง ณ สถานีรถรางที่เชิงเขาปีนัง สมเด็จพระเจ้า
น็องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งเสด็จมาจากสงขลา ได้
ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และเพื่อฟังเหตุการณ์ข่าวเสด็จพระราช-
ดำเนินด้วย

วันเสาร์ วันที่ ๕ ตุลาคม

บ้านอัญญางค์ เกาะหมาก

เวลา ๔.๐๐ ล.ท. เสด็จพระราชดำเนินยังสโมสรคดี (โพลีคลับ)
ทอดพระเนตรการแข่งขันม้า ซึ่งคณะกรรมการและสมาชิกได้จัดให้มีขึ้น
ถวายเป็นพิเศษ ผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะกรรมการคอยเฝ้า
จัดการรับเสด็จ การได้เป็นไปอย่างครึกครื้นโตใหญ่ การแข่งขันจัด
เป็น ๗ เที้ยว เที้ยวที่ ๑ เป็นของถ้วยเทิร์ฟคลับ เที้ยวที่ ๒ ของถ้วย
ซุยลี่ ที่ ๓ ของถ้วยสยาม ที่ ๔ ของถ้วยฮันต์ ที่ ๕ ของถ้วยสโมสร

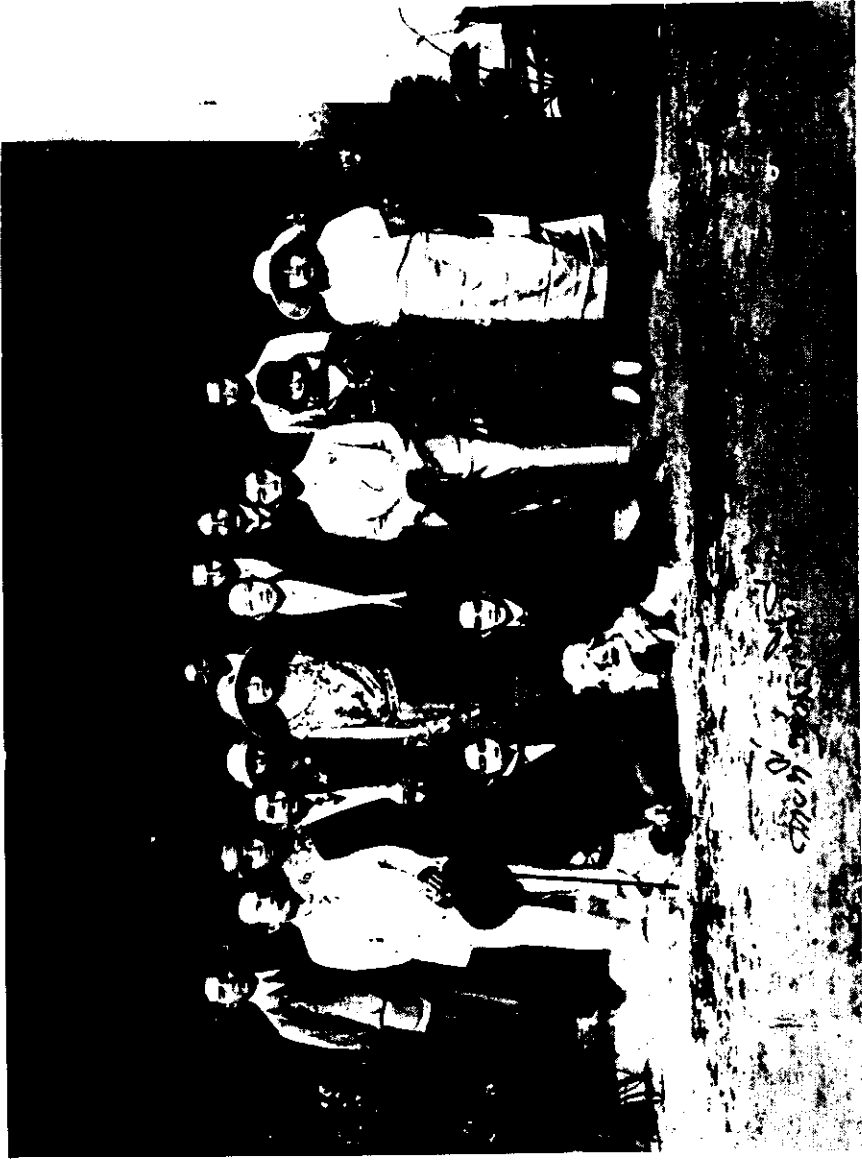
กับถ้วยพิเศษรวมกัน ที่ ๖ ของถ้วย อี แอน โอ และที่ ๗ ของถ้วย
กรุงเทพฯ ฯ ม้า เทรคนอต ของมิสเตอร์ อาเลนเล็ก ชะนะใต้ด้วย
สยาม ม้า ม้าย่อง ของมิสเตอร์ เกรแฮม ชะนะใต้ด้วยกรุงเทพฯ ฯ
กรรมการได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอให้ทรงพระราชทานรางวัลแก่
เจ้าของม้าผู้ชนะ เมื่อเสร็จการพระราชทานรางวัลแล้วเสด็จกลับ
ขณะที่ทรงพระราชดำเนินออกจากสโมสรมา พวกคณะกรรมการ
และเหล่าบรรดาผู้ที่มาในงานได้พากันให้ถวายพระพรชัย ๓ ลา กับ
กราบเรียนคุณจอมสุวัทนาด้วยอีกลา

เวลา ๙.๐๐ ล.ท. เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์นิรภัยที่หนึ่ง
ไปยัง อีแอนโอ โฮเทล ประทับเสวยพระกระยาหารพร้อมด้วยข้าราชการ
บริวารหญิงชายที่โดยเสด็จพระราชดำเนิน และข้าราชการมณฑลภูเก็ต
รวมด้วยกันประมาณ ๗๐ เศษ เสร็จการเสวยแล้วเสด็จทอดพระเนตร
การเดินรำ ซึ่งบรรดาคณะฝรั่งผู้ที่ได้จัดมีชนถวาย ณ ห้องเต้นรำใหญ่
ของโฮเทล ประทับทอดพระเนตรอยู่จนราว ๑.๐๐ ก.ท. จึงเสด็จกลับ

วันอาทิตย์ วันที่ ๕ ตุลาคม

บ้านอัมพวัน กะหมาก

เมื่อเสวยพระกระยาหารกลางวันแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้ช่างถ่ายรูปมาฉายพระบรมรูป โปรดเกล้า ฯ ให้ฉายสองสามอย่าง
จะเพาะพระองค์กับเจ้าจอมสุวัทนาอย่างหนึ่ง ทรงประทับกับเจ้าจอม

1

2

สุวักหนา คุณข้าหลวงทั้งสี่ กับเจ้าพระยารามรามพ พระยานิรุทธเทวา
 อย่างหนึ่ง ทรงประทับพร้อมด้วยข้าราชการทั้งหลายที่โดยเสด็จ
 พระราชดำเนิน เป็นรูปหมู่ใหญ่อีกอย่างหนึ่ง เสร็จการลายรูปแล้ว
 เสด็จประพาสวังที่สุโขทัย ทอดพระเนตรวัดและที่เสด็จอยู่ในวัด
 ครุ่นหนึ่งก็เสด็จกลับ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงิน
 ปฏิสังขรณ์วัด ๑๐๐ เหริยณ

ทางที่จะไปวัดนี้ต้องผ่านที่สวนผลไม้ต่าง ๆ เกือบตลอด เป็น
 ถิ่นนอกจะเป็นบ้านนอก ๆ บางตอนต้องผ่านทุ่งนาไป มีโรงเจ็กปลูก
 อยู่โตค ๆ เรียงรายอยู่ข้างทาง ๔-๕ หลัง เห็นจะเป็นของจำพวกที่
 พวกกันออกไปทำนา วัดอยู่ข้างทาง สร้างอยู่บนเนินเตี้ย ๆ ในดงมะพร้าว
 ตกเนินขึ้นไปเป็นชั้น ๆ คูเหมือนสัก ๓ ชั้น สูงจากพื้นถนนรวมค้ำยัน
 สัก ๖ คอก ทำทำนองเขื่อนใช้หินก่อกัน ทางชันลงทำเป็นขั้น ๆ อย่าง
 บันได รถเทียบได้ถึงชานวัด ตัววัดก็รูปศาลเจ้าธรรมดา และขนาด
 ก็ย่อม ๆ ไม่โตใหญ่กว่าวัดบำเพ็ญเงินพรตนัก ตำแหน่งริมทางจะเข้า
 ประตุ มีต้นไม้ดอกปลูกเป็นหย่อม ๆ กันเป็นสวนเล็ก ๆ อยู่ทั้ง ๒ ฟาก
 ในวัดมีพระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่ คู่เค้าอุมบาตรหรืออะไรูปก่อนไป
 ทางจีนอยู่องค์หนึ่ง กับมีรูปหล่อหรือปั้นอีก ๔-๕ รูป ส่วนนุที่เสด็จ
 ปล่อยอยู่ตามกระดางหรือโกร่งทองเหลือง ชะนิคใช้ทำกระดางรูป
 กลมบ้าง สี่เหลี่ยมบ้าง กับตามกิ่งไม้แห้ง ๆ ที่หามาปัก ๆ ไว้ และตาม
 เชิงเทียนราวเทียนตลอดตามหิ้งหอชั้นเชิงชอกตุ้มมฝา ปล่อยอยู่เฉย ๆ

ไม่ได้กักขังอย่างใด ชะนิคฺฐุนั้นคล้าย ๆ งูเขียว สีอย่างงูเขียวหางไหม้ มีอยู่หลายขนาด ขนาดยาวที่สุดที่เห็นเพียง ๔ ฟุต จีนเผ่าวัดกล่าวว่า ถึง ๘ ฟุตก็มี กิริยาของงูก็คือนอนอยู่นิ่ง ๆ เหยียดยาวไปตลอดตัวบ้าง ขดอยู่บ้าง และหนึ่งอย่างไม่กระดุกกระดิก ถ้าไม่สังเกตให้ดีจะเลยเข้าใจว่าตายเสียซ้ำ เวลาเดินเข้าไปใกล้ ๆ ก็ไม่ไหวไม่สะอึก ต่อเอาไม้หรือมือไปจี้หรือเขี่ยเข้า จึงจะทำเค้าว่ามีชีวิตอยู่ ก็อกลานตัวมึนเขยขึ้นมา แต่ก็ทำอะไรหรือจะหนีไปไหน^๑ เขามีไข่ไก่ไว้ขายสำหรับผู้ที่ไม่จะได้ทำบุญซื้อให้งูเหล่านั้นกิน มีผู้ซื้อให้ให้แจกเฮียกงจัดการให้กิน แต่ไม่เห็นกิน เมื่อพูดให้ทดลองในการไปตุงที่วัดนั้น รู้สึกมีความสะอิดสะเอียนมากกว่าประหลาด วัดนี้กล่าวว่าสร้างขึ้นเพื่ออุทิศแก่พระอรหันต์เจียวช็องกง.

เสด็จการประพาสวัดแล้ว เสด็จพระราชดำเนินบ้านมหาอำมาตย์ตรี พระยาภูมินาถกัณฑ์^๒ จางวางกำกับราชการเมืองสตูล ประทับเสวยน้ำชาที่เจ้าของบ้านจัดถวายแล้ว เสด็จกลับ.

ก่อนจะเสด็จประพาส ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทริตาภรณ์เม็งกุฎสยาม แก่นายค้อยู่ต๋อก ณ ระนอง มหาคเล็ก เข็มพระบรมนามาภิไธยประดับเพชรแก่ภรรยา นายค้อยู่ต๋อก ณ ระนอง กับพระราชทานสัญญาบัตรให้พระบริรักษ์-

๑ รุ่นต่อมาได้ความว่าจำพวกงูหลาม Pythonidae นี้เอง และที่มีอวัยวะดั่งนั้นก็ด้วยธรรมชาติของมัน ตามถ้ำเขาในมณฑลพายัพก็มีไม่แปลกอะไร

๒ กุบา ฮารุเดน บิน ตัมมะหงง

DIPLOMA

.....

.....

โลหวิสัย (คอยู่จ่าย ณ ระนอง)^๑ เป็นพระยารัชฎาธิราชภักดี หลวง
 ลัทธกะวาท^๒ กงสุลสยามประจำจังหวัดเกาะหมาก เป็นพระลัทธกะวาท
 และเข้มข้าหลวงเดิมแก่อำมาตย์ตรี หลวงพิทักษ์ชินประชา (ต้นม้าเสียง
 คัดเทวณิเช)

เวลาค่ำ พระยาประติพัทธภูบาลได้มีการเลี้ยงอาหารเย็น ณ บ้าน
 อัญญาณ์ เนื่องในวันตรงกับวันเกิดของเจ้าพระยารามราชพิ ได้กราบ
 บังคมทูลอัญเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับเสวย และ
 เชิญเจ้าจอมสุวัฒนา กับข้าราชการบริพารหญิงชาย ตลอดจนวงศ์ญาติเจ้าของ
 บ้านประมาณ ๕๐ เศษมารับประทานด้วย จัดอาหารเลี้ยงเป็นอาหาร
 จีน เสวยแล้วเสด็จประทับทอดพระเนตรร่องเกวซึ่งเจ้าของงานจัดให้
 มีชั้น ร่องเกวที่แสดงค่าวันนี้เป็น ๒ วง* ผู้พ่อนและขับโต้แสดงอย่าง
 เต็มฝีมือ การงานได้เป็นไปโดยเรียบร้อย เสด็จขึ้นราวเที่ยงคืน

วันจันทร์ วันที่ ๖ ตุลาคม

บ้านอัญญาณ์ เกาะหมาก

เวลา ๓.๐๐ ท.ล. เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่ง
 ประพาสถนนรอบเกาะ เนื่องด้วยมีฝนตกลงมากอยู่เมื่อสองสามวันและ
 ต่อมาก็ยังมีตกลงมาอีก ถนนบางตอนบางแห่งถล่มลง รถพระที่นั่ง

๑ บุตรพระยารัชฎาธิราชภักดี (กอชมบี่)

๒ เลื่อน ๓กาลังห์

และรถกระบวนเสด็จไม่สามารถจะไปให้ตลอดทางได้สะดวก เสด็จได้
ราว ๑ ใน ๓ ของทางก็กลับ ตามทางกลับทรงหยุดประทับสโมสร
ว่ายน้ำ (สวิมมิงคลับ) คณะกรรมการสโมสร มีมิสเตอร์ ปาลเกรฟ-
ซิมป์สัน^๑ สภานายกกับภรรยา และมีสเตอร์เพนนิก^๒ เลขานุการ
เป็นหัวหน้าคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับเสด็จ คณะกรรมการได้จัด
นำชากับเครื่องดื่มถวาย ทั้งเลี้ยงบรรดาข้าราชการด้วย

ประทับ ณ สโมสรว่ายน้ำอยู่ราว ๔๕ นาที ก็เสด็จวัดเทือกสี
ที่ตำบลไอยะอิก้า เสด็จถึงวัดค่อนข้างเย็นมาก เมื่อเสด็จลงจากรถ
พระที่นั่งแล้ว เสด็จทรงคานหามที่เจ้าอธิการวัดจัดไว้คอยรับเสด็จอยู่
เชิงลานวัด เชิญเสด็จขึ้นไป เจ้าอธิการวัดจัดรับเสด็จอย่างแข็งแรง
ตกแต่งวัดด้วยธงไตรรงค์ธงชาติและธงสีต่าง ๆ กับมีกิ่งไม้ใบไม้ผูกเป็น
โบไซว์ ทั้งประดับด้วยดอกไม้สด และนำพระฐานา ๖ กับพระลูกวัด
เดินเป็นแถวลงมาคอยรับเสด็จอยู่ถึงชานวัดชั้นเนินล่าง แล้วให้พระ
แสลงตามเสด็จขึ้นไป เสด็จลงจากคานหาม ณ เนินบน ทรงพระ
ราชดำเนินตามทางลาดพระบาท เจ้าอธิการนำเสด็จทอดพระเนตร
วิหารการเปรียญตลอดขึ้นไปเป็นชั้น ๆ พอถึงหอกลางทรงกระทำ
สักการพระ ๓ ที่นั้นมีพระสงฆ์คอยอยู่หมู่หนึ่ง เมื่อทรงสักการแล้ว
พระสงฆ์เหล่านั้นและเหล่าที่ตามเสด็จขึ้นไปก็สวดมนต์ขึ้นพร้อมกัน

๑ Mr. Palgrave Simpson

๒ Mr. Pennyuck

การสวมมนตร์มีเกาะระฆังตีตอกตีแต่งตามแบบจีน เข้าใจว่าที่จะสวด
 ‘ขยันโตถวายพระพรชัยกระมัง’ สวดอยู่พักหนึ่งก็จบ เมื่อจบแล้ว
 เจ้าอธิการนำเสด็จทอดพระเนตรกิจการวัดต่อไปอีก แล้วนำเสด็จเสด็จ
 ไปทางเจดีย์ที่กำลังพึงสร้างขึ้นองค์หนึ่ง เชิญเสด็จเข้าไปประทับในซุ้ม
 ไต้องค์ พอเสด็จประทับในซุ้ม พวกศิษย์วัคคีย์จุดประทัดที่แขวนไว้บน
 ปลายไม้รวกพวงหนึ่งยาวราววาเศษเป็นการรับเสด็จ พอหมดเสียง
 ประทัด ทายกพวกหนึ่งก็อ่านคำถวายพระพรชัยร่วมกับคำกราบบังคม
 ทูลอัญเชิญให้ทรงวางศิลาแรกเจดีย์ และขอพระบรมราชานุญาตให้เจดีย์
 องค์นั้นมีนามตามพระปรมาภิไธยขึ้น

คำถวายพระพรชัยเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อเทียบแปลออกมา
 ให้เข้าใจภาษาไทย ๆ คงได้ใจความว่า:-

“ข้าแต่มหาบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระรามา-
 ธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ทั้งฝ่ายเหนือ
 ฝ่ายใต้ และดินแดนทั้งหลายที่ใกล้เคียง คือลาวเฉียง ลาวขาว มะลายู
 กะเหรี่ยงและอื่น ๆ ผู้เป็นเจ้าของใหญ่ของเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์
 อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ เสนางคปตีของเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์ อันมีศักดิ์รามาธิบดี พระบรมราชาพุทธมามกะแห่ง
 สมเด็จพระสากยมุนีศรีสุวรเพ็ชญ์พุทธเจ้า

อาตมภาพเหล่าสาธุศิษย์แห่งสมเด็จพระโคตมบรมพุทธเจ้า ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา ในการที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จประพาสอารามของเหล่าอาตมภาพคราวนี้นับว่าเป็นพระกรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ หาที่สุดมิได้ อาตมภาพขอพระราชทานน้อมเกล้า ฯ ถวายพระพรชัย โดยพุทธานุภาพแห่งสมเด็จพระโคตมบรมศาสดา ขอให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจงทรงพระเจริญในพระคุณธรรมแห่งอภิวุฑฒิคุณมรรควิถี ผลเป็นมรรคอุเทศกัด้วยพระปรีชาญาณ พระคุณสมบัติ และพระอุปการคุณ ต่ออาณาประชาราษฎร์ของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทยิ่ง ๆ ขึ้น

ย่อมปรากฏแล้วว่า ในสยามรัฐราชอาณาจักร ความสันติภาพและปกติภาพได้เอิบอาบแผ่ซ่านอยู่พร้อมมูล แสงสว่างแห่งธรรมก็เพิ่มพูนส่องฉายไปทั่วถ้วน ความกรุณา ความเสมอภาค และทยาคุณซึ่งปรากฏเป็นเกียรติอยู่ในรัชสมัยของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทนั้น ก็นับว่าเป็นสิ่งที่ฝั่งมั่นในความทรงจำอันจะไม่รู้เสื่อมคลาย อันพระฉายาแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านำมาซึ่งความสุขอันใด พระฉายาแห่งใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทซึ่งปรากฏอยู่ ณ ที่นี้ บัดนี้ ก็นำมาซึ่งความหวังและความสดใส สุขภาพต่อ ผู้กระหาย ผู้อดโรย ผู้อยู่ในโรคนัทราย ตลอดจนผู้อยู่ในกองโรคทั้งหลาย อันแสนลำเค็ญจนมิสามารถจะเยียวยาได้ในประเทศสยามฉนั้น

ก็และเมื่อพระราชหฤทัยมั่นคงดำรงอยู่ในพระพุทธโอวาทดังนี้แล้ว มวลอาตมภาพจึงขอพระบรมราชาโรกาสรับพระราชทานพระมหากรุณาได้โปรดเกล้าฯ วางศิลาฐานพระสถูปพุทธเจดีย์ อันจะพึงสร้างขึ้น ณ ที่นี้ เพื่อเป็นสักขีต่อพระพุทธวาระแห่งอริยสัจจ์ สุธรรภาพ ธรรมทมะ และเมตตา ซึ่งท่านผู้สถาปนาพระบวรพุทธศาสนาไว้ทรงแสดงไว้

กับปวงอาตมภาพขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตขานนามพระสถูปองค์นี้ตามพระปรมาภิไธย เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ อันจะได้ฝังเป็นความทรงจำไว้ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอีกด้วย

และในที่สุด ณ อารามนี้ ขอให้กลิ่นเสียงแห่งภวานารธรรมงลอยเด่นขึ้นเสมอไป เพื่อเป็นการจูงสรรพพรชัยมาสู่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และมวลพระบรมราชวงศานุวงศ์ ทั้งสิ้นทุกพระองค์ เทอญ ”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบเป็นภาษาไทยรวมใจความว่า ทรงมีพระราชหฤทัยโสมนัสในการที่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสวัดอยู่มาก ทั้งทรงปราโมทย์ยินดีที่ได้ทอดพระเนตรเห็นมหาพุทธอารามอันกว้างใหญ่ พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยที่ได้ทรงทราบข่าว มวลสงฆ์ในอารามได้ขานนามพระสถูปพุทธเจดีย์องค์นี้ตามพระปรมาภิไธย อันเป็นการเฉลิมพระเกียรติไว้แก่พระองค์ พระ-

องค์เองเล่าในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งประมุขแห่งพระบรมพุทธานุศาสนาทรงขอรับว่า จะทรงอุปถัมภ์พระศาสนาให้เจริญตามที่จะพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ได้ทุกทาง พระองค์ทรงพระโสมนัสที่ได้มาทอดพระเนตรเห็นสงฆ์ในพระพุทธานุศาสนาในเวลานั้นอยู่มากมาย และถ้าพระองค์จะทรงกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดให้แก่พระภิกษุเหล่านี้ได้แล้ว ก็มีพระราชหฤทัยยินดีที่จะพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ทั้งทุกที่ทุกเมื่อ ในที่สุดทรงขอขอบใจพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายที่ได้พากันจัดการรับรองถวายในโอกาสที่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสเป็น อย่างดีนั้นด้วย

เมื่อสุดกระแสพระราชดำรัสแล้ว พระยาประติพัทธ์ภูบาลได้แปลออกเป็นภาษาจีนฮกเกี้ยนบรรยายให้เหล่าพระนั้ฟัง เสร็จแล้วทรงกระทำพิธีวางศิลาแรกเจดีย์ เจ้าอธิการทูลเกล้า ฯ ถวายเกรียงตัวทำด้วยเงินด้ามเป็นทอง เพื่อเป็นของที่ระลึกในงาน พระสงฆ์พร้อมกันเจริญพระพุทธรมนตร์ พอจบนับว่าเสร็จการพิธี เจ้าอธิการอัญเชิญเสด็จประพาสวัดชั้นบน นำเสด็จสู่ห้องโถงใหญ่ที่ทอดที่ประทับไว้ ทรงประทับและปราศรัยกับเจ้าอธิการอีกครู่ เจ้าอธิการจัดพระสุธารสถวายขณะประทับนั้น เจ้าอธิการทูลเกล้า ฯ ถวายกระดาษแข็งแผ่นหนึ่ง มีพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงไว้เป็นภาษาไทย เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๐ กับพระนามดยุกออฟคอนนอมต์ เจ้าอาเล็กซานเตอร์ออฟแทก และชื่อแอมมีราลโตโงใส่กรอบอยู่ให้ทอดพระเนตร

ทรงทอดพระเนตรแล้ว เจ้าอธิการถวายกระดาษแผ่นใหม่อีกแผ่น กราบ
บังคมทูลอัญเชิญให้ทรงลงพระปรมาภิไธยในกระดาษแผ่นนั้น กับ
กราบเรียนขอให้คุณจอมสุวัทนาลงนามท่านด้วยเหมือนกัน เจ้าอธิการ
วัดไถ่น้อมเกล้า ฯ ถวายม่านแพรผืนใหญ่มีตัวอักษรจีนปักด้วยไหมอยู่
ค่านับอีกผืน เพื่อเป็นที่ระลึกในการเสด็จอีก ได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ พระราชทานเงินบำรุงวัด ๒,๐๐๐ เหรียญ เสด็จกลับถึงที่ประทับ
ประมาณ ๗.๓๐ ล.ท.

วัดเกตุกลสี ถ้าให้พูดตามฐานที่บริเวณ ก็สร้างเนื่องกันขึ้นไปบน
ไหล่เขาเป็นหลั่น ๆ เป็นชั้นเป็นเชิง จากพื้นดินซึ่งนับว่าเป็นชั้นแรก
ทำเป็นบันไดทอด ๆ ขึ้นไปด้วยหินแกรนไนต์อย่างพื้นเลื่อย หมกคั่น
บันไดมีชานกว้างใหญ่อยู่ชาน มีศาลาใหญ่ทำรูปเป็นศาลเจ้าชั้นไว้ศาล
หนึ่ง มีรูปปั้น เคาเอาว่าจะเป็นกวนอูอยู่ในนั้น จากศาลานั้นมีบันไดขึ้น
ไปอีก หักเลี้ยวไปมา ช้างบันไดมีสระน้ำ มีเตาขนาดใหญ่เลี้ยงไว้
หลายตัว ชั้นที่ขึ้นบันไดไปถึงตอนบน มีถ้ำเลี้ยงปลา ว่ามีปลาเงิน
ปลาทองก่อด้วยปูนซีเมนต์ มีต้นกุหลาบ รักเร่ บานชื่น และเบญจมาศ
ปลูกใส่กระถางตั้งไว้รอบขอบ จากถ้ำปลามีทางขึ้นอีก เมื่อเลี้ยวไป
ทางขวามีห้องโถงใหญ่คล้ายการเปรียญ มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่หล่อ
ด้วยทองเหลืองบ้าง สลักด้วยหินอ่อนบ้าง บนแล้วลงรักปิดทองคำเปลว
บ้าง ตั้งอยู่หลายองค์ มีที่บูชาจัดตั้งอยู่ตามองค์พระ กับมีเครื่องทำงเด็ก
เช่น ช้าง กลอง กระจับปี่ ซอ ตีอก แต่ง ตั้งบ้าง แว่นบ้าง ระหว่าง

องค์พระนั้น ข้างผนังทำเป็นรูปมัจจุราชน่ากลัวขนาดเท่ายักษ์ เสิงบันได
มณฑปพระพุทธบาทเมืองสระบุรี ยืนแยกเขี้ยว มือถือตะบอง เท้า
เหยียบหลังมนุษย์ ซึ่งสมมติว่าเป็นผู้ได้กระทำบาปไว้ จำนวนพระสงฆ์
มีอยู่ด้วยกันหลายสิบลรูป ได้พบที่พูดภาษาไทยได้ดี ๆ อยู่สามสี่รูป ว่า
เคยเข้ามาจำพรรษาอยู่วัดเล่งเน่ยยี่หลายปี การรักษาวัดต้องชมว่าสะอาด
สมภารเจ้าวัด^๑ ทำการใดออกจะอย่างไรว่าเอาใจใส่มาก

ทางไปวัดจวนใกล้ถึงเป็นสวนมังคุด สวนเงาะ และมะพร้าว
ตลอดออกเป็นถิ่นบ้านนอก ๆ แล้ว หมู่บ้านราษฎรก็ซอมซอลอย่าง
แถวบางซื่อบางเขน เป็นโรงไม้ไผ่่มุงจากกันไว้ก็มีมาก ที่เชิงบันไดจะ
ขึ้นไปลานวัดมีบ้านเรือนโหล่งโหล่งอยู่หมู่หนึ่ง มีโรงข้าวแกงแจ็กกับ
ร้านขายของชำจุกจิกอย่างจั้นอับอยู่สองสามร้าน ออกจะสกปรก มีทาง
รถรางไฟฟ้าทำออกไปจากในเมืองสายหนึ่ง ได้ไปมอง ๆ ดูตัวรถ รู้สึก
ไม่สู้สะอาด ผู้คนโดยสารตอนนอก ๆ ก็ตุน้อยหรืออย่างบางตา ไม่น่าจะคุ้มใส่หุ้ยเลย

เมื่อคำนึงถึงบรรตาวัดจีน ๆ ในเมืองมะลายูนี้ ดูที่ชีวิตการอย่างไร
ในเรื่องที่ไปหาที่สร้างกันขึ้นไว้ถือว่าเป็นการอุทิศริไม่น้อย แผ่นดิน
แผ่นทรายก็ใช้เท่าใบพุทรา ทำไม้จึงชอบพากันไปทำไว้ตามไหล่เขา
เทิมเขา บางแห่งอยู่ตามหน้าผาก็มี ช่างไม่คิดถึงความยากต่อการ

๑ เจ้าธิการหรือสมภารวัดผู้นี้ชื่อ ปุนเตอง Poon Teong ต่อมาได้รับพระ
ราชทานสัญญาบัตรเป็นหลวงจีนโสภาสัจฉินวัตร

ก่อสร้างตลอดการสัญจรไปมาของผู้คนบ้างเลย เกือบจะออกปากได้ว่า
ไม่ว่าเมืองไหน เอาอีโปห์ กัวลาลัมเปอร์ ถ้าวัดไหนถือกันว่าเป็นวัด
ศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องทำให้มีผู้คนไปเยี่ยมไปดูแล้ว เป็นต้องไปอยู่ตามที
กันการเสียทั้งนั้น เงินทองก็มีถมไป จะเอาเข้ามาไว้ในบริเวณเมือง
ไม่ได้หรือ มีผู้ให้ความเห็นว่า ที่เบ็นเซ่นนั้นจะเป็นตัวบ้านเมืองแถบนี้
เนื้อที่ราบ ๆ ติ ๆ พอเอาใช้ในประโยชน์อื่น ได้ดีกว่าจะไม่พุ่มเฟียกกระมัง
ชะรอยรัฐบาลจะกันที่ทางที่ติ ๆ นั้นไว้ เพื่อไว้ใช้ให้เป็นประโยชน์ที่ติ
กว่า ก็จะเป็นได้อย่างหนึ่ง หรืออีกอย่างหนึ่งทางสัปบุรุษทายกที่มีศรัทธา
เห็นว่า เมื่อเป็นวัดควรเอาไว้เสียที่สูง ๆ เพื่อความขลังและความ
ศักดิ์สิทธิ์ก็จะเป็นได้ อย่างเคยเห็นคนชาวมณฑลภาคพายัพก็ชอบสร้าง
สถูปเจดีย์ หรือวิหารการเปรียญกันขึ้นไว้บนยอดคดอย ยอดเขา กระนั้น
ก็มี

การเที่ยวถนนรอบเกาะที่เสด็จประพาสได้รื้อมาก่อนทางนั้น ว่า
กันว่า เป็นสิ่งที่ควรและเพิลิตเพลินดี ในประเทศมะลายูตูกษัตริย์ยกยอกันว่า
มีอยู่จะเพาะแห่งเดียว นักเที่ยวบางคนถึงกับชมว่า ในตะวันออกภาคไกล
แล้ว ไม่มีถนนไหนจะใช้เที่ยวด้วยรถยนต์ได้ดีกว่า ระยะถนนยาวรวม
ด้วยกันถึง ๑,๘๕๐ เส้น หรือ ๔๖ ไมล์ ถ้าจะใช้รถยนต์วิ่งพอธรรมดา
กว่าจะรอบตัวเกาะได้ต้องกินเวลากว่าสี่ชั่วโมง หัวถนนเริ่มออกไปจาก
ในเมืองทางถนนเนอร์ทัม ผ่านบรรดาไฮเตล ๆ ไปแล้วเข้าถนนนิวโคส

โรค และฝั่งทะเลเรื่อยไป ผ่านบ้านเรือนเคหะสถานที่ปลูกทำกันตามแบบปัจจุบันหลายแห่งอยู่ทางขวามือบ้าง ซ้ายมือบ้าง บางแห่งตัดชายผาเข้าไปสร้างอยู่ก็มี ทางขึ้น ๆ ลง ๆ สูงขึ้นไปบ้าง ต่ำลงมาบ้าง เป็นตอน ๆ ลดเลี้ยวสูงต่ำแล้วแต่ฝั่งทะเลจะให้ บางระยะบางตอนถึงปลูกต้นไม้ไว้ริม ๆ ทางซ้าย เมื่อนั่งรถไปมองเห็นเรือจับปลาของชาวเมืองได้เป็นหมู่ ๆ ตลอดเรือกลไฟใหญ่่น้อยที่แล่นเข้าออกไปมาอยู่ตามมหาสมุทรอินเดีย เมื่อทางล่องไปได้ประมาณ ๒๐๐ เส้น ถึงบ้านตันหยงโตกอง ต่อกไปอีกสัก ๓๐ เส้น ถึงสโมสรวายน้ำที่ประทับประพาสจากสโมสรวายน้ำทางทำสูงขึ้นไปจนเห็นภูเขาและภาพในเมืองไทรบุรีได้ถนัด ทางตอนนั้นมีสวนยาง สวนมะพร้าวไปเป็นตอน ๆ ถึงหลักไมล์ที่ ๘ ทางขึ้นสูงถึงยอดเขาทำไปตามสันเขา ถ้ามองไปทางขวามือจะเห็นภาพทะเลโต้งามดี ที่เวียงบาสังตรงหลักไมล์ที่ ๑๔ ถนนเลี้ยวหักเข้าไปจากฝั่งทะเล แล้วสูงขึ้นเป็นระดับเรื่อยต่อไปจนถึงยอดเขาอีกเขาคตรงยอดเขาลูกนี้เมื่อก้มมองลงมาที่พื้นล่าง จะเห็นภาพถนนที่เรามาอยู่ระหว่างต้นไม้คล้ายงูเลื้อย ถึงหลักไมล์ที่ ๑๕ นับว่าเข้าที่สูงสุดมองเห็นอะไรได้ทั่ว และถ้าเข้าไปบนคาบสมุทรจะเห็นภาพต่าง ๆ เช่นทิวหมู่บ้านน้อยใหญ่ ป่าไม้ ภูเขา และเรือกสวนนาไว้ในแดนสหรัฐมะลาอยู่ได้อย่างชัดเจน งามดูภาพเขียนที่ใส่กรอบไว้^๑ ต่อขึ้นไปทางลดต่ำลง ตามทางมาฟากซ้ายมือมีน้ำตก ถึงไม่สูงใหญ่ก็น่าดู ๆ อยู่หลายแห่ง ทางผ่านหมู่บ้านเรื่อยมาจนถึงสุโหงบีนังและบาลิปูเลา และตรงหลักไมล์ที่ ๒๖

๑ เป็นความเห็นของชนชาวเกาะหมาก

บ้านอัญญาค์

1

2

ทางวกกลับจวงล้อ ถ้าไม่สังเกตให้ดีจะเข้าใจว่า หันกลับไปทางที่มาเสีย
แล้ว ที่กินถึงป่าสนเป็นที่นำตุ๊กแห้งแล้วก็หมู่บ้านกุมบารี และ
บายันตีปัส จากบายันตีปัสทางทำผ่านทุ่งนาไปเบนออกไปทางฝั่งทะเล
จนถึงหมู่บ้านพวกประโหมงอวนแห และต่อออกไปอีกไม่ไกลเท่าใด
ก็บรรจบเข้าวังทางตรงวัง ที่ใต้เสด็จประพาสเมื่อวาน

เวลา ๙.๐๐ ล.ท. เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยข้าราชการ
ฝ่ายในฝ่ายหน้าบางท่านยังบ้าน มหาอำมาตย์ตรี พระยาภูมินาถกิติ
เสวยพระกระยาหารซึ่งเจ้าของบ้านกราบบังคมทูลเชิญ จัดเป็นอาหาร
มะลายุ ระหว่างเวลาเสวยเจ้าของบ้านก็ได้จัดรองเงงมาแสดงถวายให้
ทอดพระเนตร เช่นเดียวกับกับตั้งงานที่แล้ว ๆ มา เสด็จกลับที่ประทับ
ราวเที่ยงคืน

วันอังคาร วันที่ ๑ ตุลาคม

บ้านอัมฤงค์ เกาะหมาก

เสวยพระกระยาหารกลางวันแล้ว ราว ๙.๐๐ ล.ท. เสด็จพระ-
ราชดำเนินประพาสโรงร้านในเมือง ประทับร้านบีบีเคอซิลวา ร้านขาย
เครื่องเพชรเจ้าของเดียวกันกับร้านที่เมืองสิงคโปร์ นายยูเอสเคอซิลวา
ผู้จัดการใหญ่ที่สิงคโปร์ได้มากอยเฝ้ารับเสด็จอยู่อีก ได้ตกแต่งร้านด้วย

๑ อยู่ในละแวกสวนที่ตำบลบุกิดำบาร์ที่ประทับเสวยน้ำชาเมื่อวันเสด็จประพาสวัง

ธงไตรรงค์ ธงช้างและธงชาติต่าง ๆ ทำโค้งซุ้มที่หน้าร้าน กลางซุ้ม
มีตราอาร์มพระครุฑพ่าห์ ตัวซุ้มตกแต่งด้วยใบไม้ดอกไม้สดตาตผ้าแดง
ผ้าขาวสลักกัน ในร้านมีพรมปูลาดตลอด พอเสด็จประทับพระเก้าอี้
ที่จัดทอดไว้ ผู้จัดการก็อ่านคำถวายพระพรชัย และถวายต้นหมากทอง
ทำปลุกบนฐานไม้ดำ มีช้างสลักด้วยงาทำเดินอยู่ใต้ต้นตัวหนึ่ง ต้นหมาก
นี้หมายความว่าความตามนามของเกาะคือเกาะหมาก คำถวายพระพรชัยเป็น
ภาษาอังกฤษ พิมพ์ลงในแพรสีเหลืองมีลายขอบสีแดงใส่ไว้ในกรอบเงิน
สลักลายใบไม้ มีตราประจำเกาะหมากทำด้วยเงินลงยาติดไว้บนกรอบ
ด้านบน และเมื่อถ่ายภาษาแปลงเทียบให้มาตามแบบไทยแล้วคงได้
ถ้อยคำว่า:-

ขอเฝ้าฯ ถวายบังคมทูลพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าเหล่าพุทธศาสนิกชนชาวสิงห์แห่งจังหวัดเกาะ
หมาก ขอพระราชทานน้อมเกล้าฯ ถวายเคารพแด่ใต้ฝ่าละอองธุลี
พระบาทผู้ทรงเป็นเอกอัครพุทธราชาธิราชในสกลโลก และขอถวาย
บังคมทูลต่อพระบรมราชวโรกาส ที่ได้ทรงพระมหากรุณาพระ-
ราชทานให้ปวงข้าพระพุทธเจ้าได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทครั้ง

ก็เมื่อบรรดาคณะชนในมะลายูประเทศ พวกขึ้นชมนินดีต่อ
เกียรติยศยิ่งใหญ่ในการที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสฉันทไศ ปวงข้าพระพุทธเจ้าเหล่าพุทธศาสนิกชนชาวสิงห์แห่ง
จังหวัดเกาะหมาก ฤๅที่ใด ๆ ก็รู้สึกด้วยเกล้าฯ เป็นทวิคุณในการที่มา

สบโอกาสอันประเสริฐคู่เคียงกันนั้นนี้ ด้วยการที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จมาประทับอยู่ ณ ท่ามกลางปวงข้าพระพุทธเจ้านี้ ได้น้อมนำให้เหล่าข้าพระพุทธเจ้ามีความบันเทิงใจ หวนคิดไปทูลว่าในยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจักรพรรดิราชาธิราชผู้ทรงพระคุณธรรม อันพระธรรมของพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เผยแผ่ออกไปกว้างไกล บัดนี้ ในรัชสมัยของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พุทธศาสนิกประเทศหนึ่งก็ได้ถึงซึ่งความเป็นใหญ่ยอดเยี่ยมแล้ว ทั้งศาสนาวาทของสมเด็จพระโคตมพุทธเจ้า ก็ได้กลับเข้ามาอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์อีกด้วยประการฉะนี้ ปวงข้าพระพุทธเจ้าจึงหวังด้วยเกล้า ๆ ว่าสกลโลก อาจจะมีที่รับพระธรรมอันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานเทศนาสั่งสอนไว้แต่ปฐมกาลล่วงได้ ๒๕๖๘ ปีมาแล้วนั้นอีกครั้ง

ปวงข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานถวายบังคมนาการต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยน้ำใจอันเปี่ยมไปด้วยความปีติศดใสชื่นบาน แต่มาด้วยความเสียดายก็ในการที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จประทับ ณ เกาะหมากน้อยวันนัก

ด้วยอำนาจแห่งพระรัตนตรัย ขอให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจงเสด็จดำรงรัฐสวัสดิ์โดยสันติภาพ และขอให้ประเทศบ้านเมืองของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จงมีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงสืบไปชั่วกาลปาวสาน เทอญ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบแสดงพระราช-
 หฤทัยยินดี ที่นายยู เอส เคอ ซิลวา ได้แสดงความสวามิภักดิ์กล่าวคำ
 ถวายพระพรชัยมงคลเช่นนั้น ทรงประทับในร้านประมาณชั่วโมง และ
 ทรงซื้อของบางอย่างแล้ว เสด็จประพาสห้างปริชาร์ด ทรงซื้อของ
 และเสวยน้ำชาที่จัดหาเตรียมไว้ในห้าง เสด็จกลับที่ประทับประมาณ
 ยี่ห้าครึ่ง

เวลาเสด็จลงจะเสด็จประพาสเมื่อบ่าย ได้ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้า ฯ พระราชทานซองบุหรี่ปู่ทองคำมีพระปรมาภิไธย และพระ-
 มหามงกุฎประดับเพชรแกมหาอำมาตย์ตรี พระยาภูมินาถภักดิ์ ซองหนึ่ง

ตัวเมืองเกาะหมากส่วนที่เรียกกันตามทางราชการว่า ยอร์ชทาวน์^๑
 เท่าที่ได้เห็นวิธีการดำเนินกิจการบ้านเมือง แม้ว่าจะแบบเดียวกับ
 สิงคโปร์ก็ดี แต่เมื่อเทียบส่วนในทางชั้นและสมัยตลอดความเป็นไปของ
 ดินที่แล้ว ดูออกจะดีไปกว่าด้วยประการต่าง ๆ เช่นตึกกว้านบ้านเรือน
 และการใช้ไฟฟ้าตามสถานที่อาศัยหรือถนนก็มีไฟฟ้าใช้กันได้ทั่ว โรง
 ราน้ำห่านหอกก็ดูดีคึกคัก ยิ่งสังเกตหน้าผู้ชายก็ปากกันยิ้มแย้มแจ่มใส ชักตาม
 สิ่งใดไม่ค่อยยกไหล่และทำหน้าบูดเบี้ยว ต่างมีแต่ปากกันขยายใหญ่ขึ้น
 เยียบ ๆ เชา ๆ อย่างแบดแมน แชมป์สัน ของเราไม่สู้พบ เกาะหมาก
 จะว่าไปอีกทีก็ไม่ใช่เป็นถิ่นที่จะแปลกตาของพวกไทยเรา นับแต่ทาง

๑ George Town

รถไฟสายใต้กำลังไปสำเร็จแล้วเกือบจะเรียกว่า เป็นโรงหนังข้างบ้านก็ได้
สถานที่หรือท้องที่ที่เที่ยวแทบจะออกปากได้ว่า พันสวนน้ำตก วัดเก๊กกลสี
เขาน้ำค้างและวังแล้วไม่รู้ว่าจะไปไหนดี การเที่ยวเตร่รู้สึกเป็นค่ามาก
เข้าของไม่ว่าจะหนักไต่ราคามันสูงไปกว่ากรุงเทพ ฯ เสียเกือบทั้งสิน ยิ่ง
ราคาค่าเช่ารถยนต์เรียกเอาชั่วโมงละตั้ง ๕ เหรียญก็มี ยังไม่มีของ
อะไรที่แปลกตาไปกว่าได้เห็นไว้แล้วในบ้านเมืองเรา จะเป็นเสื้อผ้าหรือ
ภาชนะใช้สอย จะมีอยู่อันที่รถบัส รับคนโดยสารที่แต่งหน้าขึ้นใหม่
ใช้กำลังแล่นไปมาด้วยแรงไฟฟ้า แต่ไม่ใช่รถไฟฟ้ารูปเป็นมอเตอร์คาร์
ที่เราใช้กัน รูปทรงก็ตรงวางแรงไฟฟ้าที่นำมาใช้ทางสายลวดอย่างวิธี
รถราง มีคันไทรลเลย์บนหลังคาขึ้นไปรับแรงไฟฟ้าที่สาย การเดิน
ไม่ต้องผิงรางเดินตามถนนอย่างธรรมดา เป็นรถขนาดใหญ่ขึ้นทุกคน
ได้ราว ๔๐-๕๐ ล้อติดยางอย่างรถยนต์ คันไทรลเลย์ที่ขึ้นไปรับสายนั้น
วางรับกันได้แน่นไม่มีแกว่งมีหลุด แม้รถจะเข้าที่หลีกหรือเลี้ยวฉับใด
ก็ติดไปได้เรียบร้อย

จังหวัดเกาะหมากแบ่งออกเป็น ๓ บริเวณหรือท้องที่ คือตัวเกาะ
เอง ตั้งที่ทำการที่ออร์ชิตาวนท้องที่ ๑ ไปวินซ์เวลเสสเลยตั้งที่ทำการ
ที่บัตเตอร์เวทท้องที่ ๑ ที่คินคิงซ์ตั้งที่ทำการอยู่ที่ลูมต็อกท้องที่ ๑ มี

๑ ราคาแลกเปลี่ยนเงินเหรียญในตลาดประเทศมะลายู ต่กันลงต่ำเต็มที ถึง ๖๐ เซ็นต์
ต่อสิงคโปร์ปอนด์ละ ๑๒ เหรียญ เนื่องด้วยทำกันเช่นนี้ ราคาของจากยุโรปในเมือง
มะลายู จึงมีราคาสูงกว่าในกรุงเทพฯ ฯ มาก

พลเมืองรวมกัน ๓๐๔,๓๓๕ คน และเมื่อจำแนกออกเป็นท้องถิ่น ๆ แล้ว ในตัวเกาะมีอยู่ ๑๖๒,๑๔๔ โปรวินซ์เวลเสเลย์ ๑๓๐,๓๔๑ ที่ดินดิงซ์ ๑๑,๘๕๐ และในจำนวนพลเมืองที่ว่าสามแสนกว่า เป็นจีนเสียราว ๆ แแสนห้าหมื่น

เกาะหมากเรียกทางแขก ทางฝรั่งว่า ปีนัง ปีนัง ภาษามะลายูว่า หมาก เดิมเป็นของเมืองไทร ๆ และอยู่ในความคุ้มครองของไทย เมืองไทร ๆ เป็นเมืองมะลายูที่เป็นประเทศราชของไทยมาช้านานไม่ต่ำกว่าสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เกาะหมากเป็นเกาะอยู่ปลีกออกไปในทะเลคั่นตะวันตก แม้ไม่สู้โตใหญ่แต่เขานับว่าเป็นท้องถิ่นที่สำคัญอยู่ในอาณาจักรของอังกฤษส่วนหนึ่ง ฝรั่งขนานชื่อเกาะสิงคโปร์ว่า ประตูนุ ตวันออกภาคไกล เกาะหมากก็ว่า ไข่มุกต์ของบูรพาทิศ

ตำนานเกาะหมากและเหตุผลที่อังกฤษได้ไปมีเขียนกันไว้ทั้งทาง ไทยและฝรั่ง และเป็นเรื่องที่น่าฟังอยู่บ้าง จะได้นำลงทั้งทางไทยและฝรั่ง ซึ่งของฝรั่งเล่าว่า :-

เมื่อพุทธกาลล่วงได้สักพันเก้าร้อยปีที่แล้วมา เกาะหมากก็เป็น เกาะเปลี่ยว ๆ มีแต่ป่า ๆ ทุ่ง ๆ อยู่กลางทะเล กับต้นลังกาสเตอร์ชาว อังกฤษนับว่าเป็นคนแรกที่พาเรือเข้าไป และขึ้นไปอาศัยแรมกันอยู่ หลายวัน ภายหลังเกิดพากันป่วยไข้ลง และถึงล้มตายเข้าก็เลยพากันหนี กล่าว่าวายคนนั้น แม้ชื่อเสียงก็ยังไม่ปรากฏว่ากระไรกัน และที่กับต้น ลังกาสเตอร์รีบหนีไปเช่นนั้น เลยทำให้เรื่องของเกาะหมากงันไปเสียนาน

ดูว่าจะถึงสองร้อยปีกว่า

เรื่องเกาะหมากเพิ่งมาเกิดขึ้นใหม่ก็สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ราวคริสต์ศักราช ๑๗๘๖ เมื่อทางอังกฤษมาพากันเห็นกันว่า เมืองบันกูลันที่ได้ไว้ในสุมาตราไม่เป็นที่มั่นพอสำหรับท่าเรือ เพราะถึงคราวมรสุมตะวันออกมาเข้าเมื่อใด เรือจะเข้าออกก็ไม่ได้สะดวก ถ้าอังกฤษยังไม่มีท่าเรือที่ดี ๆ ไว้ในแถบนี้ได้ ก็ยากที่จะดำเนินการค้าขายในคาบสมุทรมะลายูให้ดีขึ้น เพราะพวกวิลันดาเข้าไปเป็นใหญ่และก็ได้เมืองมะลากาไว้เสียแล้ว แพร่นิชชิลด์เป็นผู้หยายตาเอาเกาะหมาก ฝรั่งเศสผู้เดิมอยู่ในราชนาวิอังกฤษ เป็นนายเรือโท ลาออกเสียเมื่อ ค.ศ. ๑๗๖๕ มาทำมาหากินในอินเดียน อำนวยการปกครองหัวเมืองขึ้นของอังกฤษทางตะวันออกสมัยนั้นจัดกันเป็นบริษัท วางย่านกลางไว้ที่อินเดียน เรียกบริษัทอีสต์อินเดียนกาปะนี้ แพร่นิชชิลด์มาเป็นกัปตันเดินเรือไปมาอยู่ระหว่างเมืองท่าในอินเดียนกับคาบสมุทรมะลายู เวลานั้นมีอายุเพียง ๓๒ ต่อมาเข้าไปอยู่ในเมืองไทร ๆ เป็นผู้แทนของบริษัทในเมืองนั้น กัปตันไชลด์เข้าไปอยู่ที่ท่าชองคูคอยเจรจากับพระยาไทร ๆ เพียงมาจน ค.ศ. ๑๗๗๑ พอตกลงกันได้ก็มีบอกเข้าไปในอินเดียนว่า พระยาไทร ๆ จะยกดินแดนตอนฝั่งทะเลคันแต่ปากน้ำเคตะห์ไปจนหน้าเกาะหมากให้ ถ้าอังกฤษรับจะช่วยป้องกันไม่ให้พวกสะลังงอและไทยเข้าไปรบกวาน บริษัทจัดการไม่สำเร็จ^๑ เพราะไม่สามารถจะรับสัญญาเรื่องทางสะลังงอให้เป็น

๑ Edward Monckton. เป็นเหตุไม่จัดการ

ที่พอใจของพระยาไทร ฯ กิจการเลยระงับกันไปวาระหนึ่ง แต่นั้นมา กัปตันไลต์ก็ขึ้นไปอยู่เสียเมืองกลาง มีเรื่องกล่าวเป็นนัยอยู่สองทาง หนึ่งตนไม่พอใจที่บริษัทไม่จัดการเรื่องเกาะหมากให้สำเร็จ อีกหนึ่ง กิจจะไปเอาเมืองกลางมาเปลี่ยน เมืองกลางยุคนั้นแขกเรียกยุงชาลัง ฝรั่งเศสเรียกยุงกัซลอน นิสสัยกัปตันไลต์ไม่เพียงเป็นทหาร ยังเป็น นักการเมืองและชำนาญเอาตัว กัปตันไลต์เข้าไปอยู่ในเมืองกลาง ๘ ปี จนมีความรู้เรื่องการเมืองได้ดี แม้ชัยภูมิที่ทางก็ดูว่าได้แผนที่ไว้ทั่ว ทั้งยังไปได้หญิงชาวเมืองบุรีชาวปอตักุเกสครึ่งชาติชื่อ มาตีนา โรเซลซ์ เป็นภรรยา และทางภาษาไทยก็เข้าใจว่า คงจะรู้ดีได้เหมือนกัน

กัปตันไลต์มีความรู้ในทางเมืองกลางทั้งชาติแล้ว พอเข้าปี ค. ศ. ๑๗๘๐ ก็ข้ามไปหาหลอดเทศติงซ์ที่เมืองกาลักตา นำความเห็นที่จะเอา เมืองกลางแทนเกาะหมากไปหารือ แต่ไม่สำเร็จเพราะมีอุปสรรคใหญ่ เกิดขึ้นด้วย พอหลอดเทศติงซ์เตรียมการ ในยุโรปอังกฤษไปเกิด บาดหมางขึ้นกับฝรั่งเศสถึงต้องทำสงครามกันช้านาน^๑

เรื่องอังกฤษกิจจะเอาเมืองเกาะหมากค้ำมาราว ๑๔-๑๕ ปี มา สำเร็จเอาได้ต่อยุคหลอดคอร์นวาลีสออกมาเป็นเจ้าเมืองบังกล่าใหม่ ส่งเสริมให้กัปตันไลต์ไปเจรจากับพระยาไทร ฯ การครั้งนี้สำเร็จ อังกฤษ ได้เกาะหมากใน พ. ศ. ๒๓๒๔ นั้น และถึงว่าเบี่ยงปลายมาเกิดมีข้อความ ที่เข้าใจผิดขึ้นต่อพระยาไทร ฯ ในข้อสัญญาว่าไม่แน่นอนลงได้ จนทำให้

๑ พุทธามวินสแตคต์ ทางมีลชกักล่าวไว้ว่า เนื่องด้วยแมกฟานันไม่เห็นด้วย

พระยาไทร ฯ ไม่พอใจขอเลิกและยกพวกไปชุกก็ตี ทางกับตันไต้ก็ยัง
 จักการสำเร็จไปได้โดยยกพวกออกต่อสู้จนพระยาไทร ฯ แพ้ ถึงต้องยอม
 รับค่าชดเชยค่าลงมาเพียงปีละ ๖,๐๐๐ เหรียญสเปน นี่เป็นค่าที่
 เล่ากันตาม ๆ หนังสือฝรั่ง ทางไทยเอาเหตุผลที่อังกฤษได้ไปก็เนื่อง
 พระยาไทร ฯ คิดจะตั้งตัวเป็นใหญ่ มีข้อไขเป็นมูลเรื่องดังปรากฏใน
 พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ที่กล่าวไว้ว่า “ในสมัย
 เมื่อตอนปลายรัชกาลกรุงธนบุรีนั้น พวกฝรั่งต่างชาติชาวยุโรปที่
 ไปมาค้าขายอยู่ทางตะวันออกแย่งประโยชน์การค้าขายกัน ในครั้งนั้น
 อังกฤษอยากจะทำหัวเมืองเป็นที่ตั้งทำการค้าขายแข่งพวกวิลันดาทาง
 แลลมมะลายู เห็นเกาะหมากคือที่มะลายูเรียกว่า เกาะปีนัง อันเป็นเขตต์
 ของเมืองไทรบุรีเหมาะแก่การอันนั้น จึงแต่งคนให้ไปว่ากล่าวกับพระ-
 ยาไทร ฯ ๆ รั้งเกียรจฝรั่งไม่ยอม ครั้นถึงปีมะเส็งสัปกจลศักราช
 ๑๑๔๗ พ. ศ. ๒๓๒๘ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อกรม
 พระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทเสด็จยกกองทัพลงไปปราบปรามพม่า
 ที่มาตีหัวเมืองบักซ์ได้แล้วเลยไปตีได้เมืองบัตตานีด้วย ครั้งนั้นพระยา-
 ไทร ฯ อับดุลละโมกุลัมชะกำลังกลัวกองทัพไทยจะยกไปตีเมืองไทรบุรี
 จึงยอมให้อังกฤษเช่าเกาะหมากเมื่อปีมะเมียอัฐศกจลศักราช ๑๑๔๘
 พ. ศ. ๒๓๒๙ แต่หนังสือสัญญาที่ปรากฏเป็นข้อความที่เมืองไทรบุรี
 ร่างไปฝ่ายหนึ่ง โดยประสงค์จะให้อังกฤษต้องรับผิดชอบช่วยป้องกัน
 ศัตรูที่จะมาทำร้ายแก่เมืองไทร ฯ ทุกทิศทุกทาง แต่ฝ่ายข้างอังกฤษ

แก้ร่างนั้นมา ยอมรับผิดชอบเพียงแต่ที่จะต่อสู้ศัตรูที่จะมาตีเกาะหมาก (เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเข้าใจว่า อังกฤษกับพระยาไทร ๆ หาได้ทำสัญญากันในครั้งนั้นไม^๑) แต่ในเวลากำลังว่ากล่าวกันอยู่ด้วยเรื่องสัญญา อังกฤษเข้าไปปกครองเกาะหมากเมื่อปีมะเมียอิศรศกจุลศักราช ๑๑๔๘ พ.ศ. ๒๓๒๙ นั้น ต่อมาครั้นเมื่อพระยาไทร ๆ มายอมอ่อนน้อมต่อไทย โดยตีเหมือนกับเมืองตรังกานู ไทยยอมให้เมืองไทร ๆ เป็นเมืองประเทศราชอย่างเดิมไม่เบียดเบียน พระยาไทร ๆ ก็เกิดความเสียตายเป็นเกาะหมากที่ยอมให้อังกฤษเข้าปกครอง เพียรว่ากล่าวเอาคืนก็ไม่สำเร็จ จึงเกิดรบกับอังกฤษเมื่อปีกุนตรีศกจุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ พวกเมืองไทร ๆ ก็เอาเกาะหมากคืนมาไม่ได้ กลับต้องทำหนังสือสัญญากับอังกฤษในปีนั้น ยอมให้อังกฤษเช่าเกาะหมากปีละ ๖,๐๐๐ เหรียญ” ดังนี้ และเหตุการณ์นั้นชนในรัชสมัยของพระยาไทร ๆ บิดา

๑ คำในวงเล็บนั้นเป็นพระนิพนธ์ของผู้เรียบเรียงหนังสือพงศาวดารเอง

๒ ทางหนังสืออังกฤษพูดไม่เป็นภาษาเช่ ถ้าพูดว่าเมื่อพวกพระยาไทร ๆ รบแพ้แล้ว การสิ้นสุดลงกันได้ก็โดยให้พระยาไทร ๆ ทำสัญญายกเกาะหมากให้โดยไม่คิดเอาคืนอีก และอังกฤษจะยอมให้เงินสับสี่เป็นรายปี ๆ ละ ๖,๐๐๐ เหรียญ ได้พบงบประมาณรายจ่ายเงินทางเสนาบดีเสนาบดีเสนาบดี ซึ่งมีประเภทจ่ายเงินให้แก่เจ้าเมืองไทร ๆ อยู่ปีละ ๑๐,๐๐๐ เหรียญ ในการช่วยเหลือเรื่องเกาะหมากและไปรวินซ์เวสต์เลสเลย์อยู่จนบัดนี้ กับเรื่องนี้ทางหนังสือ มีลลช มีกล่าวไว้ว่า เมื่อครองหัดเข้ามาในทางไทยจะขอเอาเงินรายนั้นเสียเอง ครองหัดไม่ยอม

เจ้าพระยารัตนสงครามรามภักดีเจ้าพระยาไทร ๖ ที่แขกฝรั่งเรียกเจ้า
ปะแวงผู้ลงไปตีเมืองประมวาทวายในรัชกาลที่ ๒ และเป็นเจ้าเมือง
คนที่ ๑๒ นับแต่เจ้าผู้ครองเมืองไทร ๖ เปลี่ยนการถือลัทธิพุทธศาสนา
มาเป็นมะหะหมัดอิสลาม

วันพุธ วันที่ ๘ ตุลาคม

เดินทางไปกัวลาแกลัง (เประ)

กำหนดประทับเกาะหมากหมดเขตตั้งวันนี้ เวลา ๑๐.๒๐ ก. ท.
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่ง จากบ้าน
อัญญาภิไธยสะพานวิกตอเรียท่าเรือ ในการเสด็จพระราชดำเนินเมือง
กัวลาแกลังนครเประ เสด็จถึงท่าเรือประมาณ ๑๐.๓๐ ก. ท. มีสเตอร์
คอตริงตันผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัด กับข้าราชการประจำจังหวัดเกาะ
หมาก มีมีสเตอร์ ไวต์เลย์ มีสเตอร์ ปรัดด์ มีสเตอร์ เทย์เลอร์
แพทย์ มีสเตอร์ เซนอารีฟีน ส่วน บูลาต แห่งเมืองไทรบุรี นายพันตรี
โรเบิตสัน และนายร้อยเอกโลเวลล์ กับบรรดาข้าราชการมณฑล
ภูเก็ตทั้งพ่อค้าคฤหบดีชาวเกาะหมาก เช่น มีสเตอร์ ครีฟฟิน มีสเตอร์
ยู เอส เคอซิลวา มีสเตอร์ หลิมฮอทุน มีสเตอร์ จีห์ลินหงวน กับ
ประชาชนชาวเมืองชั้นผู้ดี ๆ อีกเป็นอันมาก ได้ไปคอยเฝ้าส่งเสด็จ
อยู่ ณ ที่นั้น ผู้แทนผู้ว่าราชการจังหวัด ได้เชิญเสด็จลงประทับใน

เรือกลไฟซีคัลล์ที่รัฐบาลจัดถวายเป็นเรือพระที่นั่ง เพื่อเสด็จข้ามฟาก จากฝั่งเกาะไปตำบลไทร พอดีเรือพระที่นั่งใช้จักรแล่นออกได้ราวกึ่งทาง เรือรบแมกโนเลียก็ยิงปืนใหญ่สลุตถวายคำนับเป็นพระเกียรติยศดูจวน เสด็จถึง บรรดาข้าราชการทั้งฝ่ายอังกฤษและไทย นับแต่ผู้แทนผู้ว่า ราชการจังหวัดเกาะหมาก ที่ไปคอยเฝ้าส่งเสด็จได้ยืนรออยู่ที่บนสะพาน ท่าเรือ จนเรือพระที่นั่งแล่นข้ามทะเลผ่านกึ่งทางไปแล้ว จึงต่างพากัน กลับ ในเรือพระที่นั่งซีคัลล์มีกอมมานเคอร์พีดเจ้ากรมเจ้าท่า กับพัน ชอนเดิส นายตรวจกำกับการทำเรือกับนายค้อยู่ตอกและภรรยา ได้ตาม เสด็จและมาส่งเสด็จจนถึงสถานีไทร เรือพระที่นั่งเทียบท่าไทรเวลา ราว ๑๑.๐๐ ก.ท. เสด็จขึ้นประทับรถไฟพระที่นั่ง รถไฟใช้จักรออก จากสถานีไทรในเวลาอัน

รวมเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่ในเกาะหมาก ๗ ทิวากับ ๗ ราตรี ทรงสำราญพระราชหฤทัยตลอดมา

แม้การที่เสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ จะเป็นการที่เสด็จมาจะเพาะ ส่วนพระองค์ เพื่อทรงสำราญพระราชอิริยาบถมิได้มีราชการอย่างหนึ่ง อย่างไม่มาเกี่ยวข้องกับต้วประการใด ๆ ก็ดี กระนั้นเมื่อเสด็จถึงและ ประทับที่ใด ก็มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ๆ ตั้งแต่ผู้สำเร็จราชการ ผู้ว่า ราชการและบรรดาหัวหน้าท้องที่ตลอดพ้อคำคฤหบดีลงมาถึงชาวเมือง ได้มาจัดการรับเสด็จแสดงการเอื้อเฟื้อกันทั่วหน้า บรรดาหนังสือพิมพ์

ทั่วไปในประเทศมะลายู ก็พากันลงข้ายกย่องสรรเสริญพระเกียรติยศ
พระปรีชาทั้งทางราชการและส่วนพระองค์อย่างว่าโดยอเนกประการ

รถไฟพระที่นั่งถึงกัวลาแกังสารเวลาสัก ๒.๐๐ ล.ท. ฮีส์ไฮเน็สส์
เสอร์ อีสถานคาร์ซาคี สุลต่านนครเประ พร้อมด้วยรายาประไหม
สุหรีชยา กับเจ้าหนวยวงศาตรีตัวนกรมการเมืองเประฝ่ายมะลายูบรรดา
ที่ได้เคยไปเฝ้าฯ ที่ฮือโปห์ที่แลแล้วมา ทั้งนายพันโท พาร์ร์ ข้าหลวงประจำ
นครได้พร้อมกันมากอยเฝ้ารับเสด็จอยู่ ณ สถานที่ เสด็จลงจากรถไฟ
พระที่นั่งแล้ว มีพระราชปฏิสันถารปราศรัยกับสุลต่าน และบรรดา
ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยทั่วถึง สุลต่านเชิญเสด็จขึ้นประทับ
รถยนต์พระที่นั่งนำเสด็จไปยังทำเนียบ ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์
(ที่ทางราชการเมืองเประได้ว่ายืมจัดถวายเป็นที่ประทับแรม) สุลต่าน
ได้ทามเสด็จในรถพระที่นั่งยังทำเนียบ เสร็จการส่งเสด็จฯ เสด็จขึ้นแล้ว
จึงได้กราบถวายบังคมลากลับ พร้อมด้วยรายาประไหมสุหรี ซึ่งได้เชิญ
คุณจอมสุวัตนามาส่งในรถถนน

- ๑ ในตำแหน่งข้าหลวงฯ ผู้สำเร็จราชการจึงมาทำเนียบไว้ที่นี่ เพื่อมาพักเวลาตรวจ
ราชการ ทำเนียบหลังนี้เป็นตึก ๒ ชั้นใหญ่โตกว้างขวางตกแต่งสมกับฐานะ ปลูกอยู่
บนเนินสูง ตรงเชิงเนินนี้เป็นที่หอว่าการของสุลต่านตั้งอยู่ และเนื่องที่ทำเนียบ
ข้าหลวงกับหอว่าการของสุลต่านตั้งอยู่ในฐานเข้านั้น นักประพันธ์เรื่องเมืองมะลายู
ผู้หนึ่งเขียนเรื่องมาถึงตอนหนึ่งว่าเจ้าทำเนียบของผู้สำเร็จราชการบังหอว่าการของสุลต่าน
ไว้ให้อยู่ในร่มได้ฉันทิด ก็เหมือนความสุขของพวกมะลายูที่ได้รับจากความปลอดภัย
ของอังกฤษอยู่ฉันทิด

การที่สุลต่านจัดทำเนียบผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ถวายเป็นที่ประทับ
นี้ ได้ความว่าด้วยคัมใหญ่ของสุลต่านที่เรียก อัสตานานคร ซึ่งสมควร
จะจัดถวายเป็นที่ประทับ ได้กำลังทำการซ่อมแปลงเสีย

นายพันโท พาร์รี่ ข้าหลวงประจำนครเปเรเป็นผู้มีอายุแล้ว มี
ลักษณะรูปพรรณผอมสูง สักเกตุคิริยาออกจะตั้งว่าสงบเสงี่ยม แรก
เข้ารับราชการก็ในราชการสหรัฐมะลายูในคริสต์ศักราช ๑๘๘๙ คริสต์
ศักราช ๑๘๑๓ ไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดบอร์เนียวของอังกฤษ และ
เป็นอยู่จน ค. ศ. ๑๘๑๕ เสียระหว่างหนึ่ง ค. ศ. ๑๘๑๖ ย้ายมาเป็น
ข้าหลวงประจำนครปาหังได้รับตราอังกฤษชั้น C. M. G. และ O. B. E.

เวลา ๔.๔๐ ล. ท. เสด็จพระราชดำเนินสนามคลี ประทับทอด
พระเนตรการแข่งขันคลีซึ่งสุลต่านจัดให้มีขึ้น พวกที่เล่นมีเจ้านายชั้น
รายอยู่หลายคน ตัวสุลต่านเองก็เล่น เวลาเล่นได้มีแถววงของรัฐบาล
เปเรบรรเลง ก็มีการเลี้ยงเครื่องตีมด้วย

เมื่อเสร็จการแข่งขันแล้ว สุลต่านเชิญเสด็จประพาสท้องที่ใน
กัวลาแกังสาร์ ประพาสอยู่จนเกือบ ๗ นาฬิกาจึงเสด็จกลับ

ค่ำวันนั้นสุลต่านได้มีการเลี้ยงพระกระยาหารถวาย จัดพระ
กระยาหารเป็นเครื่องมะลายู เชิญรายาและข้าราชการฉะพะมะลายู
กับข้าราชการบริพารชั้นผู้ใหญ่ ที่โดยเสด็จพระราชดำเนินบางท่านทั้งหญิง
ชายรวมด้วยกัน ๒๔ มารับประทานด้วย ในการเลี้ยงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สุลต่านจงเจ้าจอมสุวัฒนา พระองค์เองทรงจูงรายา

ประไหมศุหรี และงานเช่นนี้นับว่าเป็นครั้งแรกที่หญิงผู้คิมีละอายสูง ออกมาหนึ่งโตะรับประทานร่วมกับแขกต่างเมือง ทั้งเป็นครั้งแรกที่จะปรากฏในพงศาวดารของบ้านเมืองเหมือนกัน

เมื่อจวนเสร็จการเลี้ยง สุลต่านได้ขึ้นชั้นกล่าวคำถวายพระพรชัย และคำขอพระเกียรติอย่างยืดยาวถวาย ดังตามเนื้อเรื่องที่รวมได้ มีความว่า สุลต่านขอกราบบังคมทูลให้ตระหนักพระราชหฤทัย ถึงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองเประได้อีกครั้งนั้น ไม่ใช่เพียงแต่จะพระราชทานเกียรติยศต่ออาณาประชาราชนของสุลต่าน ยังเป็นการเพิ่มเกียรติยศต่อเมืองเประเองให้ด้วยอีกฐานหนึ่ง สุลต่านมีความยินดีที่จะกราบบังคมทูลซ้ำ ในการที่ตนรู้สึกภูมิใจที่มีโอกาสได้รับเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองกัวลาแกงสารได้เป็นครั้งแรก แต่มาด้วยความเสียใจอยู่หน่อยถึงการที่ตนไม่สามารถจะกราบบังคมทูล และสนองพระราชดำรัสอย่างใดให้เป็นภาษาไทย และไม่มีความรู้ในขนบธรรมเนียมมรรยาทแห่งราชสำนักไทย แต่ก็หวังด้วยเกล้า ๆ ว่า การที่จัดที่ทำไปแม้จะมีสิ่งใดเกิดบกพร่องขึ้นไม่ตรงกับพิธีของไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงมีพระราชหฤทัยคิดเสียว่า เป็นด้วยขาดความรู้ทางไทยนั่นเอง ในที่สุดสุลต่านกล่าวอีกว่า ตนจะไม่พรรณนาให้มากไปนัก ด้วยคณะนักพื่อนที่มาแสดงถวายต่างก็กระหายรอจะสนองพระเดชพระคุณอยู่ เมื่อกระนั้นในกาลนี้สุลต่านเห็นเป็นการสมควรแล้ว จะพากันถวายพระพรชัยอีกครั้ง สุลต่านได้ชักชวนที่ประชุมให้พร้อมกันตั้งถวาย

พระพรชัย แตรวง (รัฐบาลเประ) บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี
ขณะที่ประชุมได้พากันให้ถวายชัชชโลไปจนเพลงแตรจบ

พอจบเพลงแตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยืนขึ้นประทับ
พระราชทานพระราชกระแสดำรัสตอบว่า:- พระองค์ทรงพระโสมนัส
ที่ได้ทรงสดับวาทะสุลต่านกล่าวถวายพระพรชัย พระองค์ทรงขอบใจ
สุลต่านที่ได้จัดการรับรองอย่างเต็มใจ และใช้จะทำต่อณะเพาะพระองค์
ยังตลอดลงมาถึงเหล่าราชบริพารทั้งก็ทำกันเป็นฉันกันเองด้วย พระองค์
ใคร่ทรงขอกล่าวทั้งในพระนามและนามของเหล่าราชบริพาร ซึ่งว่าจะ
พากันลืมเสียไม่ได้ ในการที่สุลต่านและเหล่าบริพารขององค์ท่านได้
ทำการรับรองและไม่ใช้ทำเพียงฉันทมิตร ทำถึงฉันทญาติและกษัตริย์สนิท
เอาด้วย พระองค์ทรงตรัสได้ว่าที่เสด็จมาครั้งนี้มีเวลาน้อยนัก มีพระ
ราชประสงค์จะใคร่อยู่ในกัวลาภิสาธน์ให้มากกว่านี้ เพื่อได้มีโอกาสทำ
ความคุ้นเคยกับสุลต่าน และอาณาประชาราษฎร์ขององค์ท่านให้ดีกว่า
แต่ทว่าถึงจะน้อยตั้งเป็นมาก็ดี ต่างก็พากันรื่นเริงบันเทิงใจทั่วแล้ว
และในพระนามของพระองค์เอง และแทนเหล่าอาณาประชาราษฎร์
พระองค์มีพระบรมราชประสงค์อยากให้สุลต่าน หาโอกาสเข้าไปเยี่ยม
กรุงสยามสักครั้ง เพื่อเป็นทางที่พระองค์จะได้ทรงรับรองให้คิงสุลต่าน
ได้จัดถวาย ในที่สุดพระราชกระแสพระองค์ได้ทรงชวนมวลที่ประชุม
ให้พร้อมกันดื่มอวยชัยแก่สุลต่าน ต่างก็พร้อมกันกระทำ คณะแตร
บรรเลงเพลงสรรเสริญเประ

เมื่อเสร็จการเลี้ยงแล้ว เสด็จออกประทับห้องรับแขกทอดพระเนตรระบำและสังคีตขับร้องประสานดนตรี ซึ่งมีญาติของสุลต่านมาแสดงอยู่ด้วยสามสี่คน ใต้เวลาอันสมควรเสด็จขึ้น

เนื่องในงานค่ำวันนี้ สุลต่านได้น้อมเกล้าฯ ถวายของเพื่อเป็นที่ทรงระลึกในการประพาสสามสี่อย่าง มีแผ่นลวดเงินกับทองสานเป็นผืนอย่างเสื่ออย่าง ๑ เสื่อกับหมอนอิงปักด้วยไหมทองเป็นลายมะลายู ๒ สำหรับอย่าง ๑ กับมีเครื่องสัมฤทธิ์และทองขาวเป็นของเก่าโบราณ จะใช้ประกอบทำเครื่องเขียนหมากหรือที่เป็นคลัง ๆ จะใช้ใส่ยาเส้นสูบกลองก็เหมาะ เป็นของทำในเมืองประเอง และถวายฝีมือชาวประเทงสนอีกอย่าง ๑ และก่อนเสด็จลงประทับโต๊ะเสวย ใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์มงกุฎสยามแก่สุลต่าน

กัวลากังซาร์ถึงเป็นเมืองเล็ก ๆ แต่เคยมีชื่อเสียงอยู่ในประครั้งหนึ่ง มายุคปัจจุบันทางกิจการไม่สู้เป็นที่สำคัญแล้ว คงดีกันเพียงเป็นที่ที่สุลต่านเจ้าเมืองไปตั้งวังอยู่ แบบลพบุรีสมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๆ สุลต่านก็คงบงการเมือง ณ ที่นี้เหมือนกัน แต่เขาว่าทำกันเฉพาะแผนกมะลายู มีพลเมืองเพียงสัก ๓,๐๐๐ เศษเท่านั้น ยุคที่

เป็นที่สำคัญก็ในรัชสมัย ราชยา เสอร์ อีทรีส เมอซิด-ฮาล-แอ็สซัมซาร์
 G.C.M.G., G.C.V.O. สุลต่านคนที่พิราลัยเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗
 ตัวเมืองตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำประพากขวามือ ออกจะเป็นที่ลุ่มมาก เวลา
 ฤดูฝนน้ำหลากแล้ว เคยท่วมถึงหลังคาบ้านเรือนกันบ่อย ๆ ราษฎร
 ในบริเวณนั้นต้องเตรียมเรือแพกันไว้ถ่ายทรัพย์สินสมบัติขณะมีอุทกภัย ซึ่ง
 ได้รับความเสียหายกันมาก ๆ เนื่อง ๆ บรรดาสถานที่ทำการรัฐบาล
 สาธารณสถาน ตลอดจนโรงเรียน เช่น โรงเรียนช่างเหล่านั้น
 ได้ไปสร้างอยู่บนดอน ๆ ทรวคทรงบ้านเรือนราษฎรพูดได้ว่าไม่ขึ้นหน้า
 เพ็ชรบุรีไปเท่าไร นอกจากถนนซึ่งเคยกล่าวแล้วไม่ว่าที่ไหน ๆ เรา
 สู้เขาไม่ได้ ของอื่นไม่มีอะไรให้ชมเลย วังหรือคุ้มสุลต่าน ก็ไม่เห็น
 แบบที่ยะโฮร์ไปได้ไกล ทรวคทรงหลังใหญ่ คูโอโง่งไปทางฝรั่ง ๆ
 มองเผิน ๆ ออกใกล้ ๆ ไฮเตลรอยาล แต่หอสี่เหลี่ยมสามชั้นของ
 ไฮเตลทำไว้เสียค่าน้ำนั้นอยู่ค้ำข้างและก็มีทังสองมุม มุขละหอ
 หลังคาทำทรงปั้นหย่าและสองชั้นอย่างหลังคาคิ้ว มุขที่ยื่นออกมาตรง
 หน้าที่รดเข้าไปเทียบรับส่ง ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยม พื้นบนหรือหลังคาเป็น
 ชาลามีลูกกรงเตี้ย ๆ เพียงบนเองกัน ชมกันว่าเอาแบบซาโตในเมือง
 ฝรั่งเศษมาทำ มอสก็แบบยะโฮร์หรือที่กัวลาลัมเปอร์ ยอดคงบุ่มบ่าเป็น
 ฝาโถปริก วังสุลต่านมีอยู่ด้วยกัน ๓ แห่ง ที่เป็นที่ใหญ่ใช้ในการออก
 แยกเหื่อรัฐบาล รักษาตลอดเครื่องตกแต่ง และการดูแลเป็นหน้าที่
 ของรัฐบาลทงสน

วันพฤหัสบดี วันที่ ๑ ตุลาคม

เดินทางไปอานะบุกิต (ไทรบุรี)

เวลา ๑๐.๐๐ ก. ท. เศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งจากที่ประทับในเมืองกัวลาแกลังาร์ สุลต่านซีตุงเสด็จประพาสหัวเมืองอีกครั้ง นำเสด็จประพาสท้องที่ต่าง ๆ ทอดพระเนตรสถานที่บ้านเรือนโรงงานราษฎรตามทางเสด็จพระราชดำเนิน แล้วเสด็จไปหยุดรถพระที่นั่งประทับทอดพระเนตรโรงเรียนใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่ข้างทางเสด็จไปนั้นราว ๒ นาฬิกา แต่มิได้เสด็จเข้าไป รถพระที่นั่งให้เครื่องเดินต่อไปเลี้ยวไปตามถนนสายออกนอกเมือง บรรจบทางออกชานเมืองกัวลาแกลังาร์เข้าทางสายเชื่อมไปไต่ฝั่ง สุลต่านพร้อมด้วยรายนมูตาและรายนมูการชันผู้ใหญ่อายุประมาณ ๖-๗ นาย โดยเสด็จพระราชดำเนินด้วย

โรงเรียนที่หยุดรถพระที่นั่งประทับทอดพระเนตรแต่ก็ เป็นโรงเรียนชั้นสูงชื่อมาเลย์คอลเลจ (มะลายูวิทยาลัย) กล่าวกันว่าได้จัดระเบียบหลักสูตรวิธีสอนพอกับการสอบไล่ที่จะเข้ามหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ทีเดียว เป็นโรงเรียนกินนอน และเท่าที่เข้าใจก็จะสำหรับบุตรหลานบุคคลชั้นผู้ใหญ่ศึกษาเท่านั้น

ตัวโรงเรียนทำเป็นตึกสองชั้นกว้างขวางโตใหญ่ สังกะตึกแผนผังที่ทำมุขบานยื่นออกไปสองข้างนั้น ออกจะคล้าย ๆ ศาลารัฐบาลเมือง

แพร่มาก เสียงว่าห้องเรียนห้องนอนนักเรียนตลอดห้องต่าง ๆ ได้จัด
กันอย่างโรงเรียนฝรั่งทีเดียว ตัวตึกฉาบปูนสีขาว มีสนามหญ้าสำหรับ
เด็กนักเรียนเล่นกว้างใหญ่ การรักษาเท่าที่มองเห็นนับว่าทำกันได้ดี
พร้อม

เสด็จถึงไท่ผิงเวลาประมาณ ๑.๐๐ ล.ท. สุลต่านนำเสด็จประพาส
ห้องที่อยู่ราวสัก ๓๐ นาที ก็นำเสด็จพระราชดำเนินต่อไปตำบลปาร์ติ-
บุณฑาร์

ไท่ผิง เป็นเมืองหลวงของนครเประ เป็นเมืองขนาดย่อม ๆ
เล็กกว่าฮือเป่ย์ แต่โตกว่ากัวลาแกงซาร์ คำว่า ไท่ผิง เป็นชื่อมาจากจีน
มีคำแปลว่า “ความสงบอันไม่มีวาระสิ้นสุด” ตัวเมืองตั้งอยู่บนลุ่ม
แม่น้ำลารูตในที่ท่ามกลางทำเลทำเหมืองแร่ ถึงว่าจะเป้นแผ่นดินของ
แขกก็ดี แต่จีนนับว่าเป็นมนุษย์จำพวกแรกที่เข้าไปทำแร่ในนั้น และ
ทำสืบเนื่องกันติด ๆ มา ๗๐-๘๐ ปี จนจะว่าไม่มีเวลาสืบเปลี่ยน
เจ้าของพากันเข้าไปตั้งเคหะสถานบ้านเรือนอยู่ มองคังว่าเมืองจีน จะ
หาแขกเข้าไปแทรกสักคร้วก็หงายก ไปตั้งเป้นก๊กเป้นเหล่าถึงตงฮองย
ฮัวเหี้ยกันขึ้น ด้วยต่างไปแย่งอำนาจแย่งการค้าขายซึ่งกันและกันจนเกิด
รบกันขึ้นเอง ทำให้บ้านเมืองเดือดร้อนกันโตใหญ่ เลยแขกผู้เป้น
เจ้าบ้านหมดความสามารถจะทำการห้ามปรามได้ เป้นเหตุให้อังกฤษ

เขายืนมือ นอกจากตอนกลาง ๆ เมืองซึ่งเหลือเนื้อที่อยู่ไม่กี่สิบไร่แล้ว ไม่มีตรังไหน แม้สักตารางหลาจะไม่ถูกขูดเขี่ยฟันขูดในการทำให้เมืองร้างจนข้าหลวงประจำนครตั้งอยู่ที่นี้ แพนผังเมืองก็ลอกแก้วลาลำเปอร์และอีโปห์ ดังมีการแบ่งกันออกเป็นเมืองฝรั่งเมืองแขก ถนนสายที่พุ่งออกไปจากหลังสถานีรถไฟเป็นกำหนดหมายเขตต์ พวกยุโรปและเอเชียสองฟากถนนสายใหญ่ ๆ มักใช้คันประคูปลูกลูก ตามบางถนนคันประคูปลูกลูกเหล่านั้นขึ้นถึงขนาดใหญ่ มีกิ่งก้านยื่นปรกออกไปทำให้มีร่มได้ตลอดแล้ว สถานที่ทำการรัฐบาลเป็นตึกธรรมดาไม่สู้หรูหราหนัก การประปาเขาเอาน้ำมาจากบ่อนภูเขาด้านหลังเมืองออกไป แล้วฝังท่อให้ไหลเข้าไปในเมือง มีสวนที่เที่ยวเล่นอยู่ข้างจวนเลขานุการก็ถ่ายแบบจากแก้วลาลำเปอร์ เช่นมีทะเลสาบหรือหนองใหญ่พอเอาเรือลงพายเล่นก็ได้เหมือนกัน การปลูกจั๊วะระเบียบต้นไม้และเก็บต้นไม้ชะนิคใส่กระถางกระเช้าดูเขาจัดได้ดีกว่า สิ่งที่น่าดูในสวนก็น้ำในหนองซึ่งรักษาต้นไม้ใส่อยู่อัจฉริยะมองเห็นตัวปลาว่ายไปมาได้ถนัด บรรดาพื้นสถานที่ตามหัวเมืองในสหรัฐมะลายู ดังเห็นในเมืองนี้เป็นตัวอย่าง เขามักใช้ปุ๋ยตัวยหिनอ่อน ที่ทำตั้งนั้นหาเนื่องการแสดงความโอ้อวดในทางพุ่มเพื่อยไม่ทำเพื่อต้องการการแฉ่งความ เพราะที่เมืองอีโปห์เขามีที่ขุดทำหินชะนิคนี้กันมากและก็ขายราคาถูกลง ๆ ตัวย สนามม้าปากันชมว่าดีนักถึงยกย่องว่าบรรดาสนาม ๆ ตามหัวเมืองมะลายูแล้ว สนามนี้เป็นที่หนึ่งที่ทำให้เผิงมีกองทหารมาประจำอยู่ ๓ กอง กองอินเตียน ๑ กองปืนพะมา ๑

และกองราบอังกฤษเป็นคองอังกฤษเองอีก ๑ การใช้จ่ายในกองทหาร
อินเดียเห็นว่าคิดเอาคองเงินรายได้ของบรรดาสุลต่านสี่หัวเมืองในสหรัฐ
มะลายูนัน

เสด็จถึงปารีตบุนตารี่ราว ๒.๐๐ ล. ท. สุลต่านเชิญเสด็จขึ้นประทับ
บนทำเนียบ ซึ่งได้จัดไว้ถวายเป็นที่ประทับร้อนและถวายพระกระยาหาร
กลางวัน

เสด็จจากปารีตบุนตารี่ประมาณ ๓.๓๐ ล. ท. ก่อนจะเสด็จขึ้น
ประทับรถยนต์พระที่นั่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สุลต่าน
กราบถวายบังคมลากลับ ท้ายทรงเห็นว่าถ้าสุลต่านจะตามไปส่งเสด็จ
จนถึงที่รถไฟพระที่นั่งโปรดรับเสด็จอยู่นั้น ก็จะเป็นการลำบากแก่สุลต่าน
ในการจะกลับกัเวลากังสารระหว่างเวลามีค้ำ สุลต่านกับวายามุดาและ
เจ้านายวงศ์ที่ตามเสด็จพระราชดำเนินมา และมาส่งเสด็จต่างพากัน
กราบถวายบังคมลากลับ เสด็จถึงบุกิตมะตายาม ๔.๔๐ ล. ท. เสด็จขึ้น
ประทับรถไฟพระที่นั่ง ณ สถานี ซึ่งมีตึกรอกออฟฟิศอร์แห่งท้องที่กับ
ข้าราชการชาวอังกฤษอีก ๒-๓ นายมากอยเฝ้ารับและส่งเสด็จอยู่

รถไฟพระที่นั่งใช้จักรออกจากสถานีราว ๕.๐๐ ล. ท. ถึงอานะ-
บุกิต (ในไทรบุรี) ประมาณ ๘.๐๐ ล. ท. รถพระที่นั่งหยุด ณ สถานี
ประทับแรมในรถไฟพระที่นั่ง ณ ที่นั้นหนึ่ง

ตำบลปาริบทุนาร์ที่เสด็จมาประทับร้อนเมื่อกลวงวัน เป็นที่ตั้ง
 ที่ทำการของท้องที่กระเรียน ติดอยู่กับพรมแดนโปรวินชเวสเลสเลย์ เป็น
 ท้องที่มีชื่อเสียงขึ้นหน้าค่าชื่อในการทำเรือสวนไร่นาในประเทศ
 มะลายูอยู่มาก มีที่ดินเบกขึ้นเป็นนาปลูกทำได้ดีแล้ว ๖๗,๐๐๐ เอเคอร์
 นอกจากการทำนา ยังมีการทำสวนยาง สวนมะพร้าว ไร่มันสำปะหลัง
 และไร่อ้อยกันอย่างกว้างขวาง นับว่าเป็นท้องที่ที่อุดมพร้อม

ถนนสายที่เสด็จพระราชดำเนินด้วยรถยนต์พระที่นั่ง พุกเอาแต่
 ออกจากกัวลาแกงสารมาได้ว่าดีตลอด การรักษาต้องชมว่าเขาสามารถ
 แม้มีระยะยาวเชื่อมเมืองต่อเมืองกันถึงเพียงนั้น ยังไม่มีที่ใดที่ปล่อยให้
 ชำรุดลงเป็นหลุมเป็นบ่อสบบตาเลย หากยังมีผู้เฝ้าอยู่ในธรรมคา ด้วย
 ว่าเป็นการพันวิสัยจะป้องกัน ตอนดึกกัวลาแกงสารออกมาหน่อย มีต้น
 สักปลูกไว้ทั้งสองฟาก เป็นระยะ ๆ ห่างกันประมาณ ๕-๖ วา เรื่อยไป
 หลายสิบเส้น บางต้นโตใหญ่มีขนาดได้ถึง ๖-๗ ก่าแล้ว ได้สังเกตดู
 ษะนึกรู้สึกว่าจะไม่สู้จะดีนัก คงจะไม่เหมาะกับพื้นที่อย่างพบปะกันตามบ่า
 ไต่ ๆ เมืองพิจิตรลงมา มีสวนยางสวนมะพร้าวและไร่มันสำปะหลัง
 ทำกันอยู่ตลอดทั้งสองฟากทาง ถนนผ่านไปบ้าง แต่ไม่ใช่ตอนที่กว้าง
 ใหญ่นัก ผ่านที่ทำเหมืองแร่ไปสองสามแห่ง มองเห็นเครื่องจักรโรงงาน
 ออกตระหง่าน ตุกรีกครันอยู่ มีหมู่บ้านเนื่องกันไป บางหมู่บ้านใหญ่

โต มีโรงเรียนมีโบสถ์สุเหร่าหน้าบ้านไม่เปลี่ยว ป่าดงรกชัฏไม่ปะเลย
 ตามบรรดาหมู่บ้าน ๆ ที่เสด็จผ่านไป หมู่ไหนมีโรงเรียนเจ้าหน้าที่
 ปกครองท้องที่ก็จัดนักเรียนให้มาเข้าแถวคอยเฝ้ารับเสด็จอยู่ข้างทาง
 เวลารถพระที่นั่งผ่านไปก็พากันโห่ร้องถวายชัยตามเพศตามภาษาทุกแห่ง
 สุลต่าน เซอร์ อิศคานดาร์ ผู้ครองนครเประเป็นผู้มีอายุราว
 กลาง ๆ คน กระจ่างในเรือน ๔๐-๔๕ มีลักษณะผิวพรรณเนื้อสองสีหรือ
 ค่อนข้างดำ ผมหงอกประปรายแล้ว ร่างกายสันทัด ดูเป็นคนออกจะไป
 ข้างหิม ๆ ไม่สู้หรูหรา ทำทางออกจะตรงกันข้ามกับสุลต่านยะโฮร์
 เพราะท่านนั้นถ้าจะเรียกกันตามภาษาปากตลาดก็อย่างว่าหนักอยู่ ชาว
 ว่าเป็นนักกีฬา ชอบเล่นคลี เล่นแข่งม้า ใ้เคยออกไปศึกษาวิชาใน
 ประเทศอังกฤษ และว่าในสมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 ประทับอยู่ในออกซ์ฟอร์ดนั้น ถึงแม้ว่าครั้งนั้นเป็นครั้งแรกที่ฟังได้ทรง
 รู้จักก็ดี สุลต่านก็ยังแสดงความจงรักภักดีตูลงได้คุ้นเคยเฝ้าแห่นมาแต่
 ก่อนแล้ว เป็นที่ขอบพระราโชธยาภัยและพอพระราชหฤทัยมาก

อนึ่ง มีของที่แปลกตาอันเกี่ยวด้วยประเพณีของเจ้านายมะลายูแถบ
 นี้ ที่ได้ไปพบปะเข้าชวนให้นำมากล่าวอยู่อย่างในการใช้ร่วมเป็นเกียรติยศ
 ร่วมที่ใช้นั้นไม่ใช่กลดหรือสัปทนที่ทางเราใช้กัน หรือที่ใช้กันทางกะลันตัน
 และไทรบุรีดังที่เห็น ๆ มาแล้ว เป็นร่วมฝรั่งปักค้ำควายอย่างชายกันตามร้าน
 ในสำเพ็งชะนิคันละ ๕-๖ สสิ่งเรากี่ ๆ และมาเอากำมะหริคที่หุ้มออก
 เปลี่ยนใส่แพรหรืออะไรแล้วแต่พอใจและให้เป็นสีตามหมายยศ ติด

เชิงชายหรือกรวยคล้ายร่มผู้หญิง เชิงชายนั้นดักเป็นลายอย่างดอกไม้ที่เขา
 ดักกลุ่มผ้าไตรเวลาจะใช้บัวชุนาค และดักถ้วยหลอดเข้าใจว่าทองคำ วิธี
 ใช้คล้าย ๆ กลด มีคนกางให้ ผู้กางต้องตามไปและใช้ไม่ใช่อย่างกลางวัน
 กันแดด กลางคืนกันน้ำค้างหรือฝน ใช้เป็นเกียรติยศ คุ่ออกเป็นของอวด
 อ่าง แม้อายุรูปก็ยังกางถ้วยด้วย ไม่เพียงเท่านั้นเล่ากันว่าแม้ออกไปถึง
 ยุโรปก็ยังต้องมีกันออกไป ผู้กางนั้นสังเกตคุ่ออกจะเป็นผู้มีหน้ามีตาเป็น
 มหาตเล็กชั้นใกล้ชิด ถึงไม่ใช่เวลากางก็ยังต้องถือตามไป และคุ่อจะมีข้อขัด
 คั้นในเรื่องเอาเที่ยววางไว้ สีที่ใช้ต่างกันและมีถึง ๓ สี ทางประสูตท่าน
 ใช้สีขาว รายามูคาและรายาประโหมสุหรืหรือชั้นชานาใหญ่ ๆ ใช้เหลือง
 นอกนั้นใช้สีดำ ทางนิครีแซมบิลันและสะลังงอ ของสุตท่านเห็นสีเหลือง
 อย่างรายามูคาประ ส่วนเจ้านายชั้นอื่น ๆ ไม่ทันเห็น

ตอนสี่

กาลอรุสตาตาร์ - สงขลา - ชุมพร

ประพาสเมืองกาลอรุสตาตาร์—เสด็จถึงอำเภอสะเทกา—เสด็จถึงสงขลา
— ทอดพระเนตรโน้หน้ำที่เสื่อป่าและลูกเสื่อแสตง — พระราชทานแห่ริยญ
รทันนาภรณ์ — ส่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปพระราชทานแก่รายาและข้า
ราชการเมืองเประ — เสด็จขึ้นพระนคร — เสด็จถึงชุมพร — พระราชทาน
สัญญาบัตรแก่ข้าราชการกรมรถไฟ — โทรเลขปราศรัยระหว่างหม่อมเจ้า
วรรณไวทยากรกับผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์

วันศุกร์ วันที่ ๑๐ ตุลาคม

เดินทางไปยังหัวตสงขลา

ก่อนเสด็จลงประทับโต๊ะเสวยเมื่อคืน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้คนกุมะหะหมัคยีหว่าบุตรเจ้าพระยาไทรบุรีเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
บนรถพระที่นั่ง และการที่ประทับแรมในเมืองไทรบุรีราตรีหนึ่ง แม้
โปรดเกล้าฯ มิให้เป็นทางราชการด้วยประการใดๆ ก็ดี กระนั้นผู้บ้าน
เมือง (สุลต่าน) ยังจัดให้เจ๊ะอาริฟฟันเลขานุการประจำตัวออกมาคอย
ช่วยเหลือบรรดาข้าราชการบริพารให้ได้รับความสะดวกในการพักอาศัย

เวลาราว ๑๐.๐๐ ก. ท. เสด็จไทรรถยนต์พระที่นั่งจากสถานีอานะบุกิต ประพาสเมืองฮาลอร์สตาร์ (เมืองหลวงนครเคะทะห์ ไทรบุรี) เสด็จไปตามถนนสายผ่านสวนอานะบุกิต เข้าไปในเมืองทอดพระเนตรโรงงานขายของทั้งสองฟากถนนไปจนทางเลี้ยวหน้าวังสุลต่านผ่านหอออกเคียนซ์-ชอลล์และวิหารมอสใหญ่แล้วบ้านพักรถไฟเรลเวย์เวสต์เฮาส์ ประพาสอยู่ราวเกือบครึ่งชั่วโมง ก็เสด็จเลยออกไปทอดถนนสายไปจับถนนไทรบุรีที่จะเข้าไปจังหวัดสงขลา เสด็จถึงพรมแดนพระราชอาณาจักรอันเป็นเขตต์แคว้นจังหวัดสงขลา เวลาสักหนึ่งนาฬิกาหลังเที่ยง รถพระที่นั่งหยุดครู่หนึ่งเพื่อพระราชทานโอกาสให้นายร้อยเอกโครฟซ์ที่ตามมาส่งเสด็จถึงนี้ได้กราบถวายบังคมลากลับ ณ ที่พรมแดน นายพันตำรวจเอกพระยาวิชัยประชาบาล ผู้บังคับการตำรวจภูธรมณฑลนครศรีธรรมราช ได้ออกมากอยเฝ้ารับเสด็จ และนำเสด็จเข้าสู่พระราชอาณาเขตต์ เสด็จถึงที่ว่าการอำเภอสะเตาที่จัดไว้เป็นที่ประทับรื้อนราว ๒.๐๐ ล. ท.

ณ อำเภอสะเตา สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้เสด็จออกมาคอยเฝ้ารับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงประทับรื้อนและเสวยพระกระยาหารกลางวัน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทรงจัดถวาย เสวยแล้วประทับอยู่อีกรวมเวลาประมาณสักชั่วโมง ราวเวลา ๓.๒๐ ล. ท. ก็เสด็จพระราชดำเนินต่อไป ถึงสงขลาเวลา ๗.๐๐

ล.ท. ประทับ ณ ตำหนักเขาน้อย ซึ่งเป็นตำหนักของสมเด็จพระอุปราชาได้
ทรงจัดไว้ถวายเป็นที่ประทับแรม

เมื่อเสวยพระกระยาหารค่ำแล้ว เวลาราว ๑๑.๐๐ ล.ท. เสด็จ
ออกหน้าตำหนัก ทอดพระเนตรกีฬาของเสือบ้าที่มาแสดงถวาย ได้เวลา
อันสมควรเสด็จขึ้น

วันเสาร์ วันที่ ๑๑ ตุลาคม

ตำหนักเขาน้อย จังหวัดสงขลา

เวลาราว ๕.๐๐ ล.ท. เสด็จประพาสท้องที่ในเมืองสงขลาเสด็จไป
ตามถนนใหญ่หน่อยแล้วไปบรรจบถนนสายที่มาจากอำเภอสะเคาเข้าถนน
เลาะซอกกำแพงเมืองเก่าเลยออกไปถนนตลาดและสายขนานฝั่งทะเล
สาบจนสุดแล้วกลับลงผ่านหน้าศาลารัฐบาลลงไปประทับเสวยน้ำชา ณ
แหลมสน เสวยแล้วประทับอยู่ ณ ที่นั้นอีกประมาณ ๓๐ นาทีจึงเสด็จกลับ

ประมาณ ๑๑.๐๐ ล.ท. เสด็จลงหน้าตำหนักตั้งเมื่อคืน ทอดพระ
เนตรโน้หฺร่าซึ่งทางบ้านเมืองจัดเสือบ้าและลูกเสือประจำจังหวัดมาแสดง
ถวาย เสด็จขึ้นประมาณ ๑.๐๐ ล.ท.

อนึ่ง เวลาเสด็จลงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
เหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๑ แก่เจ้าจอมสุวัฒนา ชั้น ๓ แก่พระเจ้าวรวงศ์
เธอพระองค์เจ้าอนุสรรมงคลการ ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า
กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ และเข็มขัดหลวงเดิมแก่ นางเล็ก ทิพยวิสาร

ทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาประติพัทธภูบาล เชิญเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์ไปพระราชทานแก่รายาและข้าราชการเมืองเประอีกคือ
เหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๒ แก่ รายาประโหมสุหรี^๑ แห่งนครเประ
ชายาสลุต่านอิสคานคาร์

ทวีติยาภรณ์ช้างเผือกแก่ รายนมูตาเมืองเประ (รายา อับดุล
อาสีส บิน มุซา)

ทวีติยาภรณ์มงกุฎสยามแก่ :-

- ๑ รายา บันตะหะรา (รายา ยูซุบ)
- ๒ รายา ทิชิลีเย (รายา จุลัน) สมาชิกสภาการเมืองเประ
- ๓ รายา กจิลพงษ์ องค์กรักซ์สูลุต่าน

วันอาทิตย์ วันที่ ๑๒ ตุลาคม

เดินทางสู่พระมหานคร ฯ

วันนี้เป็นวันที่จะเสด็จกลับสู่พระมหานคร เวลา ๘.๐๐ ก.ท. เสด็จ
โดยรถยนต์พระที่นั่งจากตำหนักเขาน้อยไปยังสถานีรถไฟจังหวัดสงขลา
เสด็จขึ้นประทับรถพระที่นั่ง ใต้เวลา รถไฟพระที่นั่งใช้จักรออกจาก
สถานี สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์พร้อมด้วย
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยประจําณฑลปัตตานีได้ทักบองเสื่อป่าและลูกเสื่อ มี

๑ Raja Tengku Permaisuri

แต่วางธงประจำกองมาตั้งแถวเผ่าส่งเสด็จอยู่ ณ ศาลาถานี้ รถไฟพระที่นั่งถึงจังหวัดชุมพรราว ๕.๐๐ ล.ท. หยุด ณ สถานีตรงซานที่จัดไว้ให้เทียบ

ณ สถานีจังหวัดชุมพร มหาเสวกโท พระยากองการราธิบดีสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลสุราษฎร์พร้อมด้วยข้าราชการประจำมณฑลและจังหวัดชุมพรบางนาย กับกองเสื่อป่าและลูกเสื่อในจังหวัดนั้น ทั้งหมวดทหารรักษาวัง ฯ ในกองพันที่ ๓ ได้มาตั้งแถวคอยเฝ้ารับเสด็จ และรักษาการตั้งเช่นวันเสด็จไป

เวลาราว ๕.๓๐ ล.ท. เสด็จประทับโฮเตลของกรมรถไฟแผ่นดิน เสดวยพระกระยาหารพร้อมด้วยข้าราชการบางนายบนนั้น เสดวยแล้วเสด็จกลับรถพระที่นั่ง ประทับแรมในรถ

อนึ่ง เวลาประทับ ณ สถานีสงขลาจะเสด็จขึ้นรถไฟพระที่นั่งเมื่อเช้า ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้:-

นายถวิล คุปตารักษ์ เป็นหลวงถวิลเศรษฐสุพจน์ชยการ
นายกิมหลี่ ยุนตระกูล เป็นหลวงรัถการะพิทักษ์

วันจันทร์ วันที่ ๑๓ ตุลาคม

เดินทางสู่พระมหานคร ฯ

รถพระที่นั่งออกจากสถานีชุมพรราวเวลา ๖.๐๐ ก.ท. หยุดมาตามสถานีน้อยใหญ่ที่จัดไว้เป็นที่เติมน้ำและบรรทุกพื้นสำหรับบรรดจักรทั้งขาไป

ถึงเพ็ชรบุรีราว ๑.๐๐ ล.ท. ณ สถานีมีข้าราชการประจำจังหวัดพร้อมด้วย
กองเกียรติยศทหารบกครบที่ ๑๔ มากอยเฝ้าฯ และเข้าแถวรับเสด็จ พอ
รถพระที่นั่งย่างเข้าบริเวณศาลาสถานี แตรวงกองทหารบรรเลงเพลง
สรรเสริญพระบารมี รถพระที่นั่งหยุดอยู่ราว ๒๐ นาทีก็เคลื่อนกระบวน
ต่อไป ถึงสถานีราชบุรี ๔.๑๕ ล.ท. รถพระที่นั่งหยุด ณ สถานีอีกประมาณ
๒๐ นาที ที่ศาลาสถานีมีผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัดมณฑลและข้าราชการ
ประจำมณฑลบางนาย กับนายพลตรี หม่อมเจ้าทศศิริวงศ์ ผู้บัญชาการ
กองพลทหารบกที่ ๔ พร้อมด้วยกองเกียรติยศทหารบกครบที่ ๔ มากอย
เฝ้าฯ รับเสด็จ กองทหารกระทำการเคารพถวายเช่นที่เพ็ชรบุรี รถพระ
ที่นั่งเคลื่อนกระบวนจากสถานีเวลา ๔.๓๕ ล.ท. ถึงสถานีนครปฐม
๕.๕๐ ล.ท. จางวางตรี พระยาสุนทรบุรีฯ สมุหเทศาภิบาลพร้อมด้วย
ข้าราชการในกองมณฑลบางนายได้มาเฝ้าฯ และมีกองเสือบ่าลูกเสื่อไป
ตั้งแถวเป็นกองเกียรติยศเฝ้าฯ อยู่ด้วยเหมือนกัน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเครื่องสักการะไป
นมัสการพระปฐมเจดีย์ตามพระราชประสงค์เสร็จแล้ว รถพระที่นั่งก็
เคลื่อนกระบวนจากนี้ ถึงสถานีบางกอกน้อย ๗.๐๐ ล.ท. ตรง ณ สถานี
บางกอกน้อยมีพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยไปคอย
เฝ้าฯ ทูลละอองธุลีพระบาทรับเสด็จอยู่เป็นอันมาก เวลาเสด็จลงมีพระ-
ราชกัณฐ์ทักทายปราศรัยแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการเหล่านั้น

บางท่านแล้ว เสด็จลงประทับเรือยนต์พระที่นั่งสู่วาศสุกรี เสด็จขึ้น
ประทับรถยนต์พระที่นั่งคืนสู่พระราชวังดุสิต

รวมเวลาเสด็จจากพระมหานครถึงวันเสด็จกลับคืนสู่พระมหานคร
อีกด้วยกันเป็น ๒๓ ราตรีกับ ๒๔ วัน คิดเป็นเวลาเดินทางกลางวัน ๙
วัน ราตรี ๒ ราตรี ประทับแรมซาเสด็จไปที่ชุมพร ๑ ราตรี หากใหญ่
๑ ราตรี อีโปห์ ๑ ราตรีกับ ๑ วัน เกาะสิงคโปร์ ๕ ราตรีกับ ๕ วัน
เมืองกัวลาลัมเปอร์ ๑ ราตรีกับ ๑ วัน เกาะหมาก ๗ ราตรีกับ ๗ วัน
เมืองกัวลางังซาร์ ๑ ราตรี ขาเสด็จพระราชดำเนินกลับที่บ้านอานะบุกิต
๑ ราตรี ประทับอยู่ในเมืองสงขลา ๒ ราตรีกับ ๑ วัน ที่ชุมพรอีก ๑
ราตรี รวมระยะทางรถไฟที่รถพระที่นั่งเดินทั้งเสด็จไปและกลับ สายใน
อาณาเขตประเทศมะลายู ๒,๑๑๘.๒๐ กิโลเมตร สายในพระราช
อาณาจักร ๒,๐๐๖.๖๐ กิโลเมตร รวมด้วยกันทั้ง ๒ สายเป็น ๔,๑๒๔.๘๐
กิโลเมตร หรือประมาณ ๒,๕๗๘ ไมล์อังกฤษ หรือราว ๆ ๑๐๓,๑๒๐
เส้น

อนึ่ง เวลาประทับอยู่ ณ จังหวัดสงขลา ได้ทรงพระกรุณาโปรด-
เกล้าฯ ให้มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร โทรเลขไปแสดง
ความขอบพระราชหฤทัยต่อผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ ในการที่เหล่า
บรรคารัฐบาลในประเทศมะลายูได้จัดการรับเสด็จพระราชดำเนิน นับว่า
เป็นที่พอพระราชหฤทัย และผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ก็ได้มีโทรเลขขอบ
ถวายมา โทรเลขสองฉบับนั้นมีใจความว่า:--

ฉบับที่ ๖๖

แจ้งความแก่ ฯพณ ฯ ท่านผู้สำเร็จราชการและข้าหลวงสำเร็จ
ราชการ ณ เกาะสิงคโปร์

ได้มาถึงสงขลาคันเป็นอันเสด็จทิวงคตแล้ว บัดนี้มีพระราชกระแส
โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าส่งความขอบพระราชหฤทัยมายัง ฯพณ ฯ ท่าน
และขอความช่วยเหลือแห่ง ฯพณ ฯ ท่านให้นำความขอบพระราชหฤทัย
เช่นนั้นแจ้งต่อเหล่าบรรดารัฐบาลที่ได้จัดการรับเสด็จพระราชดำเนิน
อย่างฉันทมิตรภาพ อันเป็นที่พอพระราชหฤทัย ตลอดจนไปทั้งอาณาจักร
มะลายู้อีกด้วย

ฉบับที่ ๖๖

ทูล หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร

ได้ทรงโปรดนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาแด่หม่อมฉัน
และเหล่ารัฐบาลที่หม่อมฉันปกครองอยู่ว่า หม่อมฉันและรัฐบาลเหล่านี้
ต่างรู้สึกพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ ในการที่ได้ทรงพระมหา
กรุณาพระราชทานพระกระแสดอย่างฉันทมิตรภาพ ทั้งฝ่าพระบาทได้
ประทานไปโดยทางโทรเลขจากสงขลา กระนั้น

พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [๔๘๑๑-๒๑๑/๑,๕๐๐(๒)]

โทร. ๐-๒๒๑๕-๑๕๕๑ ต่อ ๑๑-๑๒, ๐-๒๒๑๘-๓๕๕๖-๖๓

นางศรีนทิพย์ นิมิตรมงคล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา กันยายน ๒๕๔๘

<http://www.cuprint.chula.ac.th>